

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**LİBERAL BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞININ
KAVRAMSALLAŞTIRILMA SORUNLARI: TÜRK
GAZETECİLERİN BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞI**

Bahadır ÇOBAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

TEMMUZ - 2021

**LİBERAL BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞININ
KAVRAMSALLAŞTIRILMA SORUNLARI: TÜRK GAZETECİLERİN
BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞI**

Bahadır ÇOBAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bahadır ÇOBAN

02/07/2021

LİBERAL BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞININ KAVRAMSALLAŞTIRILMA
SORUNLARI: TÜRK GAZETECİLERİN BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAYIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Bahadır ÇOBAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2021

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’deki basın özgürlüğü tartışmaları sermaye dolaşımını kualsıızlaştıran serbest piyasa düzeninin genel kural ve işleyişi içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı basın özgürlüğü tartışmalarının hangi kavramsal çerçevede yürütüldüğünü irdelleyerek özgürlük sorunsalının bir parçası olduğu düşünülen basın sermayesinin sübjektif pozisyonunu tartışmaya açmak ve bu yönde yapılan az sayıda çalışmaya katkı sağlamaktır. Özgürlük mefhumu liberal gelenek içindeki özgürlük müktesebatına göre irdelenmiş ve basın özgürlüğüyle bağlamı üzerinde durulmuştur. Araştırmanın kapsamı Türkiye’deki basın faaliyetleri ve süregelen basın özgürlüğü tartışmalarıdır. Araştırmanın sınırlılığı, 15 Türk gazeteciyle yapılan görüşmelerdir. Türk gazetecilerin basın özgürlüğü algısına dair genel bir çerçeve sunması düşünülen 15 isim, muhtelif basın kuruluşlarında edindikleri mesleki tecrübe dikkate alınarak seçilmiş, görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş ve bulgular betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırmanın dört varsayımından ikisi doğrulanırken görüşme yapılan gazetecilerin basın özgürlüğünü var edecek koşulları mevcut medya düzeninin çarpıklıklarından medet umarak sağlamaya çalıştıkları ve kapitalist üretim ilişkilerinin zihinsel hakimiyetini kıramadıkları görülmüştür.

Bilim Kodu : 116501

Anahtar Kelimeler : Özgürlükler, Basın Özgürlüğü, Liberalizm, Liberal Devlet, Serbest Piyasa

Sayfa Adedi : 185

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA

THE CONCEPTUALIZATION PROBLEMS OF THE LIBERAL PRESS FREEDOM:
TURKISH JOURNALISTS' APPROACH TO PRESS FREEDOM

M. Sc. Thesis

Bahadır ÇOBAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

July 2021

ABSTRACT

In this study, the press freedom debates in Turkey have been tried to be interpreted within the general rules and functioning of the free market order that deregulates the circulation of capital. The aim of the study is to examine the conceptual framework in which press freedom debates are conducted, to discuss the subjective position of press capital, which is considered to be a part of the freedom issue, and to contribute to the few studies conducted in this direction. The concept of freedom has been scrutinized according to the freedom acquis in the liberal tradition, and the freedom of the press and its context have been emphasized. The scope of the research is press activities and ongoing press freedom debates in Turkey. The limitation of the study is the interviews with 15 Turkish journalists. 15 names, which are thought to provide a general framework for Turkish journalists' perception of freedom of the press, were selected considering their professional experience in various media organizations, interviews were carried out using semi-structured interview technique and the findings were analyzed through descriptive analysis. Two of the four assumptions of the research were confirmed, and it was observed that the interviewed journalists tried to provide the conditions that would create freedom of the press by taking advantage of the distortions of the current media order and could not break the mental dominance of capitalist production relations.

Science Code : 116501

Key Words : Freedoms, Freedom of The Press, Liberalism, Liberal State, Free Market

Page Number : 185

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkıp olgunlaşmasında bilgisini ve deneyimini benden esirgemeyen değerli hocam, tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Ayşe Elif EMRE KAYA'ya; çalışmanın araştırma bölümüne katkı sağlayan gazeteci meslek büyüklerime ve desteğini her daim hissettiğim kıymetli eşim, Müge ÇOBAN'a şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. LİBERALİZM, LİBERAL DEVLET VE LİBERALİZMİN ÖZGÜRLÜK KAVRAMSALLAŞTIRMALARI	13
2.1. Liberalizm ve Türleri	13
2.2. Liberal Devlet.....	20
2.2.1. Liberal Devlette Temel Haklar ve Serbest Piyasa Ekonomisi	22
2.3. Liberal Düşünce de Negatif ve Pozitif Özgürlükler.....	24
2.4. Eleştirel Teori ve Özgürlük	27
2.5. Basın Özgürlüğü Kavramı ve Sorunsalı	28
3. TÜRKİYE’DEKİ BASIN FAALİYETLERİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNSA LI... ..	33
3.1. Erken Dönem Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	33
3.2. Milli Mücadele Dönemi Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	38
3.3. 1923-1945 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	40
3.4. 1945-1960 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	44
3.5. 1960-1980 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	47
3.6. 1980-2000 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	50
3.7. 2000 Sonrası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı	54

4. TÜRK GAZETECİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	63
4.1. Araştırmanın Yöntemi	63
4.2. Görüşme Yapılan İsimler.....	64
4.2.1. Abdurrahman Dilipak.....	64
4.2.2. Bülent Aydemir.....	64
4.2.3. Deniz Güçer	65
4.2.4. Emin Pazarcı	65
4.2.5. Ercan Gürses	65
4.2.6. Fadime Özkan	66
4.2.7. Fikret Bila.....	66
4.2.8. İsmail Saymaz.....	66
4.2.9. Mehmet Acet.....	67
4.2.10. Mustafa Yılmaz	67
4.2.11. Orhan Karataş	67
4.2.12. Ömür Ünver	68
4.2.13. Saygı Öztürk	68
4.2.14. Sertaç Eş.....	68
4.2.15. Şebnem Bursalı.....	68
4.3. Görüşmelerin Kategorize Edilmesi ve Değerlendirilmesi.....	69
4.3.1. Basın Özgürlüğü ve Basının Denetim İşlevi.....	69
4.3.2. Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller	73
4.3.3. Basın Faaliyetlerinin Motivasyonu.....	78
4.3.4. Türkiye’de Basın Özgürlüğü.....	82
4.3.5. Özgür Bir Basın Düzeni	84
5. SONUÇ.....	91

KAYNAKLAR	97
EKLER	105
EK-1. Abdurrahman Dilipak ile Görüşme	105
EK-2. Bülent Aydemir ile Görüşme	109
EK-3. Deniz Güçer ile Görüşme	114
EK-4. Emin Pazarcı ile Görüşme	118
EK-5. Ercan Gürses ile Görüşme	122
EK-6. Fadime Özkan ile Görüşme	126
EK-7. Fikret Bila ile Görüşme	133
EK-8. İsmail Saymaz ile Görüşme	140
EK-9. Mehmet Acet ile Görüşme	144
EK-10. Mustafa Yılmaz ile Görüşme	149
EK-11. Orhan Karataş ile Görüşme	153
EK-12. Ömür Ünver ile Görüşme	157
EK-13. Saygı Öztürk ile Görüşme	161
EK-14. Sertaç Eş ile Görüşme	171
EK-15. Şebnem Bursalı ile Görüşme	179
ÖZGEÇMİŞ	185

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Katılımcıların basın denetim işlevine dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi	72
Tablo 4.2. Katılımcıların basın özgürlüğünün önündeki engellere dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi	76
Tablo 4.3. Katılımcıların basın faaliyetlerinin motivasyonuna dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi	80
Tablo 4.4. Katılımcıların Türkiye'deki basın özgürlüğüne dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi	83
Tablo 4.5. Katılımcıların özgür bir basın düzenine dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi	87

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
AKPM	Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
ANAP	Anavatan Partisi
BİK	Basın İlan Kurumu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DMG	Doğan Medya Grubu
DP	Demokrat Parti
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
KDV	Katma Değer Vergisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
RSF	Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Halk Fırkası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Üst Kurulu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

TV

Televizyon

1. GİRİŞ

Piyasa ekonomisine dayalı liberal sistemlerde kutsanan özgürlük mefhumu temel referans ve değerlerini, Batı demokrasilerinin anayasal bir karakter kazanmaya başladığı dönemlerden alır. Felsefi, siyasi ve hukuki tartışmalara konu olan özgürlüğün genel-geçer değerlere dayanmayan komplike yapısı, kavram üzerinde mutlak bir ittifakın sağlanamamasının temel nedenlerindendir. Özgürlük somut değer ve bütünlüğün içerisinde soyut bir gerçekliğe sahiptir ve tarihsel süreçte bireysel varlığını bilişsel olarak tespit eden insan türüne has bir kavram olarak gelişmiştir. Özgürlük günümüzde daha çok, “konvansiyonel hakların kullanım genişliğini” ifade etmekte ve toplumsal sözleşmelerle var olabilmektedir. Yaptırımla sonuçlanma riskini barındıran özgürlük, pratikte, bireyleri ait oldukları kamusal alan içerisinde “meşru güce” karşı sorumluluk içinde hareket etmeye zorlamaktadır. Özgürlüğü kabaca “ötekilerin yaşam hakkına saygı gösterdiği ölçüde bireyin sahip olduğu eylem serbestliği” olarak tanımlayabilmek mümkündür. Nitekim Şengör’e göre, demokrasinin insanlara bahsettiği özgürlüklerin en önemli sınırı kendimiz dışındaki bireylerin özgürlüklerine göstermek zorunda olduğumuz saygıdır ve hiç kuşkusuz özgürlüklerin en önemlisi yaşama özgürlüğüdür (Şengör, 2015: 408).

Çağımızın yaygın özgürlük anlatısının temeli, Fransız Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrası ilan edilen bildirgelerin özgürlükleri ele alma biçimlerine dayanmaktadır. Bu bildirilerin ortak özelliği, insanları devlet gücü karşısında “doğal haklar” olarak tanımlanan bireysel hak ve hürriyetleriyle öne çıkarmalarıdır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nın ve Fransız Devrimi’nin evrensel ürünü olarak beliren özgürlük ve eşitlik diskuru, devletin yeniden yapılandırıldığı modern dönemin başlangıcında yurttaşlık şemsiyesi altına sokularak toplumun tamamına mal edilmiştir. Fakat teorideki özgürlük anlatısının uygulamaya ne ölçüde yansıdığı tartışma konusu olmuştur. Harari’ye göre (2016: 140-141), barındırdığı eşitlik vurgusuna rağmen Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi toplum içindeki hiyerarşiyi meşrulaştırmıştır. Üstelik bildiriye imzalayanların birçoğunun köle sahibi olması, siyahi insanların özgürlük ve eşitlik gibi haklardan faydalanmasının söz konusu olmayacağını göstermiştir. Amerikan düzeni, yasaların zengin ve fakir kesimlere aynı nispette uygulanmasını öngörerek gelir dağılımındaki adaletsizliği de

kutsallaştırmış ve özgürlük mefhumunu devletin kişisel mülkiyete müdahale etmemesi eksenine hapsetmiştir.

Amerikan devrimcileri gibi Fransız devrimcileri de İnsan Hak ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde bireysel haklara vurgu yapmışlardır. Fransız Devrimi insanları eşitlik, özgürlük gibi doğal haklarla öne çıkararak feodalizmin yıkılışını ve sınırlandırılmış devlet düzenini sağlamıştır (Ağaoğulları, 2015b: 608-611). Althusser'e göre (2002: 41), Fransız Devrimi devlet iktidarını feodal soyluların elinden alarak tüccar-kapitalist kesime geçirmiş, devletin bir numaralı ideolojik aygıtı olan kiliseye saldırmış ve ruhban sınıfın sivilleştirilmesi, kilise servetlerine el konulması gibi değişiklikler yaparak dinin yerine yeni ideolojilerin yaratılması sürecini başlatmıştır.

Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan dönemde akıl ve rasyonaliteyi ön plana çıkaran gelişmeler bilim ve tekniğin öncülüğünde Sanayi Devrimi'ne giden Avrupa'nın düşünsel geri planını oluşturmuştur. Toplum ve devlet değişen üretim ilişkilerine uygun formda yeniden biçimlenirken tarımsal kapitalizm gerilemeye başlamış ve kentleşmeye dayalı sanayi kapitalizmi yaygın üretim biçimi haline gelmiştir. Nüfusun büyük kentlerde toplanmasıyla üretimin ülke çapında örgütlenmesi ulusal özellikleri ön plana çıkararak yurttaşlık bilincinin gelişmesine yol açmıştır.

Ağaoğulları'na göre, Aydınlanma filozofları, bilerek veya bilmeyerek burjuvazinin bireyci toplum anlayışına hizmet etmişlerdir. Filozoflar kişisel çıkarının peşinde koşan insanın uygarlığın gelişmesine katkıda bulunacağını vehmetmiştir. Ağızlarından düşürmedikleri erdem kavramıysa burjuva dünya görüşünü meşrulaştıran düşünsel bir kılıf işlevi görmüştür (Ağaoğulları, 2015a: 521). Ticaretin güçlendirdiği Avrupa kentsoylusu (burjuva), sermaye akışına engel olan feodal düzenin köhne yapılarını ortadan kaldırmak ve kentsoylu sınıfın çıkarlarını maksimize edebilmek için çoğulcu değerleri siper edinmiştir. Bu bağlamda özgürlük söylemi, kentsoyluların sınıfsal öncülüğünde eski düzenin kalıp yapılarını bozguna uğratan bir dönüşüm aracı olarak yeni toplumsal düzenin inşasını sağlamıştır.

Üretim araçlarının kentsoylu mülkiyetinde bulunduğu kapitalist sistem, büyüme ve genişleme evresinde liberalizmin özgürlük diskurundan olabildiğince faydalanmıştır. Katırcıoğlu'na göre, liberal iktisat paradigmasının öngördüğü serbest piyasa düzeni, refah arayışı içindeki bireylerin bu amaç doğrultusunda özgürce rekabet edebildikleri ve bunu yaparken herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan toplumun toplam

refahını artırdıkları bir düzene işaret etmektedir (Katırcıoğlu, 1999). Toplumsal üretimin biçimini ve kaynak yönetimini şekillendiren siyasi irade, maksimum kar arayışını meşrulaştıran serbest piyasa kültürüyle, liberal özgürlüğün ekonomik bütünlüğünü sağlamıştır. Bireye içkin bağlamıyla kitle büyüğü olarak araçsallaşan bireysel özgürlüklerin kullanım biçimiye toplumsal düzeni kontrol altına alan kentsoyluların tahakkümüne girmiştir.

Serbest piyasa düzeninin mimarı olan Adam Smith'in "iktisadi adam" mefhumuna göre, insan asgari çalışmayla maksimum gelir elde etme gayreti içindedir. Dolayısıyla da alıcı olarak en ucuz, satıcı olarak da en pahalı pazarı tercih edecektir (Turanlı, 2000: 66). Serbest piyasa düzenini savunan Fransız Frederic Bastiat da "doğal ahenk" düzeninden yola çıkarak otomatik bir mekanizmanın toplumsal düzeni sağladığından bahsetmiştir. Bu mekanizmanın işleyişine müdahale edilmesi ortaya zararlı sonuçlar çıkaracaktır (Aktan, 2018: 30). Malthus ve Ricardo gibi isimlerle piyasa düzeninin yarattığı yoksulluk ve adaletsizliklerin farkında olmakla beraber bunların kaçınılmazlığına vurgu yaparak adaletsizlikleri giderme maksadıyla piyasaya yapılacak herhangi bir müdahalenin kötü şartları daha da ağırlaştıracağını ileri sürmüşlerdir (Göze, 2016: 20-21).

Liberal düşünürlerce, ekonomik özgürlüğün bireysel bağlamda kutsallaştırılması ve bireylerin çıkar arayışlarının toplumun genel refah düzeyini yükselteceği varsayımı, esasında kentsoylu menfaatlerini meşrulaştıran bir kılıf işlevi görmüştür. Üretimden elde edilen karın yeni yatırımlara aktarılmadığı durumda sermayedarları rakipleri karşısında küçülme ve sistemin kronikleşen krizlerinde piyasadan silinmeyle tehdit eden kapitalist ekonomik düzen, maksimum kar arayışının çarpıcı bir sonucu olarak işgücünün köleleştirilmesinin önünü açmıştır. Kutsallaştırdığı bireysel özgürlükleri yeni toplumsal düzenin harcına karan liberal gelenek, diğer yandan "özgür bireyleri" kentsoylular arasındaki maksimum çıkar savaşının kurbanı haline getiren bir çarkın da yaratıcısı olmuştur.

Özgürlüklerle ilgili modern tartışmalar, özgürlüğü fiziksel bütünlükle özdeşleştiren sınırlı tanımın ötesine geçerek, insanın sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok gereksinimini kapsayan; yaşama, seyahat, ticaret, düşünceyi ifade gibi farklı özgürlük modellemelerini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda kapsamı birbirinden farklı iki özgürlük tanımı öne çıkmaktadır. Negatif ve Pozitif Özgürlük olarak

ayrıışan bu iki tanımında, özgürlük birey, toplum ve devlet ilişkileri ekseninde kategorize edilmektedir.

Klasik liberal öğretisi tarafından biçimlendirilen negatif özgürlük anlatısı, devleti birey karşısında, bireyin özgürlük alanlarına azami düzeyde saygı, asgari düzeyde müdahale biçiminde ele almıştır. Çınar’a göre, negatif özgürlüğün derecesi iktidardan bağımsız olduğu düşünülen özel alanların genişliği ile doğru orantılıdır (Çınar, 2017: 215). Negatif özgürlük kurgusuna göre birey dış müdahaleye kapalı, özel ve dokunulmaz bir alana sahip olmalıdır. Liberalizm taraftarları Adam Smith’in ‘*The Wealth of Nations*’ (Ulusların Zenginliği) eserinde ileri sürdüğü serbest piyasa düzeniyle özdeş hale gelen “bırakınız yapsınlar” düşüncesine koşut bir biçimde devlet ne kadar az müdahale ederse kişinin de o kadar özgürleşeceği iddiasındadır. Heywood’a göre, klasik liberaller bireylerin can ve mal güvenliğinin temini açısından gece bekçisi rolünü üstlenen bir devletin gerekli olduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre hukuk özgürlükleri sınırlamak için değil, korumak için vardır (Heywood, 2013: 201-202). Hemen hemen bütün liberal düşünürlerce çeşitli yönlerine vurgu yapılan negatif özgürlük tanımlarında baskı ve zorlama, özgürlüğü kısıtlayan en temel etmen olarak görülmektedir. Bireyler diğerleri tarafından herhangi bir müdahaleye maruz kalmadıkları ölçüde özgür sayılmaktadır (Dursun, 2009).

Modern liberallerde ise negatif özgürlüğün aksine pozitif özgürlük kavramsallaştırması öne çıkmıştır (Heywood, 2013: 46). Pozitif özgürlük, gerçek özgürlüğü insanların kendilerini gerçekleştirebilecek maddi koşullara sahip olmasıyla anlamlandırmıştır. Eşitsizlikler ortadan kaldırılmadıkça ileri sürülen özgürlük hakkının varlıklı sınıfların çıkarına işleyen bir ayrıcalık yarattığı vurgulanmıştır. Pozitif özgürlüğü savunan düşünürler, maddi eşitsizliklerin özgürlük idealinin toplumsal tabana yayılmasını engellediği düşüncesiyle eşitsizlikleri giderici tedbirler almak ve geri kalmış kesimlere kendini gerçekleştirme fırsatı vermek için devlete pozitif bir müdahalede misyonu yüklemiştir. Devleti birey karşısında kısıtlayan negatif özgürlük taraftarlarının aksine, pozitif özgürlük yanlıları devlete katılımcı bir karakter kazandırmak istemiştir.

Liberal müktesebat içerisinde kabul gören özgürlük kavramsallaştırmaları Eleştirel Teori tarafından kuramdan pratiğe ulaşmayan bir yanılsama biçimi olarak görülmüştür. Doğa bilimlerinde ampirik yöntemle elde edilen deneyimi sosyal bilim

sahasına taşıma amacındaki pozitivist paradigma, Frankfurt Okulu düşünürlerinin tenkitine uğramıştır. Eleştirilerini liberal özgürlüğün Aydınlanma kökenlerine yönelten Frankfurt Okulu düşünürleri, pozitivist düşünceyi doğuran Aydınlanma'nın özgürlük ve adalet gibi düşünceleri işlevsizleştirdiğini dile getirmiştir. Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno ve Horkheimer, aklı yüceltmeyle yola çıktığı söylenen Aydınlanma'nın onu araçsal akıl konumuna indirgediğini, bireyin özgürlüğünü ve özerkliğini yok eden totaliter bir yapının kurucusu olduğunu ifade etmiştir. Onlara göre Aydınlanma yıkmak istediği putların yerine kendisini putlaştırarak koymuştur (Odabaş, 2018).

Pre-kapitalist dönemin egemen yapılarının yıkımıyla bireysel özgürlükler bağlamında modernize edilen devlet mekanizmasının toplumu kontrol etme gücü mahfuz tutulmuştur. Stanford'a göre (2013: 226), kapitalizmin ortaya çıkışında merkezi ve güçlü devletlerin büyük katkısı olmuş; devlet, yeni filizlenen kapitalistlerin ele geçirdiği karları muhafaza altına alarak kapitalizmin ihtiyaç duyduğu temel hizmetleri sağlamıştır. Özel sektörün yatırım ve üretimlerini destekleyen Britanya devleti, kapitalizmin neden başka bir yerde değil de Avrupa'da ortaya çıktığının temel nedenidir.

Özkazanç'a göre (2017: 148), modern devletin özel mülkiyete ve kapitalizme dayalı yapısı Amerikan ve Fransız Devrimlerinin felsefi altyapısını oluşturan düşünürlerin eserlerinde yer almıştır. Onlara göre devlet, özel mülkiyet rejiminin korunması işlevini üstlenen ve "meşru şiddete" sahip güçtür. Bu görüşün en net ifadesi liberal demokratik devletin temel kuramcısı olan John Locke'da kendisini göstermektedir. Locke'a göre, insanların devlet yönetimi altında birleşmelerinin temel maksadı mülkiyetlerinin korunmasıdır. Harvey'e göre (2015: 54), özel mülkiyet rejiminin korunması ihtiyacı, "meşru zor kullanma" tekeline sahip olan devlete gereksinimin temelini oluşturmaktadır. Kapitalist niteliğe sahip olan bu devlet, liberal bireyin ekonomik ve siyasal haklarının kollayıcısı ve garantörü durumundadır.

Bilimsel devrimi ve sanayileşme dalgasını arkasına alarak yeni toplumsal dinamiğin kurucu felsefesini yaratan liberalizmin maddi dünyası kapitalist üretim ilişkileri tarafından kurulmuştur. Liberal gelenek bireysel özgürlük düzenini devlet müdahaleciliğinin minimal düzeyde tutulmasıyla koşullayarak siyaseten liberal, ekonomik ilişkilerde kapitalist bir toplum yaratmıştır. Fikirlerin ve malların serbest

dolaşımının güvencesi olan liberal devlet aynı zamanda üretim araçlarının kişisel mülkiyete dönüştürülmesinin de garantördür. Diğer bir deyişle kentsoylu kesimin yaşamsal müttefiki ve sınıfsal tahakkümünün toplumsal aracı olarak cisimleşen modern devlet, liberal düşüncenin “defacto” kapitalist devletidir. Wallerstein’e göre (2012: 49-50), kapitalist devlette hükümetler, zenginler lehine yeniden dağılımı sağlayarak, karın bireyselleştirilmesi, rizikonun toplumsallaştırılması ilkesini kullanmışlar ve devlet çok çeşitli yollardan, maksimum sermaye birikiminin mekanizması haline gelmiştir. Devlet müdahalesi yerine özel girişimi savunan kapitalizm serpilip gelişme evresinde modern devletin etkin gücüne yaslanmıştır.

Liberal devletin icra heyeti, kuvvetler ayrımının bir bileşeni olan siyasal iktidardır. Girişim ve mülkiyet özgürlüğüne dayanan kapitalist üretim ilişkilerinin politik uzantısı olan iktidar, toplumsal sözleşme nosyonuna hayat veren anayasal sistemlerin icracısı olarak meşru zor kullanma hakkını ve idari işlere dair tasarruf gücünü devletin koşulsuz egemenliğinden alır. Bireyciliği özne haline getiren toplumsal düzenin başat aktörü olan siyasal iktidara liberal demokrasilerin biçtiği başlıca misyon, bireyin fiziki, iktisadi, siyasi ve özel mülkiyete içkin haklarını koruyup gözetmek ve bireyler arası rekabetin anayasal sınırlar çerçevesinde yürütülmesini denetlemektir. Bununla birlikte devlet egemenliğinin bireysel hak ve özgürlükler üzerinde tahakküm oluşturmalarını temel sorunsal olarak gören liberal gelenek, egemenlik alanı kişisel özgürlüklerden soyutlanmış bir iktidar modelinden yana olmuştur. Kapitalizmin iktidar modeline hegemonya kavramıyla açıklık getiren Antonio Gramsci (Heywood, 2014: 132), yönetici sınıfın egemenliğinin sadece zor kullanma gücüyle sağlanmadığını ifade etmiştir. Ona göre, burjuva egemenliğinin temel dayanakları; ideolojik manipülasyon, entelektüel liderlik ve kültürel kontrolü sağlamakla ilintilidir ve hegemonyanın tesis edilmesi sürecinde devlete kilit bir rol düşmektedir. Hegemonya, toplumun geneline burjuvazinin değerlerinin ve inançlarının yayılmasının vasıtası olarak görülen kültürel ve ideolojik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Heywood, 2014: 267).

Liberal-kapitalist özgürlük anlatısının bir bileşeni olarak serpilip basın özgürlüğü nosyonu, demokrasi rejimlerinde basın faaliyetlerine atfedilen “kamu yararını gözetme” düsturuyla anlamlı kılınmaktadır. Basın mensuplarının görevlerini icra ederken dışsal bir müdahaleye tabi tutulmaması basın özgürlüğünün temel

şartlarındandır. Oysa totaliter yönetimlerde iktidarın ideoloji üretim aracı olarak tasvir edilen basın faaliyetlerinin, hür dünya kartviziti taşıyan Batı demokrasilerinde liberal düşüncenin tozpembe değerleri içerisinde resmedilmesi basını mali ve idari olarak denetim altında tutan hegemonik yapıların varlığını yadsıyarak yapılan bir tanımlamadır.

Gazeteler, Batı'daki kapitalist gelişmeyle beraber ortaya çıkan iletişim araçlarıdır (Alemdar, 1996: 14). İlk basılı gazeteler 17'nci yüzyılda ortaya çıkmadan önce tüccarları mal ve döviz kurları hakkında bilgilendirme amacıyla çıkarılan elyazması haber bültenleri uzun süre Avrupa'da dolaşımda olmuştur. 17'nci yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğindeyse gazetelerin kıta Avrupa'sında ulaşmadığı bölge kalmamıştır (Poe, 2015: 177-178). Erken dönemde, ticaretle uğraşanların bilgi ihtiyacını karşılayan gazeteler basım teknolojisinin ileri boyuta ulaşması ve kağıt masraflarının azalmasıyla beraber kitlesel düzeyde satışı yapılan ticari ürünler halini almıştır.

Siyasal muktedirlerin keyfi uygulamalarına karşı özgürlük nosyonuyla güçlendirilen basın, gazetecilik faaliyetinin ticari bir aparata dönüşmesiyle tarafsız ve objektif bir kimliğe büründürülmek istenmiştir. Taş'a göre, gazetecilikteki objektiflik vurgusu, gazetelerin periyodik olarak dünyada olup bitenleri kamuya olduğu gibi aktarma düşüncesine dayanmaktadır (Taş, 2012: 68). Fakat liberal anlatının basına atfettiği objektivite, piyasa koşullarının yarattığı tahakküm ilişkilerinin, basın sermayesinin sübjektif pozisyonunun ve gazete sahiplerinin muktedirlerle kurduğu çıkar ortaklıklarının gölgesi altına itilmiştir. Basın çalışanıyla fabrika işçisini benzer iş sorumluluklarıyla donatan piyasa koşulları gazetecileri robotik bir üretim sürecine mahkûm etmiş; özgür ve objektif gazetecilik mottosu, kapitalist kültürün işsizlik olgusunu "itaat üretme aracı" olarak kullanması sebebiyle amacından koparılan bir kavrama dönüşmüştür.

Basının demokratik rejimlerde karakterize edilme biçimlerinden birisi de ona atfedilen dördüncü güç misyonudur. Yasama, yürütme ve yargı arasındaki güçler ayrılığı prensibinin uygulandığı demokrasilerde basın faaliyetleri dördüncü güç olarak okunmakta ve toplumu idare eden mekanizmalar üzerinde kamu adına denetim yetkisine sahip görülmektedir. Dördüncü güç olarak tarafsızlık mottosuyla karakterize edilen basın, liberal müktesebatın çizdiği özgürlükçü tablo içerisinde her

kesimin anlam ve duygu dünyasını karşılayabilecek bir gazetecilik faaliyeti yürütmekle mükellef görülmektedir. Fakat tarafsızlıkla ön plana çıkarılmak istenen gazeteciliği kişisel mülk aracına dönüştüren piyasa düzeni, kamusal fayda düşüncesini dejenere ederek basın özgürlüğü sorunsalını basın sermayesiyle iktidar elitleri arasında cereyan eden bir mücadele biçimine indirgemektedir.

Bu çalışmaya konu olan Türkiye'deki basın özgürlüğü sorunsalının kavramsal kökenleri ülkedeki ilk gazetelerin yayımlandığı Osmanlı dönemine uzanmaktadır. İlk gazete örnekleri Fransız Devrimi'ni uluslararası kamuoyuna tanıtmak için 1793 yılından itibaren Fransa Büyükelçiliği'nce İstanbul'da çıkarılmaya başlanmıştır. Türkçe ilk gazeteyle resmi olarak çıkarılan *Takvim-i Vakayi* olmuştur. Yasa ve kararnamelerin duyurusunu yapmak üzere çıkartılan bu gazetenin müşterileri zorunlu abone yapılan devlet memurlarıdır. Sonraki Türkçe gazete William Churchill adlı bir İngiliz'in elde ettiği ayrıcalıklar sonucu çıkarılan *Ceride-i Havadis*'tir (Alemdar ve Uzun, 2019: 215-216).

Gazetelerin Osmanlı devletinde yayımlanmaya ve yaygınlaşmaya başlamasında, dağılma sürecini Batılılaşma yoluyla durdurma düşüncesi doğrudan etkili olmuştur (Taş, 2012: 139). Bununla beraber basının Türkiye topraklarındaki gelişim öyküsü, Avrupa'dakinden farklı seyretmiştir. Avrupa'da gazetecilik, kentsoylularının ticari ihtiyacından hasıl olup Aydınlanma'nın liberal atmosferiyle şekillenmiş, toplumun ve kurumsal olarak devletin dönüşüme uğradığı bir zaman diliminde kitleselliğe ulaşmıştır. Türkiye örneğinde ise gazeteler devletin destek ve kontrolünde çıkarılıp resmi ideolojiye karşı sadakat şuuruyla donatılmıştır. Cumhuriyetin ilanı basın üzerindeki bu araçsal bakışı değiştirmemiş, gazetecilik faaliyeti yeni rejimin ürettiği ilke ve değerlerin uygulandığında resmi bir propaganda enstrümanı olarak görülmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devrimlerin yerleşmesine hizmet eden basının çoğulcu bir karakter kazanması ekonominin dışarı açılma sürecinin ivmelendiği çok partili siyasi hayata geçişle birlikte gerçekleşmiştir. Ne var ki bu süreç basın özgürlüğü sorunsalının farklı boyutlarda yeniden üretimiyle sonuçlanarak iktidarların kendisine yakın basın organlarını resmi ilan kayırmacılığıyla desteklediği, muhalif basının susturulma, tutuklanma ve tekzip dalgalarıyla habercilik faaliyetinden uzaklaştırıldığı dönemleri doğurmuştur. Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte muhalif partilerin

başlıca iktidar vaatleri arasına yerleşen basın özgürlüğü konusu, her devrin sorunlu mirası olarak sonraki döneme aktarılmış ve basın alanında yapılan düzenlemeler kısıtlı liberalleşme politikalarının yarattığı özgürlük yanılsamaları olmaktan öteye geçememiştir. Sorunsal, siyasal iktidarların liberalizasyon dönemlerinde politik propagandanın bir parçası olarak ortaya çıkmasına rağmen basın faaliyetlerine eğreti bir özgürlük tanıyan ve basın çalışanları üzerinde egemen yapıların tahakkümünün korunduğu bir statüko içerisinde varlığını sürdürmüştür.

Basın özgürlüğü sorunsalı yaratan başlıca sebepler basının devletle ticari ilişkilere girmesi ve sermayenin belirli noktalarda yoğunlaşmasıyla oluşan tekelleşmelerdir (Büyükbaykal, 2012). Türkiye basını 1950'lere kadar devlet denetiminin egemen olduğu bir dönemi yaşadıktan sonra 1970-1980 arası holdingleşme sürecine girmiş, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle depolitizasyon sürecinden payını almıştır. 1980 sonrası dönemde sermayenin ideolojik egemenliğinin medya araçlarıyla sürdürülmesi önem kazanınca neoliberal politikalar basın yayın organlarında büyük itibar görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren tekelleşme sınır tanımaz bir aşamaya ulaşmış, 2000'lerin başında medya alanındaki tekelleşme süreçleri; gazete, dergi, radyo, televizyon (TV), prodüksiyon, reklam, dağıtım ve daha sonraları da internet olmak üzere medyanın tüm alanlarına hakim olan oligopolistik bir yapıyı doğurmuştur (Kaya, 2017: 409; Özsever, 2004: 115-116; Tılıç, 2009: 408).

Türkiye'deki basın faaliyetleri, günümüzde büyük bölümü basın dışı alanlarda yatırımları bulunan holdingler tarafından yürütülmektedir. Enformasyon dağıtımıyla kapitalist üretim ilişkilerini bir araya getiren bu ticari kesişim, haberi ve gazeteciliği kar ideallerinin doğal bir unsuru olarak kullanmakta sakınca görmezken mevcutta bu durumun önüne geçecek hukuki bir engel de yoktur. Negatif bir karaktere sahip olan basın özgürlüğü kavramsallaştırması, özgürlüğü, fikirlerin ve malların serbest dolaşımı olarak kabul eden liberal-kapitalist kültüre yaslanmakta, dolayısıyla kamu yararı adına denetim fonksiyonu verilen basın gücünü özel girişim rekabetinin oluşturduğu piyasa ekonomisinin bir bileşeni olarak değerlendirmektedir. Maksimum kar hırsının şekillendirdiği gazetecilik, topluma hizmet edilecek bir alan olarak görülmemekte, basın kuruluşları, üzerinden rant sağlanan bir işletme mantığıyla yürütülmektedir. Toplum adına idari süreçleri denetleyerek güvenilir bilgi sağlama görevi üstlenen ve bunların ifasında kamu yararı mottosuna yaslanarak meşruiyet ve

motivasyon kazanan basının parasal ilişkilere indirgenmesi, denetleyicinin kar arayışlarının siyasal gücün propaganda ihtiyacıyla mübadele edilebildiği bir pazar ortamının da müsebbibi olmaktadır.

Basın sermayedarlarını farklı yatırım alanlarında tasarrufta bulunma hususunda etik ve moral değerler açısından sınırlamayan liberal gelenek, toplumun doğru bilgiye ulaşma hakkını basın sermayesi ve iktidar mensupları arasındaki çıkar çatışmasının ortasında bırakmakta; bu da en tabii haliyle kamusal faydanın istismarını doğurmaktadır. İlişkiler her zaman basın sermayesi-devlet iktidarı arasındaki uyuma dayanmazken gazetecilik mesleği zaman zaman iktidarlara karşı kullanılan tehdit ve şantajın etkin bir aracı haline de gelebilmektedir. Zira Türkiye’de basın faaliyetlerinin siyasal baskıya tabi tutulduğu iddiaları olduğu gibi, basının seçmen iradesini sabote etme ve siyasal iktidarı tayin etme gibi politik bir misyon yüklendiğini ileri sürülen “karşı eleştiriler” de mevcuttur.

Basın tarihinin kronolojik yüzeyselliğe hapsedilerek yeni teknolojilerin yarattığı yapısal ve işlevsel dönüşümler ekseninde resmedilmesi, basını ortaya çıkaran tarihi ve ekonomik zaruretlerin ve basın faaliyetlerinin altyapısındaki ticari ilişkilerin göz ardı edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Literatürde basın özgürlüğüyle ilgili çalışmaların yoğunlaştığı nokta, basın faaliyetlerinin liberal geleneğin negatif özgürlük kurgusuna hangi ölçüde uyum sağladığını tespit etmekle iktifa etmekte ve basının sağlıklı işlemeyişi siyasal iktidarla basın organları arasındaki özgürleşim problemi olarak ele alınmaktadır. Özgürlük sorunsalı siyasal muktedirlerin bagajına yüklenirken muhalif basın saflarında yaşanan hak ihlallerinin ve aykırı görüşlere olan tahammülsüzlüğün bir sorunsal olarak ortaya konulmayışı, negatif özgürlük kurgusunun biçimsel ve tekdüze yapısını gözler önüne sermektedir. Basın özgürlüğü sorunsalını yalnızca siyasal iktidar zümresinin gündelik politikaları içerisinde anlamlandırmak basının kapitalist üretim ilişkiler ağının işlevsel bir parçası olduğunu yadsımakta, siyasal iktidarlara biçilen temel misyon enformasyonun serbestçe dolaşımına müdahale etmemekle sınırlandırılmaktadır. Bu yönde yapılan bir okuma neticesinde, kamusal fayda amacından koparılan basın organlarının gazete sahiplerinin menfaatine angaje edilmesi tartışma ve irdelemelerin dışında tutulmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de basın özgürlüğüne engel teşkil ettiği öne sürülen olay ve olgular salt siyasal politikaların yol açtığı problematikte değil, sermaye dolaşımını

kuralsızlaştıran serbest piyasa düzeninin genel kural ve işleyişi içerisinde anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın amacı basın özgürlüğü tartışmalarının hangi kavramsal çerçevede yürütüldüğünü irdeleyerek özgürlük sorunsalının bir parçası olduğu düşünülen basın sermayesinin sübjektif pozisyonunu tartışmaya açmak ve bu yönde yapılan az sayıda çalışmaya katkı sağlamaktır. Özgürlük mefhumu liberal gelenek içindeki özgürlük müktesebatına göre irdelenecek ve basın özgürlüğüyle bağlamı üzerinde durulacaktır. Araştırmanın kapsamı Türkiye'deki basın faaliyetleri ve süregelen basın özgürlüğü tartışmalarıdır. Araştırmanın sınırlılığı, belirlenecek olan 15 Türk gazeteciyle yapılacak görüşmelerdir. Türk gazetecilerin basın özgürlüğü algısına dair genel bir çerçeve sunması düşünülen 15 isim, muhtelif basın kuruluşlarında edindikleri mesleki tecrübe dikkate alınarak seçilecektir. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilecek ve araştırma bulguları betimsel analiz yoluyla analiz edilecektir. Araştırmanın dört temel varsayımı bulunmaktadır. Buna göre, bireysel haklar karşısında sınırlı devlet ilkesini öngören negatif özgürlük kuramı özgürlüğün temel biçimi olarak değerlendirilmekte; basın özgürlüğü demokratik sistemin vazgeçilmez bir ögesi olarak görülmekte; basın özgürlüğü sorunsalı siyasal iktidarların dönemsel politikaları içerisinde anlamlı kılınmakta ve basın organlarının sermaye yapısı basın özgürlüğü önünde bir engel olarak değerlendirilmemektedir.

2. LİBERALİZM, LİBERAL DEVLET VE LİBERALİZMİN ÖZGÜRLÜK KAVRAMSALLAŞTIRMALARI

2.1. Liberalizm ve Türleri

Özgürlüğün siyasal ve ekonomik örgütlenmesine kaynak teşkil eden düşünce, liberalizm ve onun alt başlığı olan fikir akımlarıdır. Liberalizm, Aydınlanma düşünce ve geleneğinin bir uzantısı olarak devlet iktidarını bireysel hak ve özgürlükler temelinde yapılandıran siyasal ve ekonomik felsefeyi ifade etmektedir. Avrupa'da gerçekleşen din savaşları, 16 ve 17'nci yüzyıllarda modern bilimin yükselişi ve feodalizmden kapitalizme geçiş süreçleri liberal bireyciliğin gelişimindeki mihenk noktalarıdır (Berktaş, 2018: 50-54).

Siyasal ve sosyal bir teori olarak 17 ve 18'inci yüzyılda şekillenmeye başlayan liberalizm, tarihsel süreçte, Smith, Locke, Mill, Bentham, Constant, David Hume, Herbert Spencer, Milton Friedman, Hayek, Mises, Rand, Nozick ve Murray Rothbard gibi farklı teorisyenlerin fikirleriyle yeni açılımlar kazanan düşünsel bir geleneği temsil etmektedir. Siyasi liberalizmin öncüsü sayılan John Locke, devletin amacının özgürlükleri güvence altına almak olduğunu ve devlet meşruiyetinin toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini belirtmiş, liberalizmin ekonomik felsefesini kuran Adam Smith ise doğal düzen içerisindeki bireysel çıkar arayışının toplumsal refahı sağladığını ve devletin güvenlik görevi dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiğini ifade etmiştir. David Hume, aklın bireysel fayda peşinde koştuğunu, faydacılık ve özgürlüğün insanın doğası olduğunu savunmuş, Jeremy Bentham özgürlük olmadan fayda, fayda olmadan ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlük olmadan mülkiyet, bunların hepsi olmadan da mutluluk olmayacağını ileri sürmüştür; J. Stuart Mill en büyük hazzın özgürlük olduğunu, devletin amacının da bu hazzı maksimize etmek olduğunu ifade etmiştir (Halis, 2001; Taner, 2013).

Liberal düşünce; temellerinin atıldığı 17'nci yüzyıldan bu yana gerçekleşen sosyal ve siyasal değişimlerin ışığında dinamik bir süreç yaşayarak farklı toplumsal parametrelerin içerisine entegre olmuştur. Liberalizmin fikir babaları olarak görülen ilk dönem düşünürler klasik liberalizm şemsiyesi altına alınırken, süreç içerisinde temel görüşleri birbirine benzemekle beraber ekonomik ve sosyal sorunlara farklı çözümlemeler sunan liberalizm türleri ortaya çıkmıştır.

18'inci yüzyıldan 19'uncu yüzyılın son çeyreğine kadarki dönemi kapsayan Klasik Liberalizm'in temel öğretisi bireysel hak ve özgürlükler, özel mülkiyet ve devlet müdahalesinin olmadığı bir serbest piyasa sistemidir. Fırsat eşitliğinin sağlanması Klasik Liberalizm'in temel öncüllerindendir ve Adam Smith'in öne sürdüğü "görünmez el" in piyasada işlemesiyle toplumsal fayda maksimize olacaktır (Akalin, 2009: 11-12). Klasik Liberalizm düşüncesiyle özdeşleşen özgürlük, bireycilik, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet gibi ilke ve değerler tüm liberallerin üzerinde mutabık kaldıkları noktalardır (Taner, 2013).

Piyasa işleyişini "görünmez el" teorisiyle açıklayan Adam Smith'in düşüncesinde devlet sınırlı da olsa bazı görevleri üstlenerek özel yatırımcıların yapamayacağı hizmetleri yerine getirmelidir. Bunlar yol, köprü, eğitim ve sağlık hizmetleri, milli savunmanın sağlanması, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi piyasa koşullarında üretilmesi zor olan hizmetlerdir. Smith bu alanlar dışında devletin ekonomiye müdahalesini bireysel hak ve özgürlükler üzerinde bir tehdit olarak görmüştür (Akalin, 2009: 12).

Klasik liberalizm taraftarları iktisadi ve sosyal hayatta bireyin mutluluğu yakalayabilmesinin doğal yaşama dönemindeki özgür ortamın sağlanmasıyla mümkün olduğunu düşünmektedir. Devlete bu ortamın sağlayıcısı ve bireysel hakların güvencesi rolü verilse de gücü ve yetkileri sınırlı tutulmuştur. Conway'a göre (2011), klasik liberalizmi liberal düşüncenin diğer kollarından ayıran temel farklılık devletin özgürlüğü ve adaleti korumada oynaması gereken role ilişkindir. Klasik liberalizm özgürlük ve adaletin sağlanmasında devlete liberalizmin modern türlerine göre daha sınırlı bir rol verir. Devletten en temel beklenti bireyleri diğer bireylere karşı hukuki haklar kapsamında korumasıdır.

Siyasi liberalizmin kurucusu John Locke'a göre, devlet insanların doğuştan sahip olduğu hakları korumakla görevlidir (Aktan, 2018: 26) . Locke'un dile getirdiği ve devletin koruması gereken en temel bireysel haklar; hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkıdır (Altundal, 2016: 38). Locke'da bu haklar birbirinden ayrılmayacak bir biçimde iç içedir (Yayla, 2015: 52). İnsanların temel hakları devletin meşru gücüyle muhafaza edilirken devletin de bu hakları herhangi bir sebeple sınırlamaması önemlidir. Butler'e göre (2018: 25-26), klasik liberal düşüncede insanlar özgürlüklerini azamî düzeye getirmek için bu özgürlüklerin bir kısmını devlete

devretmektedir. Dolayısıyla devletin, bireylerin kendi sahip olduklarının ötesinde meşru bir gücü yoktur ve devletin bütün amacı özgürlük alanını genişletmektir.

Aytaç’a göre (2017: 114), siyasi liberalizmin düşünsel kaynakları doğal hukuk kuramları ve faydacılıktır. Doğal haklar, devletin hiçbir zaman müdahale edemeyeceği bir özgürlük alanını; faydacılık ise bireyler için neyin yararlı olduğunu devletin değil bireylerin kendisinin karar verebileceğini tanımlamaktadır. Doğal hukukçulara göre bireylerin insan doğasından kaynaklanan vazgeçilmez ve devredilmez hakları vardır. Faydacı düşüncenin kurucusu Jeremy Bentham bunu “yüceltilmiş saçmalık” olarak görür. Ona göre insanı mutluluğa ulaştıracak siyaset doğal haklara değil faydacılık esaslarına dayandırılmalıdır. Çünkü her insanın tercihi acıdan kaçıp hazza yönelmektir. Liberal gelenek içinde yer yer çakışan bu düşünce biçimleri devletin siyasi işlevini sınırlandırmak söz konusu olduğunda ortak bir zemine kavuşur.

Klasik liberaller insanoğlunu rasyonel, bencil ve çıkarlarının peşinde koşan varlıklar olarak görmüşlerdir. Birey herhangi bir dışsal müdahaleye tabi olmadığı sürece özgürdür. Devlet, Thomas Paine’nin ifadesiyle “zorunlu bir kötü”dür. Devlet, toplumsal düzenin sürdürülebilmesi için gerekli koşulların temelini attığı için zorunlu; toplumsal sözleşme gereği bireyin özgürlüğünü sınırlaması nedeniyle de kötüdür. Sonuçta klasik liberaller, Locke’un kullandığı mecaz ifadeyle “gece bekçisi” gibi çalışan minimal bir devleti onaylamaktadır (Heywood, 2013: 61).

Devletin ekonomik işleyiş üzerindeki etkisini temel hizmetlerin sağlanması konusunda sınırlı tutan klasik liberalizmin iktisadi düşüncesi, kapitalist ekonomileri zaman zaman büyük krizlerin eşiğine getiren ekonomik problemler sebebiyle tartışılan bir kavram halini almıştır. Tayyar ve Çetin’e göre (2013), 1870’lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, devletin ekonomideki rolünü minimize eden piyasa düzeni neo-klasik iktisatçılar tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Neo-klasik iktisatçıları takiben bu kez John M. Keynes, 1929 Büyük Depresyonunun sonuçlarından hareketle, klasik liberalizme eleştiriler yöneltilmiş ve “modern”, “eşitlikçi”, “sosyal” ya da “refah” liberalizmi gibi farklı isimlerle dile getirilen liberalizm biçiminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

1929 yılında baş gösteren dünya ekonomik krizi sonrasında toplumsal ve ekonomik yapının sürdürülebilir bir temele dayanmadığı görülmüş ve krizlerin aşılabilmesi için

devletin ekonomide daha katılımcı bir rol üstlenmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Aktan’a göre, 1929 krizinin ardından Keynezyen iktisat okulunun ”müdahaleci devlet” anlayışı bütün dünyada önem kazanmaya başlamış ve bu düşünce 1960’lı yılların sonlarına kadar uygulanmıştır (Aktan, 2018: 34). Özellikle İstihdam, arz ve talep dengesi, yoksulluk, sosyal güvenlik, yatırım gibi alanlarda devlet müdahaleciliğinin gerekliliğine vurgu yapan Keynezyen anlayış, sosyal devlet anlayışının gelişimine öncülük etmiştir. Bilhassa 2. Dünya savaşı sonrası pek çok Avrupa ülkesinde başarılı ile uygulanan, ciddi ekonomik başarı ve sosyal refah artışı sağlayan bu yaklaşım yarım yüzyıla damgasını vurmuştur (Acar, 2017).

Sosyal liberalizmi “uzlaşmacı liberalizm” olarak adlandıran Akalın’a göre (2009: 13), sosyal liberalizm düşüncesinde ekonomiye devlet müdahalesi, bireyselleşme çerçevesinde değil, kamu yararı temelinde gerçekleştirilmektedir. Devlet, sosyal refah devleti düşüncesi gereğince kişilerin asgari geçim standardını sağlamalı ve fırsat eşitliğini garanti altına almalıdır. Piyasaya devlet müdahalesi, kişilerin İktisadi ve sosyal özgürlük alanını genişletici bir hamle olarak ortaya konmaktadır.

Liberal gelenek içindeki sosyal refah anlayışı belirgin bir şekilde, bireysel sorumluluk ve kişisel çabanın erdemini yücelten klasik liberallerle zıtlaşmakta ve refah anlayışını fırsat eşitliği temelinde savunmaktadır. Eğer belli başlı birey veya gruplar, mevcut koşullardan dolayı zarara uğruyorlarsa devletin bu zararları gidermek üzere yüklenmesi gereken sosyal sorumlulukları olduğu ileri sürülmüştür (Heywood, 2013: 73). Diğer bir yönüyle sosyal liberalizm, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, toplumsal refahın ve sosyal eşitliğin sağlanması açısından devlete katılımcı misyon yükleyen, devletin düzenleyici ve denetleyici olarak gerektiğinde ekonomiye müdahalesini öngören bir anlayışı ifade etmektedir (Tayyar ve Çetin, 2013).

Sosyal liberalizm ve klasik liberalizm arasındaki en belirgin fark, maksimum bireysel özgürlük ve genel toplumsal refaha devlet yetkilerini sınırlandırarak ulaşmayı öngören klasik öğretinin aksine sosyal liberallerin devletin mevcut eşitsizliklere pozitif müdahalede bulunmasını talep ederek kamu yararını ön plana çıkarmalarıdır. Devletin kamu yararı gözeterek ekonomiye ve diğer alanlara müdahalede bulunması pozitif özgürlük kapsamında ele alınmakta ve klasik

liberaller tarafından eleştirilmektedir. Yayla'ya göre (2015: 166), liberalizmin özgürlük anlayışı genellikle negatif özgürlüktür. Pozitif özgürlük anlayışı da başlangıçta liberaller tarafından ortaya atılmış ve işlenmiş olsa da daha sonraları liberal olmayanlar tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Aytaç'a göre T. H. Green, L. T. Hobhouse ve J. A. Hobson gibi düşünürler tarafından temsil edilen sosyal liberalizm meseleyi pozitif özgürlük açısından ele almakta ve özgürlüğü basitçe engellerin kaldırılması olarak gören kavrayışa karşı çıkmaktadır. Özgürlük aynı zamanda daha şanssız durumdakilerin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Bu yaklaşım farklı bir ifadeyle, yoksul ve genel olarak eşit olmayan durumdakilerin lehine olan koşulları dengeleyecek devlet müdahalelerinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Aytaç, 2017: 114). Sosyal açıdan müdahaleci devlet anlayışı serbest piyasanın temel aktörü olan girişimci sınıfın üstünlüğünü elinden almış, devletin ekonomideki, işgücü piyasasındaki ve toplumsal refahın paylaşımındaki sorumluluğunu artırmıştır. Böylece sosyal devlet anlayışı, liberalizm ile sosyal demokrat düşüncenin başarılı bir kompozisyonu olarak kurumsallaşmıştır (Gül ve Gül, 2007).

Sosyal-liberal devletin piyasanın doku ve düzenine müdahil olan karakteri liberal gelenek içerisinde yoğun eleştirilere konu olmuştur. Devletin bireyler arasındaki maddi eşitsizliklere müdahil olarak yeniden dağıtıcı bir misyon edinmesi liberalizmin özünü oluşturan bireysel özgürlüklere karşı açık bir saldırı olarak algılanmıştır. Devletin müdahaleci tavrına sert bir eleştiri sunan Nozick, pozitif hak ve özgürlükler adına devletin vergilendirme aracını kullanmasını eleştirmiş, devletin sosyal hizmetler için bireyleri vergi vermeye zorlamasını zenginden çalıp fakire veren hırsızın durumuna benzetmiştir. Ekonomik eşitsizliği doğal ve meşru gören Nozick'e göre, bir bireyin çok zengin olmasıyla diğerinin ancak karnını doyuracak kadar gelire sahip olması doğrudan adaletsiz bir duruma işaret etmemektedir. Önemli olan gelir dağılımındaki bu eşitsizliğin ortaya çıkış sürecinde bir haksızlık olmamasıdır (Kocaoğlu, 2018a: 253-254).

Neo-Avusturya İktisat Okulu'nun düşünürlerinden Hayek de adaletin bir toplumda mevcut iktisadi değerlerin yeniden dağıtımı, yani vergilendirme ile değil toplumsal kuralların "adil" olması ile sağlanabileceğini öne sürmüştür. Bu çerçevede Hayek, "Dağıtıcı Adalet'i eleştirmekte ve "Kural Adalet"ini savunmaktadır. Hayek'e göre,

kural adaleti bazı ilkelerin mevcudiyetine bağlıdır: Kanunlar genel ve soyut olmalı, bazı kişi veya grupları koruyucu nitelikte olmamalıdır. Bir başka ifadeyle “kanun önünde eşitlik” kural adaletinin ve hukuk devletinin temel ilkelerinden biridir. Hayek artan oranlı bir vergiye kanun önünde eşitlik ilkesini bozduğu için karşı çıkmakta bunun yerine sabit oranlı bir vergiyi önermektedir (Aktan, 2018: 39).

2. Dünya Savaşı sonrası kurumsallaşan sosyal devlet, 1970’lere kadar altın çağını yaşamış, akabinde gelişen ekonomik krizlerle birlikte genişlemesi durmuş ve sosyal devletten geriye doğru gidiş başlamıştır. Söz konusu geriye gidişte en önemli etken, ekonominin kötü gidişinin durdurulabilmesi amacıyla neoliberal düşüncelerin benimsenmesi ve devam etmekte olan küreselleşme sürecinin neoliberal düşünceler çerçevesinde şekillenmesidir (Gümüş, 2010).

Neoliberalizm ekonomik krizleri aşma yolunda sosyalizmin bazı politikalarına eğilim göstermekle eleştirdiği sosyal devletin yerine klasik liberallerin öngördüğü sınırlı devlet modeline dönüşün özlemi olarak ortaya çıkmıştır. Aktan’a göre (2018: 35), özellikle 1970’li yılların başlarından itibaren klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan başlıca üç çağdaş iktisadi düşünce okulu, akademik ve politik çevrelerde seslerini duyurmaya başlamıştır. Friedrich Von Hayek’in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Milton Friedman’ın liderliğini yaptığı Chicago İktisat Okulu, James M. Buchanan’ın liderliğini yaptığı Virginia Politik İktisat Okulu liberalizmin yeniden gün ışığına çıkmasında önemli rol oynamışlardır. Nobel Ekonomi Ödülünü kazanan bu üç düşünürün muhtelif eserleri ile neoliberalizm ortaya çıkmıştır.

Neoliberalizm liberal düşün geleneği içinde klasik liberalizmi canlandırmaya çalışan bir paradigma olarak görülmüştür (Evre, 2015). Ekonomik krizleri önleme yolu olarak devletin sisteme daha çok katılımını öngören sosyal liberal görüşe tepki olarak neoliberaler “daha az devlet” düsturunun kabul gördüğü serbest piyasaya dönülmesinden yana olmuştur. Acar’a göre (2017), ekonomik krizler ve işsizlik, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkan eğilimleri ivmelendirmiş, artan kamu açıkları, sosyal harcamalarda gerilemenin ve sosyal politikalarda yapılması gereken kısıtlamaların gerekçesi olarak gösterilmiştir.

Aksu’ya göre (2015), 1973 ve 1979 yıllarında dünya petrol fiyatlarının aniden yükselmesinin yarattığı “petrol krizleri”, işsizlik oranlarındaki artış gibi faktörler o güne kadar çok başarılı kabul edilen Keynesçi ekonomi düzeninin krizde olduğunu

göstermiş ve 1970'lerin sonlarından itibaren Keynesçi politikalar terk edilerek “neoliberal” politikalar devreye sokulmuştur. Reagan ve Thatcher hükümetleriyle özdeşleştirilen bu politikalar, sosyalist rejimler çöküp kapitalizm hala ayakta kaldığına göre tek yol olarak tüm dünyaya dayatılmıştır.

Neoliberaller kamu yararı gibi rasyonel bir düşünceyle hareket ederek ekonomik işleyişe müdahil olan devletin yerine Adam Smith'in öne sürdüğü “görünmez el”in piyasayı doğal akışı içerisinde düzenleyeceğine inanmıştır. Hayek'e göre, kişilerin davranışları ve kararları kendi hallerine bırakıldığında merkezi bir planlama ile var olandan daha etkin bir toplum düzeni oluşacaktır (Aktan, 2018: 37-38). Toplumsal faydayı diğer bireylerin kazançlarına el atarak sağlamaya çalışmanın zorbalık yarattığını ileri süren neoliberaler, toplumda maddi olanaklar bakımından geri durumda olanların akıbetini liberalizmin “rasyonel ve sorumlu” bireyinin vicdanına terk etmiştir. Neoliberalizme yönelik tutarlı eleştirilerden birisi, “daha az devlet” diskuruna rağmen sermayenin kamusal imkanlardan azami düzeyde faydalanabilme pratiğini de içinde barındırmasıdır.

Türkbay ve Polat'a göre (2011), neoliberalist düşünce negatif özgürlüğe bağlılıklarını bildirse de sermayenin çıkarları doğrultusunda yapılacak pozitif bir müdahaleyi meşru görmekte, sosyal hakların kazanımına yönelik bir müdahaleyi ise negatif özgürlükleri zedelediği gerekçesi ile kolayca yargılayabilmektedir. Piyasa ve sermaye her zaman devlet gücüne gereksinim duysa da neoliberalizm ile bu en üst seviyeye ulaşmış, klasik liberalizmin “gece bekçisi devleti”, neoliberalizmin “sermaye bekçisi devleti”ne dönüşmüştür.

Liberal yelpaze içerisinde bireysel özgürlüğü vazgeçilmez bir değer olarak sınıflandıran ve özgürlükler karşısında devlet mefhumunu tartışmaya açan radikal kavrayış liberteryanizmde mevcuttur. Kocaoğlu'na göre (2018a: 240), liberteryanizm her şeyden önce bireyin biricikliğini esas alan bir ilkedir hareketle her bireyi kendi istediği hayatı yaşama konusunda hür görmektedir. Bu kabul, bireylerin buna imkan sağlayan hak ve özgürlüklerle donatılmasını zorunlu kılmakta, buradan da liberteryanizmin bir diğer ilkesi olan, insan haklarının ve özgürlüklerinin ihlal edilmezliğine ulaşılmaktadır.

Liberteryanizmin, klasik liberalizmden daha keskin ve radikal bir yer edinmesinin gerisinde, liberallerin muhafazakarlaşmasına ve sosyalistleşmesine duyulan tepki

vardır (Yaman, 2018: 276). Liberteryanizm açısından devletin sınırları şiddet kullananlara karşı misilleme amacıyla şiddet kullanmaktan ibarettir. Devlet ekonomi ve sosyal organizasyon alanlarına girmemelidir. Zira liberteryenler devleti insan için en tehlikeli kurum olarak görürler (Can, 2010).

Liberteryanizm'in doğuşunda önemli yer tutan Avusturya İktisat Okulu düşünürlerinin müdahaleci devlet modeline yönelik itirazları klasik liberalizmin devlet tasavvuruyla çakışma göstermiştir. Öyle ki klasik liberal öğretinin devlete biçtiği misyon fazla müdahaleci bulunarak eleştirilmiş ve "Liberteryanizm" fikri Ayn Rand ve Robert Nozick'in eserlerinde somutlaşmaya başlamıştır. Bu ismin belirlenmesinde "liberal ve liberalizm" gibi kavramların dejenere olarak kendi disiplininden ve gayesinden koptuğu düşüncesi etkili olmuştur (Taner, 2013). Liberteryanizm devletin moral değerler açısından meşru olup olmadığı sorusuna verilen cevaba göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, özgürlüklerin korunması için devleti gerekli gören fakat onu minimal yetkilerle sınırlayan Minarkizm ile devletin varlığını meşru görmeyen ve "bireyci anarşizm, serbest piyasa anarşizmi" gibi kavramlarla açılım kazandırılan Anarko-kapitalizmdir (Uslu, 2007).

2.2. Liberal Devlet

Liberalizmdeki devlet düşüncesi, kişilerin hak ve özgürlüklerinin güvencesi olacak ve toplumdaki rekabet ortamını yönetecek organize ve meşru bir güç gereksinimine dayanmaktadır. Liberalizmin siyasi kurucusu John Locke doğa durumu olarak adlandırdığı devlet öncesi toplumsal düzende insanların belli başlı haklara sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu haklar yaşama, mülkiyet edinme ve özgürlük hakkıdır. Locke insanın doğal haklarının korunması için devletin gerekli olduğunu savunmuştur (Aktan, 2018: 27).

Thomas Hobbes devlet konusundaki düşünceleriyle birçok düşünürü etkilemiş birisi olarak *Leviathan* adlı eserinde "Ejderha" olarak isimlendirdiği devleti, özgürlüklerin korunması ve devamı için gerekli görmüştür (Aktan, 2018: 26). Bastiat gibi düşünürler de devleti, suç işleyenleri cezalandırmak için gerekli olan bir mekanizma olarak görmüşlerdir. Devlet, bireylere bahşedilen doğal hakları koruyan kolektif bir güçtür (Cleveland, 54). İnsanlar tarafından oluşturulan bütün toplumsal mekanizmalar gibi devletin de nihai hedefi kişilerin mutluluk ve refahına hizmet etmektir. Devlet, insanı baskılamak veya kontrol altında tutmakla değil,

özgürlüklerin serbestçe yaşanabileceği şartları temin etmekle meşruiyet kazanmaktadır. Friedman'a göre (2018: 77), liberalizmin amacı bireyin azami özgürlüğünü korumaktır ve dolayısıyla liberaller, ilke olarak, gücün belli bir yerde toplanmasından rahatsızlık duymaktadır.

Aydınlanma geleneğinden beslenen; bilim, teknik ve sanayileşme dalgasını arkasına alarak yeni toplumsal dinamiğin kurucu felsefesini yaratan liberalizmin maddi dünyası kapitalist üretim ilişkileri tarafından kurulmuştur. Liberal gelenek bireysel özgürlüğü var edebilme koşulunu bireysel haklar üzerindeki devlet müdahaleciliğinin minimal düzeyde tutulmasıyla karakterize ederek siyaseten liberal, ekonomik ilişkilerde kapitalist bir toplum düzeni yaratmıştır. Fikirlerin ve malların serbest dolaşımının güvencesi olan liberal devlet aynı zamanda üretim araçlarının kişisel mülkiyete dönüştürülmesinin de garantörü olarak kapitalist bir kimliğe bürünmüştür.

Mısır'a göre kapitalist devletin varoluş sebebi özel mülkiyet koruyuculuğudur ve devlet sermaye birikiminin genel koşullarını ve kapitalistler arasındaki rekabeti düzenlemektedir (Mısır, 2020: 134). Üretici güçlerin rekabetine dayalı bir sistem olan kapitalizm, toplumu bireylerin yarışma alanı olarak algılayan liberalizmle son derece uyumludur. Liberal görüşte, bireysel ilişkileri düzenleyen rekabetçi davranış, doğal toplum düzeni içindeki değişmez bir insan özelliği olarak mutlaklaştırılmıştır. Darwin'in Evrim Kuramı'nın toplumsal alana aktarılmasıyla sadece yeterince güçlülerin ayakta kalabilmesini öngören "doğal seçim" bir doğa yasası olarak sunulmuş ve kapitalizmin rekabet ilkesine meşruiyet sağlanmıştır (Cantzen, 1994: 21-22).

Bireylerin maksimum çıkar arayışlarının genel toplumsal refahı yükselteceğine güvenen liberal düşünürler; devleti bu rekabet ortamının koşullarını düzenlemek ve yarışın kurallara uygun sürdürüldüğünü denetlemekle sınırlamıştır. Göze'ye göre, kişileri kanun önünde eşit ve özgür kabul eden liberal devlet sistemi, sosyal ve ekonomik koşulların yarattığı eşitsizliklerle ilgilenmemektedir. Kişiler ancak yeteneklerini, güçlerini, şanslarını iyi değerlendirerek toplumda hak ettikleri yere ulaşabilecektir (Göze, 2016: 13).

Liberalizmde bireyin ve toplumun üstünde sınırsız ve mutlak güçle donatılmış bir siyasal iktidar anlayışı reddedilmekte, iktidarın bozucu, mutlak iktidarın mutlaka bozucu olduğuna inanılmaktadır (Çetin, 2001). Bu sebeple liberal devlet düzeni

yasama, yürütme ve yargı gücü arasında oluşturulan görev dağılımına dayandırılmaktadır. Demokratik yollarla seçilen siyasi iktidar girişim ve mülkiyet özgürlüğüne bağlı kapitalist üretim ilişkilerinin garantörüdür. Liberal demokrasilerde siyasi iktidarın görevi, bireyin siyasi, iktisadi ve mülkiyete içkin haklarını gözetmek ve bireyler arası rekabetin anayasal sınırlar çerçevesinde yürütülmesini denetlemektir. Devlet egemenliğini temsil eden siyasi iktidarın üretimin kapitalist niteliğine uygun hareket etmesi ve özel mülkiyet rejimini garanti altına alan toplumsal düzene dışsal bir müdahale gerçekleştirmemesi üretim araçlarını elinde bulunduran kapitalistlerin başlıca beklentisidir.

2.2.1. Liberal Devlette Temel Haklar ve Serbest Piyasa Ekonomisi

Avrupa’da feodal hayatın ana dayanakları çöktükçe, rasyonel ve bilimsel bakış açısı yavaş yavaş geleneksel-dini teorilerin yerini almış ve toplum, her geçen gün bireyin bakış açısından anlaşılmaya başlanmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda gelişen doğal haklar anlayışında açıkça ortaya konduğu üzere bireyler, Tanrı vergisi doğal haklar kümesiyle donatılmıştır ve bu haklar, liberalizmin siyasi kurucusu John Locke tarafından “hayat, hürriyet ve mülkiyet” olarak tanımlanmıştır (Heywood, 2013: 44).

Liberal devlette bireylerin çıkar arayışları ve kendilerini geliştirme koşullarının meşru zemini doğal hukuk kavramıyla açıklanmaktadır. Yaman’a göre (2018: 281), doğal hukuk, doğa durumuna istinat etmekte ve devletten önce insanların eşit ve özgür yaşadıklarını varsaymaktadır. Doğa durumunda insanların devredilmez ve vazgeçilmez hakları vardır ve bu haklar, hayat, hürriyet ve mülkiyet olarak sıralanmıştır. Devlet tasavvuru, siyasi gücün bu hakları herhangi bir şekilde sınırlandırmaması, bilakis onu koruması düşüncesine dayanmakta ve siyasi yapı bu şekilde meşru temelde savunulabilir bir güce dönüşmektedir.

Liberal gelenek açısından özgürlüklerin en net ifade edilme biçimlerinden birisi mülkiyet hakkıdır. Liberal gelenek mülkiyet özgürlüğü konusunda tavizsiz bir duruşa sahiptir ve mülkiyet hakkı, yaşama hakkı gibi kutsal ve dokunulmaz bir hak olarak ele alınmaktadır. Bu hakkın korunması, mevcudiyet gerekçesi bireysel haklara karşı yapılan saldırılara son vermek olan devletin başlıca sorumluluğudur. Altundal’a göre, Locke, mülkiyet kavramını genel anlamda kişinin sahip olduğu her şey olarak tanımlamıştır. Mülkiyet, yeryüzündeki toprağın bir parçası üzerinde iddia edilen haktır ve bu parçayı mülk edinmemizi sağlayan şey onun üzerinde harcadığımız

emektir. Bir varlık üzerinde emek sarf ediyorsak o artık bizimdir ve diğerleri onun üzerinde hak iddia edemez. Bununla beraber Locke sınırsız mülkiyet kavramını meşru görmemiş ve herkesin kendisine yetecek kadar mülk edinme hakkına sahip olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü bir kişinin aşırı büyüklükte mülkü ele geçirmesi, diğerlerinin açlığa mahkum olması demektir (Altundal, 2016: 39-41).

John Locke'un tanımladığı mülkiyet özgürlüğü diğerlerinin de pastadan pay alabilmesini şart koşan sınırlı bir özgürlüktür. Yayla'ya göre (2015: 60), klasik liberal teoride Hayek başta olmak üzere Locke'un liberalizme katkısının sanıldığı kadar fazla olmadığı kanaatini dile getirenler olmuştur. Locke, rasyonalist bir teori geliştirmeye çalışmıştır. Rasyonalizm ise Hayek ve Popper gibi düşünürlerin kuşkuyla karşıladıkları ve güvenmedikleri bir yöntemdir. Locke'da, kamunun iyiliği gibi uzun soluklu tartışmalara yol açan ve klasik liberal teoride pek benimsemeyen bazı kavramlar yer almaktadır.

Butler'e göre (2016: 32-33), liberalizmin öngördüğü özgür toplumda kesin sınırları değişken olabilmekle beraber bireyin köleleştirilmeme, zorla çalıştırılmama, işkenceye uğramama ve işlediği suçlara karşı orantısız cezalara tabi tutulmama hakları vardır. Bu haklar din ve vicdan özgürlüğünü, fikir belirtme özgürlüğünü, inandığı dinin pratiklerini yaşama özgürlüğünü, tehdit ve yıldırmaya maruz kalmadan siyaset mekanizması içinde rol alabilme özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, kitle iletişim araçlarını kullanarak haber ve yayın yapabilme özgürlüğünü, örgütlenme özgürlüğünü, özel hayatın izlenmemesi ve konuşmaların dinlenmemesi şeklinde ifade edilebilecek olan mahremiyet özgürlüğünü kapsamaktadır.

Liberal düşünürlere göre mülkiyet dokunulmazlığı ve negatif özgürlüğün ekonomik temelleri serbest piyasa düzeninde hayat bulmaktadır ve piyasa düzeni, liberal değerlere hem kaynaklık etmekte hem de bunların hayata geçirilmesinin zorunlu koşulunu oluşturmaktadır. Piyasa kavramının gelişmesinde önemli katkısı olan Adam Smith'in "iktisadi adam" mefhumuna göre insan kendi çıkarlarının peşindedir ve asgari çalışmayla en fazla servet elde etme gayreti içindedir. Bunun sonucunda da alıcı olarak en ucuz, satıcı olarak da en pahalı pazarı tercih edecektir (Keskintaş, 2019; Turanlı, 2000: 66).

Yayla'ya göre (2015: 88-89), Smith'in teorisinde insanlar kişisel çıkar arayışıyla hareket ederler ama ortaya herkesin yararına olacak bir sonuç çıkar. Zenginlik artar,

toplumun refah düzeyi yükselir. Sanki bir görünmez el kişisel çıkar arayışına dayanan bireysel faaliyetleri öylesine yönlendirir ki ortaya çıkan durum hiçbir rasyonel iradenin bilinçli çabasının önceden hesaplayarak uygulamaya aktardığı amaçlı gayretlerin eseri değildir. Her birey kendisi için en iyi olanı yapmaya çalışır, sonuçta toplum için en iyi olan da ortaya çıkar.

Tayyar ve Çetin'e göre, piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması aracılığıyla üreticiler hangi malı, ne miktarda üreteceklerine; tüketiciler hangi malı ne miktarda tüketeceklerine kendileri karar verirler. Çıkarlarını maksimize etme amacıyla olan üretici ve tüketici aktörler, farkında olmadan, toplumsal refahın artmasına hizmet ederler. Fakat bu durumun söz konusu olabilmesi için piyasaya/ekonomiye devletin müdahale etmemesi gerekir (Tayyar ve Çetin, 2013). Piyasa ekonomisinin dayandığı "Bırakınız Yapsınlar-Laissez Faire" felsefesi, devletin ekonomik süreçlerden uzak tutulmasını gerektirmektedir. Liberaller devleti inkar etmemekle beraber onu "savunma ve güvenlik" gibi koruyucu görevlerle sınırlandırmıştır (Aşçı, 2016). Liberalizmin bu devlet anlayışı Gece Bekçisi Devlet, Jandarma Devlet gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Bu yaklaşım müdahaleci devlet anlayışına ve paternalizme karşıdır (Aktan, 2018: 21).

Klasik liberalizminin 20. ve 21. yüzyıldaki en güçlü savunucularından, Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi Milton Friedman'a göre devlet faaliyetlerinin paternalist zemini bir liberal için birçok açıdan can sıkıcıdır, zira bu "bazıları diğerleri için karar verirler" ilkesinin kabulünü de içermektedir. Liberal bir insan, uygulamaların çoğunda bu ilkeye karşı çıkar (Friedman, 2018: 69-70). Liberalizmde devlet her şeyden önce yurttaşların ekonomi alanındaki rekabetlerini düzenleyici bir işlev taşır. Devlet, bireye elden geldiğince az kısıtlama getirerek, onun özgürce gelişmesi için gerekli olanakları güvence altına alır. En başta ekonomik alanla ilintili bir özgür gelişme söz konusudur ve bu gelişmenin gerçekleştiği yer bireylerin rekabet alanı olarak anlaşılan toplumdur (Cantzen, 1994: 21).

2.3. Liberal Düşüncede Negatif ve Pozitif Özgürlükler

Negatif ve pozitif özgürlükler, kilisenin metafizik gücüyle pekişen feodal toplumsal düzenin yıkımı sonrasında rasyonel bireyi merkeze alan Aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır. Aydınlanma düşüncesinden doğan liberal değerler, bireye içkin hak ve özgürlüklerin muhafaza altına alındığı yeni toplumsal kurgunun felsefi temellerini

oluşturmuştur. Liberalizm özünde bir özgürlük teorisi olarak hoşgörünün, bireysel hakların, kurumsal yapılaşmaya dayanan anayasal düzenin ve kanun hakimiyetinin kaynağıdır. Liberal düşünürler tüm fikirlerini özgürlüğü merkeze alarak inşa etmişlerdir (Çetin, 2001). Liberalizmin sunduğu özgürlük perspektifinde bireysel özgürlüklerin korunması toplumun mayası olarak görülmüş ve devlet aygıtının meşruiyetini temellendirmiştir. Müdahale yokluğunu savunan ve devleti birey karşısında sınırlandıran negatif özgürlükler ile eşitsizliklerin giderilmesi talebiyle devlete müdahaleci bir misyon yükleyen pozitif özgürlükler liberalizmin iki farklı özgürlük kurgusunu oluşturmuştur.

Liberalizmde özgürlüğü, bireyin zorlama ve baskı altında kalmadan dilediği gibi hareket etmesi olarak ele alan anlayış, negatif özgürlükte bulunmaktadır (Aktan, 2018: 19). Klasik liberal öğretinin negatif özgürlüğü, bireyin diğer bireylerden ve devlet gibi kurumsal gücü olan yapılardan gelebilecek kısıtlamalardan arındırılmasını talep eder (Butler, 2018: 53). Bireyler doğal haklarına ve özgürlüklerine tüm toplumsal bağ ve aidiyetlerinden daha önce sahiptir. Dolayısıyla, sosyal ve siyasal özgürlükler toplumsallıktan değil, bireyin bizzat kendisinden neşet etmektedir (Bal, 2014). Bireyin herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan hareket edebildiği alan ne kadar fazla olursa özgürlüğü de o kadar geniş olacaktır. Negatif özgürlük anlayışında asıl olan bireye “bir şey sağlanması” değil, onun baskı ve zorlamalara maruz bırakılmamasıdır (Dursun, 2009).

Çınar’a göre, negatif özgürlük, düzeni sağlamakla sınırlı olan bir devleti gerektirir. Devletin düzeni sağladığı toplumda bireysel etkileşimler kendiliğinden ve düzenin adaletli dengesi içinde sonuçlanacaktır (2017:215). Negatif özgürlük, meşru bir güç olarak kabul ettiği devletin birey üzerindeki hegemonyasını azami ölçüde sınırlandırmaktadır. Her ne kadar gerekli ve meşru bir yapı olarak kabul görse de gücün kullanımı hususunda devlete karşı açık bir güvensizlik vardır. Devletin sınırlı müdahale gücü ancak bireyin hak ve özgürlüklerine yöneltilen mütecaviz eylemlerin sona erdirilmesi maksadıyla kullanılabilir.

Özgürlüğü sadece dış engellerin yokluğuna indirgeyen negatif özgürlüğe ve böylesi bir özgürlük anlayışını içselleştirdiği ölçüde liberalizme yönelen eleştirilerin tamamı negatif yorumun fazlasıyla basit, eksik ve yanıltıcı olduğu üzerinde durmaktadır (Öztürk, 2015). Zira liberal söylem temel kırılganın yaşandığı ekonomik

eşitsizlikleri göz ardı ettiği müddetçe özgürlükler belirli grupların kullanımına sunulan “akredite bir alan” oluşturmaktan öteye geçememektedir. Bireysel özgürlük savunuculuğunun üst perdeden dillendirildiği kapitalist toplumlarda özgürlüğün nesnel izdüşümleri bir kenara itilerek üzerinde konvansiyonel birlikteliğin sağlandığı klasik tanım yeniden üretilmekte ve özgürlük, eşitlik gibi mefhumlar sayısal değerlere yansımazken toplum konsolidasyonlarında sıkça kullanılan kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla negatif özgürlük, insan ilişkilerini duyarsızlaşmaya sürükleyen bencil ve rekabetçi toplum modeli yarattığı sebebiyle modern liberaller tarafından eleştirilmiş, maddi eşitsizliklerin sebep olduğu sosyoekonomik sorunların giderilmesi adına pozitif özgürlükler gündeme gelmiştir.

Pozitif özgürlük düşüncesi, klasik liberalizmin savunageldiği negatif karakterli özgürlük biçiminin pratikteki problemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce, sanayileşme olgusuyla beraber kitleselleşen kapitalist kültürün yol açtığı toplumsal ve ekonomik krizlerin bir neticesi olarak tezahür etmiş ve sosyal liberal düşünce geleneği tarafından temsil edilmiştir. Negatif özgürlüğün “daha az devlet” diskuru pozitif özgürlükte yerini “daha çok devlet”e bırakmıştır.

Pozitif özgürlük, özgürlüğün sadece müdahale edilmemek olmaması gerektiğini söylemekte ve bireyin özerk olabilmesi, istediği hayatı seçebilmesi ve bu hayatı pratiğe dökebilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Özellikle eğitim ve sağlık gibi imkanlardan yoksun kalan bireylerin durumuna dikkat çekilmektedir (Kocaoğlu ve Altundal, 2017; Yayla, 2015: 35). Pozitif özgürlüğü kapsamlı hale getiren düşünür, İngiliz filozof T. H. Green ve onun 19’uncu yüzyılın sonlarına doğru yaptığı çalışmalardır. Green’e göre, sınırsız boyutuyla kapitalizm bireylere kendilerini gerçekleştirme anlamında eşit fırsatlar tanımamaktadır. İşçiler; cahillik, işsizlik, hastalık ve yoksulluk gibi elverişsiz koşullar tarafından frenlenmektedir. Negatif özgürlük, açlıktan ölme özgürlüğünden fazla bir şey ifade etmemektedir. Liberalizmin hiç müdahale etmeyen devleti, yurttaşların çoğunu yoksulluğa ve eğitimsizliğe sevk etmektedir. Green’e göre, hakiki manada liberal toplum, bireye kendi kapasitesini gerçekleştirme olanağı sunan toplumdur ve böylesi bir yapı ancak ortak çıkarı önceleyen bir devletin öncülüğünde gerçekleşebilir (Berktaş, 2018: 80-83; Heywood, 2013: 71-72).

Devlete karşı güvensizlik içerisinde olan ve devlet gücünü minimumda tutmak isteyen klasik liberal düşüncenin aksine pozitif özgürlük düşüncesinde devlet toplum yararına kullanabileceği bir müdahale alanına sahiptir. Devlet, insanlar arasındaki eşitsizlikleri giderecek tedbirleri almakla yükümlü görülmüştür. Klasik öğretinin özgürlüklere müdahale olarak algıladığı vergilendirme gibi “yeniden dağıtıcı” politikalar, toplumsal eşitlik ilkesini yerine getirme aracı olarak sunulmuş, dolayısıyla toplum içinde maddi olarak geri kalmış kesimlerin durumunu iyileştirmek amacıyla yapılacak müdahaleler meşru bir temele dayandırılmıştır. Özgürlük, özgürlüklerin yürütücü gücü olan maddi imkanlara sahip olabilmekle anlaşılmıştır.

Bireylerin hayatına ne maksatla olursa olsun müdahalede bulunulması liberal gelenek içerisinde otoriter ve zorba yönetimlerin doğuşuna fırsat tanıyan bir yol olarak görülmüş ve bu nedenle pozitif özgürlüklere eleştirel yaklaşmıştır. Başta Berlin olmak üzere negatif özgürlük anlayışını benimseyenler, pozitif özgürlük kavramını; belirlenmiş ve kurallara bağlanmış bir yaşam biçime yol açacağı endişesiyle zorba bir diktatörlüğe götürme olasılığını barındırdığı için, aldatıcı bir görünüme bürünmekle suçlamışlardır. Hükümetlerin ve kalburüstü kişilerin diğer insanlar adına karar verme yetkisini elinde bulundurması halka yapılan bir dayatma biçimi ve felaketle neticelenmiş sosyal mühendislikleri meşrulaştırma aracı olarak görülmüştür (Butler, 2018: 54; Çapan, 2015: 147).

2.4. Eleştirel Teori ve Özgürlük

Eleştirel teori düşünürleri liberal özgürlük eleştirilerini bireysel özgürlüğün çıkış noktası olan Aydınlanma olgusuna yöneltmiştir. Aydınlanma özne haline getirdiği bireyin doğa üzerinde mutlak bir tahakküm sağlamasında pozitivist düşüncüyü araçsal kılmıştır. Frankfurt Okulu düşünürleri doğa bilimlerinin deney ve gözleme dayanan mekanik mantığını sosyal bilimlere uygulayarak insan davranışlarını çözümlemeyi hedefleyen pozitivist düşüncüyü eleştirmiştir. Horkheimer ve Adorno, modern insanın doğayı ele geçirecek bir nesne olarak görmesine yol açan mekanik ve zorba tutumunun tüm ilişkileri kuşattığını dile getirmiştir. Bilimsellik kılıfı altında her eylemi yücelten insan kendi türüne karşı da acımasız bir tutum içerisinde olmuştur. Adorno’ya göre, faşizmi üreten ve totalitarizmi tırmandıran şey rasyonelliğe saplanmış duygusuz insanın eylemleridir (Fırıncioğulları, 2018).

Modern siyaset felsefesinde Aydınlanma dönüşümünün en önemli eleştirmenleri olan Horkheimer ve Adorno Aydınlanmanın kendi kendini imha edişinin izlerini sürmüşlerdir. Onlara göre Aydınlanma eski düzenin metafizik argümanlarına dayalı sömürü biçiminin yerine akılcılık temelinde doğaya ve topluma hakim olmak isteyen yeni bir sömürü türü yaratmıştır. Bununla beraber yıkımın durdurulması yine Aydınlanma felsefesinin düşünsel köklerinde yer almaktadır. Bunun için her türlü baskıyı reddeden, eleştirel, sorgulayıcı karakterde; eşitlik, özgürlük gibi insan hakları esaslarına bağlı değerlere sarılmak gerekmektedir (Kocaoğlu, 2018b).

Frankfurt Okulu teorisyenlerine göre pozitivistler egemen gücün hizmetindedir (Atilla Demir, 2009). Akılcılığı ön plana çıkardığı söylenen Aydınlanma, onu araçsal akıl konumuna indirgemiş ve bireyin özgürlüğünü yok eden totaliter bir yapıya sebebiyet vermiştir. Aydınlanma, yıkmak istediği putların yerine kendisini putlaştırmıştır (Odabaş, 2018). Özgür olmanın yoluyla doğru bilinçlenmede ve hür eylemin statükoyu aşabilmesindedir. Bilimsel düşüncenin amacı mutlak bilgiyi artırmak değil, bireyi özgürleştirmek olmalıdır. Bu bağlamda insanın gizlice sınırlandırılan özgürlüğünü fark edebilmesi amaçlanmıştır. Toplum itaat zincirlerinden arınmadıkça özgürleşemeyecektir (Selvitopu ve Kavurgacı, 2019).

2.5. Basın Özgürlüğü Kavramı ve Sorunsalı

Basın özgürlüğü, 17'nci yüzyıldan başlayarak basının siyasal erkin doğrudan denetiminden çıkartılması için verilen mücadelenin değişmez hedefi olmuştur. Temel görüşleri Aydınlanma düşünürlerince biçimlendirilmiş ve 18'inci yüzyılın önemli siyasal metinlerinde ifade edilmiştir. Basın özgürlüğünü tanıyan ilk anayasal ifade, Amerikan Anayasası'nın 15 Aralık 1791 tarihli ilk değişiklik maddesinde yer alırken kongrenin basın özgürlüğüne aykırı yasa yapamayacağı bildirilmiş ve basın özgürlüğü hukuki güvence altına alınmıştır. Yine, Fransa'da basın özgürlüğünün temelini atan, 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 11'inci maddesinde düşünce ve kanaatlerin özgürce iletilmesi en değerli haklardan birisi olarak görülmüş ve her yurttaşın yasada öngörülen sınırlamalar içerisinde özgürce konuşup yazabileceği belirtilmiştir. Gerek Amerikan gerek Fransız bildirilerinde basın özgürlüğünün siyasal ifadesi ve kapsamı üzerinde durulurken, basının ekonomik özgürlüğü için liberal ekonomiye güvenilmiştir (Akarcalı, 2015; Kaya, 2016: 89; Özgen 2012).

Basın alanındaki mesleki ayrım ve profesyonelleşmeyle münhasır bir özgürlük biçimine kavuşan basın özgürlüğü, özünde düşünce ve kanaatlerin serbest dolaşımını savunan ifade özgürlüğüyle ortak değerleri paylaşmaktadır. Erdoğan’a göre (2003: 36-37), ifade özgürlüğünün sağlanabilmesi kamu otoritelerinin keyfi müdahalesinden korunmasına bağlıdır. İfade özgürlüğü esas itibariyle negatif karakterlidir. Kişilerin duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinin devletçe keyfi olarak engellenmemesi ve ifade ettikleri düşüncelerinden dolayı kamu otoritelerinin herhangi bir baskıcı muamelesiyle karşılaşmamaları gerekmektedir.

Tuna’ya göre (2016: 101-102), *Özgürlük Üstüne*’de düşünce ve tartışma özgürlüğünü ele alan John Stuart Mill, bağımsız bireyin kendisini açıkça ifade edebilen birey olduğunu dile getirmiştir. Mill’e göre, bireylerin kendisini ifade etmesi bir kamu hizmetidir ve fikirlerin eşitliliği ile toplumların gösterdiği gelişim arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Farklı görüşlerin en değerli şey olduğunu savunan Mill, yanlış fikirlerin özgürce ifade edilmesini doğrunun anlaşılabilmesi için gerekli görmüştür.

Liberalizmin özgürlük felsefesine pratik kazandıran ve demokrasi rejimlerinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak görülen basın özgürlüğü olgusu, halkın çoğunluğu adına idarenin denetlenmesi esasına dayanır. Basın, hükümet üzerinde bir gözlemci gibi çalışarak temel meseleler hakkında halkın yargıda bulunabilmesi için gerekli bilgi ve haberi sağlama işlevi görür. Sistem denetim fonksiyonlarını barındırdığı sürece sağlıklı yapısını sürdürebilecektir. Hükümet, parlamento tarafından, idare de yargı tarafından kontrol edilse de nihayetinde bunlar devlet aygıtının birer araçlarıdır. Dolayısıyla çağdaş sistemlerde en etkin denetim aygıtı olarak basın gücü görülmektedir. Demokrasilerde basını dördüncü kuvvet yapan bu önemli görev, siyasal iktidarla basının sık sık karşıya gelmesine neden olur (Akarcalı, 2015; Uzun, 2016: 112; Öztürk, 2014).

Siyasal mekanizmayı denetleme misyonu atfedilen basına tanınan “dördüncü güç” misyonu, basın faaliyetlerinin tarafsız ve objektif bir tutum içinde olmasıyla anlamlı kılınmaktadır. Taş’a göre objektif ve profesyonel gazetecilik idealinin 20’nci yüzyıldaki en güçlü savunucusu olan Walter Lippmann, gazeteciliğin hakikat arayıcısı rolünü ancak objektif ve tarafsız bilim anlayışını benimseyerek yerine getirebileceğini ifade etmiştir (Taş, 2012: 118). Lippmann’ın “objektif ve profesyonel” gazetecilik ideali, liberal geleneğin basın faaliyetlerine olan bakışının

kısa bir özetidir. Liberalizm akımı, siyasi müdahaleden bağımsız bir basın talebindedir ve basın özel bir işletme olarak her türlü müdahaleden uzak olup karı da kazancı da kendisine aittir (Özgen, 2012).

Güz'e göre, basının yayınlarını sürdürme gerekçesini oluşturan temel faktör, maddi kazanç elde etme, para kazanma isteğidir. Basın organlarının insanlara enformasyon sağlamak, onları eğitmek ya da eğlendirmek gibi fonksiyonları para kazanma amacına yönelik hizmetlerdir (Güz, 2010). Nitekim Alexis de Tocqueville "Bir gazete ancak geniş kitlelerin ortak duygu ve ilkelerini yayınlarsa yaşayabilir" diye yazmış, Balzac "Her gazete kamuya arzuladıkları düşüncelerin gölgelerini satan bir dükkandır" demiştir. Bunlar medyanın pazar ekonomisinin gerçeğine uygun düşen tanımlarıdır (Tılıç, 2009: 386).

Basının kamusal fayda diskuruyla toplumsal sorumlulukla hareket etmesinin temeli olarak görülen sosyal sorumluluk teorisi, basın özgürlüğü kavramı üzerine çalışmalarını yoğunlaştıran Hutchins Komisyonu'nun 1947'de yayınlanan raporunda ve 1956 yılında yayınlanan *Basının Dört Teorisi* adlı kitapta Theodore Peterson tarafından ortaya konulmuştur. Sosyal sorumluluk teorisine göre, basın faaliyetleri kamu yararı gözetilerek sürdürülmek zorundadır. Basının görevleri arasında, topluma hükümet hakkında bilgi akışının sağlanması ve halk adına hükümetin denetlenmesi, ekonomik sisteme alıcı ve satıcılar arasında reklam yoluyla bağlantı kurularak hizmet edilmesi ve basının kendi para kaynaklarını yaratmak suretiyle dış finansal baskılardan bağımsız kalması vardır (Özgen, 2012).

Basının tarafsızlık iddiasını reddeden ve bu yönde Rıza İmalatı (*Manufacturing Consent*) adlı bir çalışma yürüten Chomsky ve Herman, Amerikan medyasını mülkiyet ilişkileri ve haber kaynakları açısından incelemişlerdir. Onlara göre haberler izleyiciye ulaşmadan önce "medya filtreleri" adı altında belli bir süzgeçten geçirilmektedir. Böylece kamuya sunulan haberler, Amerikan toplumunun siyasi ve ekonomik seçkinlerinin çıkarlarını yansıtan bir formata sokulmaktadır. Zira belirli bir sermaye gücünün elinde toplanan medya kar etme güdüsüyle hareket etmektedir. Kitle medyasının esas gelir kaynağını da reklamlar oluşturmaktadır. Chomsky ve Herman'ın Propaganda Modeli'ne göre, Amerikan ana akım medyası, homojen bir görüntü vermemek adına, toplumda az taraftar bulan muhalif görüşlere de asgari ölçekte yer vermektedir. Ancak kamuoyu oluşturma sürecinde, muhalif görüşler ya

da toplumsal açıdan dezavantajlı kesimlerin fikirleri hiçbir zaman baskın olmamaktadır (Üngör, 2017: 389-390).

Liberal geleneğin basın özgürlüğü kavramsallaştırması negatif özgürlük biçiminin bir uzantısıdır. Özgürlüğü, fikirlerin ve malların serbest dolaşımı olarak kabul eden liberal-kapitalist kültür, kamu yararı adına denetim fonksiyonu atfedilen basın gücünü özel girişim rekabetinin oluşturduğu piyasa ekonomisinin bir bileşeni olarak değerlendirmektedir. Özel girişimin kişilerarası kar rekabetine dayanan motivasyon biçimi, çoğunluğun çıkarına hizmet etmesi gereken basın faaliyetlerini tartışılır bir alana çekerek basının hakikat arayıcılığı misyonunu, erdem ve ahlak kriterlerinin ötelendiği ölçüsüz bir “kar mücadelesi”yle ikame etmektedir.

Girişim özgürlüğünden en çok varlıklı sınıfların faydalandığı kapitalist piyasada, basın faaliyetlerini kuşatan maddi ilişkiler basın kuruluşlarının bağımsızlığını kaydadeğer bir sorunsal haline getirmektedir. Kaya’ya göre (2017: 410), ticari başarı her şeyi mubah kılar anlayışı içindeki bir medya, siyasal yaşamın tikanıklık ve yetersizliklerinin sağladığı bir ortamda bir siyasal güç olarak yargı, yürütme ve hatta yasama gücüne yön veren birinci kuvvetmişçesine ve medya kuruluşunun mülkiyetine sahip olanların çıkarları doğrultusunda bir davranış serbestisi içine girmektedir.

Devlet iktidarının politik karakteri ve üretim ilişkilerinin doğası üstünde temel belirleyici olan kapitalizm basın sektöründe piyasa endeksli bir medya düzeninin yaratıcısı olmuştur. Böyle olduğu halde basın özgürlüğü tartışmaları devlet iktidarının liberal geleneğin negatif özgürlük kurgusuna hangi ölçüde riayet ettiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Özgürlük sorunsalını sadece siyaset mekanizmasının bagajına yükleyen klişe tartışma geleneği tartışmaların kısır bir döngü içerisine hapsolmasına yol açmaktadır.

Stanford’a göre, devletler, ekonominin sürdürülebilirliğini ve gelişimini sağlayan yatırımlar yaptıkları gerekçesiyle iş dünyasının karlı bir ekonomik ve toplumsal ortam talebini karşılamak zorundadır. Aksi halde iş dünyası yatırımları durduracak ve ekonomi krize sürüklenecektir. Kapitalizmin temel mantığına ve yapılarına meydan okumaya hazırlıklı olmadığı sürece hiçbir devlet bu tür bir krizi göze alamaz. Bu nedenle, hükümetler iş dünyasının taleplerine karşı her daim kulak kesilmektedir (Stanford, 2013: 229). Dolayısıyla basın faaliyetlerinde özgürlük

sorunsalı yaratan tahakküm ilişkilerini sadece devlet iktidarıyla özdeşleştirmek basın özgürlüğü mücadelesini devlet ve gazeteciler arasında cereyan eden tek boyutlu bir özgürlük problemi olarak okuma sonucunu vermektedir. Gazeteciyi devletten önce, çalıştığı kurumun politik duruşu bağlamaktadır. Özsever'e göre (2004: 58), özellikle günümüzde medya sahibinin çıkarları doğrultusunda yayın faaliyetini sürdüren bir yazı kadrosu vardır. Gazeteciler kimi zaman direkt bir baskı altında olmaksızın medya sahibinin çıkarlarını içselleştirerek, kendilerini yönetimle özdeşleştirilerek bir otosansür uygulamaktadır.

Gazetecilikle bağı bulunmayan sermaye çevrelerinin basın sahasına girmeleri kamu yararı ilkesiyle motive edilen basın faaliyetlerini ticari bir aksiyona dönüştürmektedir. Kamu yararı gibi pozitif bir çağrışım atfedilen basının aynı zamanda rekabetçi piyasanın yatırım aparatlarından birisi olarak görülmesi, kamunun iyiliği ve bireysel çıkar ikileminin başlıca paradokslarından birisini ortaya çıkarmaktadır. Basın sermayedarlarını farklı yatırım alanlarında tasarrufta bulunma hususunda etik ve moral değerler açısından sınırlamayan liberal gelenek, kamunun doğru bilgiye ulaşma hakkını basın sermayesi ve iktidar mensupları arasındaki çıkar ilişkilerinin ortasında bırakmakta; bu da en tabii haliyle kamu yararının istismarını doğurmaktadır. İlişkiler her zaman basın sermayesi-devlet iktidarı arasındaki uyuma dayanmazken gazetecilik mesleği zaman zaman iktidarlara karşı kullanılan tehdit ve şantajın etkili bir aracı haline gelebilmektedir.

Kapitalizmin tekelci karakteri, sermaye birikimini küçük bir azınlığın tahakkümü altına iterek maliyetli bir sektör olan basın alanını ancak büyük sermaye çevrelerinin mali zenginliği altında yaşanabilir kılmaktadır. Basın organlarına mali çarklarını döndürebilecek bir ekonomik bağımsızlık tanımayan piyasa şartları, basın gücünü parayı verenin düdüğü çaldığı bir kompozisyona hapsederek özgür bir gazeteciden beklenen “mesleki değerlere bağlılık” ilkesini anlamsızlaştırmaktadır. Basın organlarını sahibinin sesi olmaya götüren sorunlu süreç, liberalizmin özgürlük kurgusunu, pratik kazanmayan bir teorik yanılsama biçimi olarak ortaya koymaktadır.

3. TÜRKİYE'DEKİ BASIN FAALİYETLERİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNSAĞI

3.1. Erken Dönem Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Gazete Osmanlı topraklarına 1795'ten itibaren Batılılar eliyle gelmiştir (Alemdar, 1996: 17). Türkiye'de basılan ilk gazete İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğinin yayınladığı *Bulletin des Nouvelles* isimli gazetedir (Tılıç, 2009: 97). Bu gazete, Fransız Devrimi sonrasında dünya kamuoyunun desteğini kazanmak ve devrimi dışarıya anlatmak isteyen Fransız devletince çıkarılmıştır (Topuz, 2018: 34). Osmanlı'nın ilk yerel gazetesiyse 1828 yılında Kahire'de yarısı Türkçe yarısı Arapça olarak çıkarılan *Vekayi-i Mısriye*'dir. Kaynaklarda ilk Türkçe gazete olarak geçen *Takvim-i Vakayi* bundan üç yıl sonra 1831 yılında II. Mahmut tarafından İstanbul'da resmi olarak yayınlanmaya başlanmıştır (Koloğlu, 2018: 24).

II. Mahmut'un fermanıyla çıkarılan *Takvim-i Vakayi*'nin yayın hayatına başlaması halkın talep ve gereksinimlerinden ziyade hükümetin ihtiyaç ve istekleriyle ilgilidir (Nalcioğlu, 2005). II. Mahmut'un gazeteyi çıkartmadaki amacı yenilikleri topluma benimseterek halkın bilgi sahibi olmasını sağlamaktır. Dış kamuoyunda da Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak ve Avrupa devletlerine ülkeyi tanıtmak amacıyla Fransızca *Le Moniteur Ottoman* çıkarılmıştır. Bu iki gazete de devletin resmi gazetesi olması sebebiyle devletin resmi görüşünü yansıtmışlardır (Demir, 2019).

Takvim-i Vakayi'den sonra çıkarılmaya başlanan ikinci Türkçe gazete *Ceride-i Havadis*'tir. Hükümete yapılan baskılar sonucu (Alemdar ve Uzun, 2019: 217-218), İngiliz William Churchill tarafından 1840 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Yarı resmi nitelikte bir gazetedir. Özel girişimin ürünü olan İlk Türkçe gazete ise 1860 yılında çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* olmuştur. Gazete, sermaye olarak Agah Efendi tarafından finanse edilmekle beraber arka planda Şinasi'nin büyük katkısıyla çıkarılmıştır (Şapolyo, 1976: 115).

Tercüman-ı Ahval'in mukaddimesinde belirtildiğine göre gazetede iç ve dış olaylardan seçme haberlerle eğitici yazılar halkın rahatlıkla anlayabileceği bir şekilde yayınlanacaktır. Gazetede resmi haberler, piyasa ve borsanın durumu, çeviriler, inceleme yazıları, bildiri, tüzük ve anlaşmalar da önemli yer tutmuştur. *Tercüman-ı Ahval* iç sayfalarında geniş ölçüde resmi ve özel ilanlar yayınlamıştır. Fakat

hükümetle başarılı ilişkiler kuramamış ve 1861 Mayıs'ında iki hafta süreyle kapatılarak Türk basın tarihinde kapatılan ilk gazete olmuştur (Topuz, 1973: 11-12).

Tercüman-ı Ahval'i meşhur eden Şinasi gazetesinin 25'inci sayısından sonra ayrılarak *Tasvir-i Efkar* isminde yeni bir gazete çıkarmaya başlamıştır. İlk edebi münakaşaların yaşandığı gazeteyi dönemin aydınları yakından takip etmiştir. Kadrosunda Namık Kemal gibi isimler yetişen gazete 850 sayı çıkarak Türk basın tarihinde önemli bir yer edinmiştir (Şapolyo, 1976: 120-126).

Birinci Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte çıkarılan önemli gazeteler arasında 1866 yılında Ali Suavi yönetiminde çıkan *Muhbir*, 1869'da Basiretçi Ali Bey tarafından çıkarılan *Basiret*, 1870'de Namık Kemal önderliğindeki *İbret* ve değişik tarzlarla ortaya çıkan *Muhip*, *Utarit*, *Terakki*, *Mümeyyiz*, *Hakayikül Vakayi*, *Asır*, *Devir*, *Hadika*, *Hülasatül Efkar*, *Medeniyet*, *Sadakat*, *İstikbal*, *Vakit* ve *Sabah* gibi yayınlar yer almıştır (Benek, 2016).

Osmanlı'da ilk dönem gazetecilerin devlet memuru olması gazeteler üzerinde doğal yollu bir otokontrol yaratırken özel girişim gazetelerinin yaygınlaşmasıyla basın düzenine intizam vermek devlet açısından gereklilik halini almıştır. Topuz'a göre (1973: 43), yurt genelinde çıkarılan gazetelerin sayısı henüz 10'u geçmemesine rağmen Avrupa'daki basın-hükümet geriliminin de etkisiyle basına yönelik kısıtlayıcı önlemler alınmıştır.

1840'larda zaman zaman yayınlanan bildirilerle Osmanlı topraklarında tüm yayınların izine ve bir ön kontrole tabi olduğu Babıali tarafından yerli ve yabancı herkese duyurulmuştur. 1858'de ceza kanununa, asılsız suçlamaları, adaba aykırı ve Osmanlı içindeki milletler aleyhindeki yayınları cezalandıran üç madde eklenmiş; 1864'te Fransız Basın Yasası'ndan esinlenerek bir Matbuat Nizamnamesi yayınlanmıştır (Koloğlu, 2018: 59). Nizamnamenin ceza hükümlerini içeren ikinci bölümünün 15'inci maddesinde, padişah veya Osmanlı hanedanlığı aleyhinde yayın yapan gazetecilerin altı aydan üç yıla kadar hapis cezasıyla veya 25 altından 150 altına kadar para cezasıyla cezalandırılacağı bildirilmiştir. Nizamnamenin 16'ncı maddesinde de, devletin bakanları aleyhinde yayın yapan gazetecilerin bir aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla veya 5 altından 50 altına kadar para cezasıyla cezalandırılacağı belirtilmiştir (Nalcıoğlu, 2005). Nizamnamenin uygulanmasını

sağlamak ve kontrol mekanizmalarını işletebilmek için bir de Matbuat Dairesi makamı kurulmuştur (Koloğlu, 2018: 60).

Osmanlı basınında gazetecilik faaliyetlerini uzun soluklu olarak sekteye uğratan ilk padişah II. Abdülhamit olmuştur. O'nun dönemi basın tarihçilerinde, sistematik sansür uygulaması ve bazı gazetelere tanınan imtiyazlar nedeniyle basının karanlık çağı olarak nitelenmiş bir evredir. Ali Suavi'nin *Muhbir*'i ve Ziya Paşa'nın *Hürriyet*'i gibi devrim yanlısı ve özel sermayeye dayanan Jön Türk gazeteleri baskılar sebebiyle Londra'da yayınlanmış ve ülkeye gizlice sokulmuştur (Taş, 2012: 142-143).

İç dinamikleri sağlam tutarak devleti dağılmaktan kurtarmaya çalışan II. Abdülhamit resmi politikayla bağdaşmayan hiçbir faaliyete müsamaha göstermemiştir. Padişah ve hükümetin, ayak bağı olarak gördüğü basından beklentisi, tam bir teslimiyet ve devlet çizgisine angaje olmuş bir gazeteciliktir. Ülkeyi bir arada tutmak isteyen Osmanlı aydınlarının iktidardan gelen baskı politikalarına karşı direnişe geçmesi, hükümetle basın arasındaki özgürleşim mücadelesine gerilim kazandırmış, iktidar gücü basın faaliyetlerini dizginleyen başlıca denetim aracı halini almıştır.

Koloğlu'na göre (2018: 70-71), Abdülhamid'in basın rejiminin dayandığı sansür sistemi, iç basının tam kontrolü ve dışardan yayın girişinin engellenmesiyle Osmanlı toplumuna tam bir karantina uygulanması esasına dayanmaktadır. Mikroplardan uzak tutulursa hastanın yeni rahatsızlıklara uğramayacağı varsayılmıştır. Oysa Namık Kemal gibi düşünürlere göre (Koloğlu, 2018: 55), Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu geri kalmışlık durumu ve çöküş atmosferinin en önemli sebebi kültürel seviyeyi artıran basın faaliyetlerinin ülkeye Batı'ya göre çok geç girmiş bulunmasıdır.

Zürcher'e göre, Abdülhamit döneminin basını 1860'ların öncü çabalarına kıyasla daha profesyonelce hazırlanan ve daha büyük bir kitleye ulaşan bir niteliktedir. Ne var ki 1888'den itibaren siyasal konuların, özellikle de liberalizm, milliyetçilik ve meşruiyetçilikle ilgili herhangi bir şeyin tartışılmasını yasaklayan çok sert bir sansür tarafından da iğdiş edilmiştir (Zürcher, 1996: 119). Sansürün boyutu öyle bir raddeye varmıştır ki basında Abdülhamit'in müsaade etmediği sözler bile yasak hale getirilmiştir (Topuz: 1973: 62).

Yönetimine karşı artan muhalefetin sonucunda II. Abdülhamit tekrar meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır. 4 Temmuz 1908'de meşrutiyetin yeniden ilan edildiği gün İstanbul'un gazetecileri bir araya gelerek sansüre son vermiştir. Sonraki üç yıl içinde yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı 500'e ulaşmış; toplam tirajları on binlerle ifade edilir olmuştur (Tılıç, 2009: 99).

25 Temmuz 1908'den itibaren basın alanında başlayan kısa süreli özgürlük döneminde basının ön denetime tabi tutulamayacağı hususu anayasal güvence altına alınmıştır. 1909 yılına ait matbuat kanununda gazete çıkarmak için ruhsat alma zorunluluğunun olmadığına hükmedilmiş, ihbar yeterli görülmüştür. Bununla beraber devletin güvenliğini bozacak, halkı ayaklanmaya kışkırtacak yayında bulunan gazeteler, açılacak dava sonuçlanıncaya kadar hükümet tarafından kapatılabilecektir (Ünal Özkorkut, 2002).

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber siyasal arenada söz sahibi olunca, toplumsal yapıyı ve devleti ideolojik olarak dönüştürme çabasına girmiştir (Gören Kekeç ve Taşcıoğlu, 2018: 716). Bu dönemde eski gazetelerin yenilenme çalışmalarının yanında yeni gazetelerin piyasayı doldurmaya başladığı da görülmüştür. Yeni kurulan gazetelerden *Tanin* gazetesi, İTC'nin sözcüsü gibi faaliyet yürütmüştür. İttihatçıların basın alanına önemli bir katkısı 1910'da *Osmanlı Telgraf Ajansı*'ni kurarak, ülkedeki *Reuters* ve diğer Avrupa ajanslarının tekelinde ilk gediği açmak olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilk yedi yılında gazeteler büyük tirajlar sağlamış, okuyucuya yeni şeyler verilmiş ve gazete tekniğinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Dönemde politik sebeplerle öldürme ve sürme olaylarının çokluğu da dikkat çekmiştir. 5 Nisan 1909'da İttihatçılara karşı olan *Serbesti* yazarı Hasan Fehmi; 31 Mart Olayı'nda *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit zannedilerek bir milletvekili öldürülmüş, 31 Mart Olayı bastırılınca olayın kışkırtıcılardan *Volkan*'ın sahibi Derviş Vahdeti idam edilmiştir. 1913 darbesiyle İttihat ve Terakki iktidara yerleşince, kendilerine muhalif gazetecilerin çoğunluğunu Anadolu'ya sürmüşlerdir (Koloğlu, 2018: 90-93).

Taş'a göre (2012: 140), 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında yayınlanmaya başlanan Şinasi'nin *Tasvir-i Efkar*'ı ve Namık Kemal'in *İbret*'i gibi gazeteler Osmanlı'daki düşünce gazeteciliğinin ilk örnekleri olmuşlardır. Tanzimat sonrası düşüncenin taşıyıcılığını üstlenen, hükümete muhalif ve anayasal meşrutiyet yanlısı bu gazeteler

çoğu kez Avrupa'ya referansla, hükümet müdahalesine karşı negatif basın özgürlüğü fikrinin öncülüğünü yapmışlardır. Türkiye'deki erken dönem gazeteciliğin başat bir özelliği de mesleki ayrışmanın henüz netleşmediği bir ortamda devlet işleri ve basın faaliyetinin bir arada yürütülmesinin moral bir sorun olarak kavranmamasıdır. Gazeteler özel sermayeye dayandığı halde Agah Efendi gibi yayıncıların devlet memuru olarak görev yapmış olmaları buna örnektir.

Avrupa basını liberal kültür ve piyasa serbestisi içinde dördüncü güç mottosuyla karakterize olurken Osmanlı'da basın faaliyetlerinin devlet eliyle başlatılması ve ilk Türk gazetecilerinin devlet memuru olması basına yüklenen misyonun farklılaşmasının başlıca sebeplerinden görülebilir. Devlet öz iradesiyle oluşturduğu basın gücünden resmi söyleme dair mutlak sadakat beklerken aykırı tutum izleyenleri yaptırım yoluyla dizginlemiş ve kamuya yönelen bilgi akışını maksimum düzeyde kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

Abdülhamit'in kendi politikalarını destekleyen gazeteleri devletin kaynaklarıyla beslemesi ve gazete sahiplerinin saraydan maddi yardım ve ticari işleri için imtiyaz talep etmesi (Topuz, 1973: 66-68) gibi örnekler basının bu erken döneminde çıkar arayışlarının bir aracı olarak filizlendiğine yorulmakla birlikte, dönemin birçok gazetecisi ülke üzerindeki emperyal hedef ve hegemonyanın giderek saldırganlaştığı bir iklimde devleti kurtarma görevinin bir parçası olma duygusuyla hareket etmiş ve çeşitli fikir akımlarını basın yoluyla yayarak yurtsever gazeteciliğin örneklerini sergilemişlerdir.

Doğaner'e göre (2012), imparatorluğun sınırlarının daraldığı ve dış müdahalelere açık hale geldiği bir zamanda modernleşme seyrinin bir parçası olarak ortaya çıkan ancak yönetim anlayışının doğası gereği farklı fikir ve görüşleri tolere edecek bir ortamın bulunmadığı toplumda basın, önceleri devletin denetiminde ağır bir gelişim seyri gösterirken, zamanla sahip olduğu işlevi fark ederek büyük bir dinamizme kavuşmuştur. Ancak bu sırada sansüre karşı çok ciddi bir sınav vermek zorunda kalmıştır. Tüm kısıtlamalara rağmen bilgi vermenin ötesinde halkı eğitme ve bilinçlendirme görevini üstlenen basının, Türk modernleşme seyrinde hürriyetin dile getirilmesinde ve hayata geçirilmesinde büyük katkısı olmuştur.

Osmanlı'nın ilk dönem gazeteleri, okuma oranlarının düşüklüğüne bağlı olarak elde edemedikleri satış gelirlerini reklam yoluyla gidermeye çalışmışlardır. Osmanlı

pazarlarına sundukları ithal malları tanıtmak ve satışlarını artırmak isteyen Batılı tüccarlar gazetelere reklamlar vererek Osmanlı piyasalarında az bilinen reklamın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Yardımcı, Genç ve Suloğlu, 2017). Maliyet hesabının piyasa fırsatlarıyla tanzim edilmeye başlanması Türk basınının kapitalist ilkelere angaje olmaya başladığını göstermekle birlikte ülke ticaretinin gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının elinde olması ve feodaliteden sanayi kapitalizmine geçen Avrupa'daki sınıfsal dönüşümlerin Osmanlı topraklarında filizlenmemesi, basının piyasa entegrasyonunu ağır aksak ve Türkiye'ye özgü şartlar içerisinde gerçekleştirmesine neden olmuştur. Buna rağmen, özel sermaye gücüyle pekişen ilk dönem basın faaliyetlerinin Batı'daki örneklerinde olduğu gibi toplumsal dönüşümü iktidar karşıtlığıyla sağlama uğraşı basın özgürlüğü algısını liberal düşüncenin şifreleri etrafında figüre etmiştir.

3.2. Milli Mücadele Dönemi Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi İtilaf Devletleri'yle yaptığı Mondros Ateşkes Anlaşması'yla kesinleşmiştir. Anlaşma, Boğazların askeri işgali, demiryolu ve telgraf hatlarının İtilaf Devletleri tarafından denetlenmesi, kamu düzeninin muhafazası için gerek duyulan küçük askeri birimler haricindeki Osmanlı askerlerinin terhis edilip silahlarının alınması gibi koşulları içermektedir. En tehlikeli olan 7'nci maddeye göre kendi güvenliklerini tehdit altında gördükleri takdirde İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki herhangi bir yeri işgal etme hakkına sahip olmuşlardır (Zürcher, 1996: 194-195).

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi gereğince İstanbul İngiliz, Fransız ve İtalyan işgali altına girmiş; sokaklarda süngülü düşman askerleri dolaşmaya başlamıştır (Sertel, 2001: 73). Türkiye topraklarının yabancı işgali altında olması ve Milli Mücadele Hareketi'nin işgale karşı örgütlenme sürecine girmesi dönemin basının temel yaklaşımları üzerinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde basın faaliyetleri homojen bir bütünlük oluşturmazken basın organları; kurtuluş mücadelesine destek verenler, işgal politikalarını savunanlar, Saray'ın resmi söylemine uygun hareket edenler olarak parçalı bir yapıda seyretilmiştir.

Mütareke yıllarında İstanbul'da Milli Mücadele'yi *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam*, *Vakit*, *Tasvir*, *İkdam* ve *Güleryüz* gibi yayınlar desteklerken diğer yanda Milli Mücadele'ye bütün güçleriyle saldıran *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*, *Türkçe İstanbul* ve *Aydede* gibi

yayınlar vardır (Topuz, 2018: 98; Koloğlu, 2018: 116). İstanbul'da yayınlanan muhalif gazetelerde Kuvayı Milliyeciler dinsizlik, asilik, münafıklık, eşkıyalık, yağmacılık, alçaklık, zorbalık, fitne ve fesatçılık gibi şekillerde itham edilmişler ve halkı katledip ahalinin mallarını gasp etmek, hükümet ile milletin arasını açmak, köyleri basıp tahrip etmek ve yağmalamak, padişaha ve halifeye isyan etmek gibi suçlamalara maruz kalmışlardır. Kuvayı Milliye'ye yöneltilen bu itham ve suçlamalar kısmen de olsa Anadolu'da kargaşaya sebebiyet vermiş ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kuvayı Milliye'ye karşı isyanlar baş göstermiştir (Akandere, 2018: 1089).

Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal direnci örgütlemeye başladığında ilk girişimi, haber akımını kontrol altına almak için telgraf ağına el koymak olmuştur. İstanbul'da yayınlanan gazetelerin Milli Mücadele'den haberdar edilmesi, Anadolu Hareketi açısından büyük önem arz etmiştir. Özellikle *İleri*, *Tasvir-i Efkar*, *Akşam*, *Vakit* ve *İstiklal* gazeteleri ile iletişim halinde olunmuş ve onlardan Anadolu Hareketi lehinde yayın yapmaları istenmiştir. İstanbul ile haberleşme kesik olduğundan, Anadolu'daki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla *Tasvir-i Efkar*, *İkdam* ve *Akşam* gazetelerinin farklı zamanlarda Anadolu'ya muhabirler gönderdiği görülmüştür. Ayrıca Sivas ve Ankara'da Milli Mücadele lehine yayın yapmak amacıyla *İrade-i Milliye*, *Yeni Gün* ve *Hakimiyet-i Milliye* gazeteleri çıkartılmış ve bunların İstanbul'a ulaştırılması sağlanmıştır. Buna rağmen gelişmelerden yurdun tamamının haberdar edilmesi konusunda eksiklikler olduğu görülmüş ve bağımsız bir Türk haber ajansının kurulması yoluna gidilmiştir. Anadolu halkına Milli Mücadele'nin gidişatı hakkında doğru ve sürekli haberler verebilmek amacıyla 6 Nisan 1920'de *Anadolu Ajansı* kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa İstanbul basınında kurtuluş mücadelesine destek veren bazı gazeteciler ve gazetelere destekte bulunmaktan çekinmemiş, Anadolu halkının bağımsızlık hareketi ile bilgilendirilmesi ve onları bu harekete dahil olmaya ikna edebilmesi düşüncesiyle Anadolu vilayetlerinde çeşitli gazete ve dergilerin kurulmasını teşvik etmiştir (Koloğlu, 2018: 114; Özyürek, 2018: 1110; Ulusoy, 2012).

I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı'nın mağlup ayrılmasıyla ülkede özgürlükler noktasında zor şartlar hakim olmuştur. 1919'un Şubat'ında çıkan kararnameler her türlü basım yapılabilmesi için askeri ya da mülkiye yetkililerinden izin alma

zorunluluğu getirmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesinden sonra yasaklara işgalci devletler de katılmış, özellikle Milli Mücadele yanlısı olduğu ileri sürülen birçok gazeteci, aydın ve yazar tutuklanıp Malta'ya sürgüne yollanmıştır (Davulcu ve Kıpçak, 2016).

Mütareke döneminin işgal altındaki ağır şartlarına rağmen Türk gazetecisi susmamış, korkmadan yazılarını neşretmiş ve Milli Mücadele'ye katkı sağlamıştır. İzmir'in işgali sırasında Yunan birliğine *Hukuk-u Beşer* gazetesi başyazarı Hasan Tahsin (Osman Nevres) tarafından açılan ateş ilerleyen yıllarda Kurtuluş Savaşı'nın sembollerinden birisi haline gelmiştir. *Tasfir-i Efkar*'ı çıkaran Velid Bey gibi gazeteciler hem fikir mücadelesini hem de İstanbul'dan Anadolu'ya gizlice cephane kaçırma faaliyetlerini bir arada yürütmüşlerdir. *İkdam*'dan Yakup Kadri, Falih Rıfkı; *Yenigün* gazetesini çıkaran Yunus Nadi gibi ateşli vatanseverlerin yazılarına İtilaf Devletleri'nce sansür uygulanmıştır (Özdemir, 2008; Şapolyo, 1976: 189-190).

Ulusal mücadele döneminde Anadolu basını yoksulluk ve yoksunluk içerisinde faaliyet göstermiştir. Kağıt, mürekkep, matbaa yetersizliklerinden dolayı çoğu zaman gazeteler küçük ebatlarla ve az sayfalarla çıkarılmaya çalışılmıştır (Öztoprak, 1981: 31). Hali hazırda basın faaliyetlerinin kırıma yaşadığı eksen, toprakları işgal edilmiş ülkede işgal yanlıları ve karşıtları arasındaki siyasi ve askeri mücadelede hangi tarafın destekleneceği üzerinde şekillenmiştir. Milliyetçi basın ulusal bağımsızlık idealine bağlı olarak antiemperyalist bir çizgide yayın yürüterek mesleki kabiliyetlerini Milli Mücadele minvalinde kullanmış ve ulusal mücadelenin başarıya ulaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

3.3. 1923-1945 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Türk ordusunun kazandığı büyük zaferden sonra, Atatürk'ün muasır medeniyetlere yetişme ülküsünde basının özel bir yeri olmuştur. Atatürk, henüz barış sağlanmadan, dönemin önde gelen gazetecileriyle geniş katılımlı olarak gerçekleştirdiği bir toplantıda “bizim için asıl savaş şimdi başlıyor” şeklinde nitelediği çağdaşlaşma hareketinde basından destek istemiştir. Fakat Lozan'dan sonra bazı gazeteciler Atatürk'ün politikalarına karşı muhalif bir tutum sergilemeye başlamıştır. Bilhassa Cumhuriyet'in ilan edilip halifeliğin kaldırılmasıyla Ankara hükümeti ve İstanbul basını arasında ciddi sorunlar patlak vermiştir (Çelebi, 2018: 1169).

Halifeliliğin 3 Mart 1924'te kaldırılması Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki muhalif kanadı harekete geçirmiş ve partiden ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) kurmalarına yol açmıştır. 1924 yılının sonbaharında kurulan partiye İstanbul'un muhalif basını büyük destekte bulunmuştur. Fakat Şeyh Said İsyanı'nın patlak vermesiyle Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılarak hem Terakkiperver Halk Fırkası kapatılmış hem de muhalif basının sesi kesilmiştir (Kılıç, 2008).

1929 yılına kadar uygulanan Takrir-i Sükun Kanunu, muhalif basın üzerindeki devlet denetimini sağlamlaştırmıştır (Çelebi, 2018: 1171). Bu kanuna istinaden TCF'yi destekleyen *Tevhid-i Efkar*, *Tanin*, *Vatan* ve sosyalist çizgide yayın yapan *Aydınlık*, *Orak Çekiç* gibi gazete ve dergiler kapatılmıştır. İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanan birçok gazeteci ayaklanmayı kışkırtma suçundan çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştır. Ortadan kalkan muhalif basının yerine İstanbul'dan *Vakit* ile *Akşam*'a ek olarak Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet*'i ve Mahmut Soydan'ın *Milliyet*'i eklenmiştir (Koloğlu, 2018: 117-118).

Basının kamuoyu oluşturmadaki önemini bilen Mustafa Kemal Atatürk; Yunus Nadi, Celal Nuri, Falih Rıfkı, Hakkı Tarık, Mahmut Esat, Haydar Rüştü, Yakup Kadri gibi birçok gazeteciyi milletvekili yaparak meclise sokmuş ve basın camiasının yeni rejime olan desteğini garanti altına almıştır (Kılıç, 2008). Muhalif basın ise harf inkılabıyla son ve kesin bir darbe yiyerek okuyucusuz kalmış ve yeni yazının matbaalara getirdiği ekonomik yükün altında ezilmiştir. Krize müdahale eden hükümet, gazetelere rejime katkıları oranında ödenek vermiş (Tüfekçiöğlu, 2012) ve bu sayede muhalif basını rejimle uyumlu bir çizgiye çekmeye çalışmıştır.

Hükümeti eleştiren az sayıda gazetenin ortaya çıkışı 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulmasıyla olmuştur. SCF, üç buçuk ay sonra kurucusu Fethi Okyar tarafından kapatılınca yeni bir basın kanunu tasarısı verilerek basının olumsuz yayınlarının önlenmesi istenmiştir. Meclisçe kabul edilen ve 1931 tarihli Basın Kanunu olarak bilinen yasa, hükümete gazete kapatma yetkisi tanımıştır. Kanunun 50'nci maddesinde, "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir." denilmiştir. Kanuna göre kapatılan gazetenin sorumluları cezaları bitene kadar başka bir isimle gazete çıkartamayacaklardır. Bu

tarihten sonra muhalif basın tamamen yok olma sürecine girmiştir (Güz, 1989; Topuz, 2018: 159; Yeşilçayır, 2011).

27 Haziran 1938’de Matbuat Kanunu’nun sekiz maddesi değiştirilmiş ve Basın Birliği Kanunu kabul edilmiştir. Türkiye’de çıkan gazete ve dergi sahipleriyle bu organların yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde sürekli ve düzenli çalışarak bu işi meslek edinenlerin Basın Birliği’ne girmeleri zorunlu tutulmuştur. Diğer yandan gazete ve dergi çıkartmak için bir bankadan garanti mektubu sağlanması öngörülmüştür. Mali durumu sağlam olmayan kişilerin gazete veya dergi çıkartmaları bu kanunla güçleştirilmiştir. İkinci bir kısıtlama, bildiri sisteminden, ruhsatname sistemine geçilmesiyle olmuştur. Hükümetten bir ruhsatname alınması zorunluluğu getirilmiş, dolayısıyla her isteyen gazete ve dergi çıkartamayacağı bir ortam yaratılmıştır (Topuz, 2018: 167; Yeşilçayır, 2011).

Topuz’a göre (2018: 159-160), 1931-38 yıllarında ülkede oldukça sınırlı bir basın özgürlüğü hakim olmuştur. Her ne kadar Atatürk, ”Basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek araç, yine basın özgürlüğüdür. İdari ve hükümet mezhebine taarruz etmemek şartıyla basın özgürdür” demişe de o zamanki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yöneticileri bu özgürlüğü sıkı bir kontrol altında tutmuştur. Dönemin tek partili yönetim yapısı, muhalif basının varlığına müsamaha göstermemiş, hükümetin hoşgörü sınırlarıyla çevrili bir takım eleştiriler zaman zaman basında yer bulsa da bu özgürlüğün garantisi ve sürekliliği olmamıştır.

Güz’e göre (1989), Mustafa Kemal Atatürk basınla olan diyalogunu hiçbir zaman koparmamış, zaman zaman bizzat makaleler kaleme almıştır. Atatürk, basından kamuoyunu oluşturan ve açıklayan bir kurum olmasını ve Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan uygulamaları benimseyerek yeni rejimin savunuculuğunu yapmasını beklemiştir. Atatürk döneminde basının hür bir ortamda serbestçe görev yapması gibi bir durum söz konusu olmamakla birlikte Atatürk, basının tamamen susturulmasına da taraftar olmamıştır.

Basının kontrolünün en temel gerekçesi yeni rejimin hedeflediği toplumsal dönüşümün halk tabakası tarafından içselleştirilmesinde iletişim araçlarının sağlayacağı didaktik etkidir. Bu dönemde basın, yasal düzenlemelerle boyunduruk altına alınırken, örneğin gazete sahiplerinin milletvekili yapılması (Koloğlu, 2018: 118) basını tepeden aşağı hükümetin güdümüne sokmuştur. Koloğlu’na göre (2018:

118), önceleri Kemalizm, sonraları Atatürkçülük adı verilen çizgide basın üst makamların emirleri altında tek sesli olarak çalışmış ve Kemalizm'i 1930'larda dünyaya egemen olan Liberalizm, Nazizm, Faşizm, Sosyalizm, Korporatizm gibi ideolojiler arasında bir yere oturtma amacıyla partiden gelen yönergeleri tartışmasız topluma aktararak görev yapmıştır.

Atatürk'ün ardından Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde de Türk basını, üzerindeki denetimi hissetmeye devam etmiştir. İnönü'nün iktidarda olduğu II. Dünya Savaşı yıllarında sansür büyük boyutlara ulaşırken hükümet politikalarını eleştiren gazeteler, çok ağır yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. İnönü döneminde gazetecilik mesleğini icra edenlerin büyük çoğunluğu, geçmişte olduğu gibi yine iktidar partisi CHP'nin üyeleri olmuştur. Dönemin bakanları, gazetecilerle bizzat irtibata geçerek haberlerin istedikleri şekilde yayımlanmasını sağlamışlardır (Çelikiz ve Kuzucanlı, 2019). 1945 sonunda çok partili düzene geçinceye kadar basın CHP'nin sıkı kontrolü altında kalmış, dini yayınlara hiç izin verilmemiş, sola da Kemalist çizgiyi aşmamak koşuluyla göz yumulmuştur (Koloğlu, 2018: 118).

Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'nın dışında tutmak isteyen İnönü hükümeti, savaşı güçler arasında denge politikası izleyerek aktif çatışmanın etkilerinden kaçınmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Ülke içinde polis ve jandarma gücüyle sembolize hale gelen tek parti ideolojisi baskıcı uygulamalarla halk tabakalarını, keyfi ve sert ekonomik düzenlemelerle de sermaye gruplarını kendisinden uzaklaştırmıştır. Türkiye aktif olarak savaşta yer almasa da savaşı tarafların ideolojilerinin getirdiği siyasi kutuplaşmalar toplumdaki gerilim düzeyini artırmıştır. Yavuz'a göre, *Cumhuriyet* gazetesi savaş yıllarında Almanya sempatanlığıyla ön plana çıkarken *Tan* gazetesi ise Rusya'dan yana bir yayın politikası izlemişlerdir (Yavuz, 2016). Savaş Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) öncülük ettiği müttefik blok tarafından kazanılınca Batı demokrasileri Türkiye'yi de içine alan bir genişleme sahasına sahip olmuş ve dünya siyasetinin soğuk savaşa evrildiği bir atmosferde Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçişi kendi şartları içerisinde bir mecburiyet olarak ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan 1923-1945 arası dönemde resmi söylemle uyumlu ve devletin ön açtığı inkılaplara toplumsal zemin hazırlamada kullanılabilecek bir basın düzeni kurulmuştur. Basının sahiplik yapısının siyasal yakınlıklara göre

belirlenmesi ve gazete çıkarmanın banka teminatı gibi güçlü mali koşullara bağlanmasıyla basın gücü iktidar güdümüne girmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonunda liberal değerlerin uluslararası bir baskı unsuruna dönüşmesiyle basın üzerinde liberal kodların biçimsel olarak işlerlik kazanacağı yeni bir dönem başlamış ve çok partili siyasi hayatın getirdiği düşünce farklılıkları basın organlarında daha fazla yer bulabilmiştir.

3.4. 1945-1960 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden “yansızlık” politikası izleyerek korunmayı başarsa da savaş sonrasında baskı rejimlerinin artık kabul görmediği genel siyasi atmosferde tek partili sistemle yola devam edilemeyeceğini kabul etmek durumunda kalmıştır. Galip devletler savaşın çıkma sebebini Almanya, İtalya, Japonya gibi ülkelerin diktatörce yönetilmeleri argümanına bağlayarak amaçlarını antidemokratik rejimlerle mücadele etmek olarak açıklamıştır. Savaş sonrasında, galiplerin ideolojisi olan liberal değerler hakim ve popüler güç halini alırken Türkiye, ekonomisinin de içinde bulunduğu dar boğazdan kurtulmak için ABD ve Batı'nın yer aldığı bloğa yakınlaşmıştır (Akkaya, 2011; Uluç, 2020; Yetkin, 2003: 63).

Ahmad'a göre (2014: 125), Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılış konuşmasında demokrasilerin faşizm karşısında kazandığı zafere gönderme yaparak siyasal sistemde buna uygun düzenlemeler yapılacağına dair ipuçları vermiştir. İnönü, Türkiye siyasetinde muhalefet partisinin olmamasını Türk sisteminin başlıca kusuru olarak göstermiş ve artık bir muhalefet partisine hazır olduklarını belli etmiştir. Akabinde çok partili siyasi dönemin ilk muhalefet partisi Nuri Demirağ'ın kurucusu olduğu Milli Kalkınma Partisi olmuştur. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'yi yönetecek olan Demokrat Parti (DP) ise 7 Ocak 1946 günü Celal Bayar'ın liderliğinde kurulmuştur. DP 1946 seçimlerini kaybetse de 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde iktidara gelerek 1960 askeri darbesine kadar 10 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir (Eroğul, 1990: 5; Karadeniz, 2018; Karpaz, 2010: 239).

1946'da çok partili döneme geçilirken CHP hükümeti basına bazı ödünler vermek zorunda kalmıştır. Gazetelerin büyük çoğunluğunun CHP'den uzaklaştığı bir iklimde parti, basın desteğine ihtiyaç duymuştur (Topuz, 2018: 184). CHP 1946 seçimlerini

kazansa da DP'nin yükselişi karşısında gerekli mesajı almış ve diğer alanlarda olduğu gibi basına karşı da yumuşak bir tavır belirlemiştir. Bu minvalde 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun gazete kapatma yetkisi idari makamlardan alınıp mahkemelere devredilmiş ve gazete çıkarmak için gereken izin ve para yatırma koşulları kaldırılmıştır (Şentürk, 2016). Hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50'nci madde kaldırılrsa da Celal Bayar'ın hükümeti seçimlere hile karıştırmakla suçlayan bildirisi, 25 Temmuz 1946 tarihinde üç gazetede yayınlanınca, bu gazetelerden *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri sıkıyönetimce kapatılmış, CHP yanlısı *Tanin* gazetesine ise dokunulmamıştır (Yeşilçayır, 2011).

Demokrat Parti, ilk iktidar dönemi olan 1950-1954 yılları arasında seçimlerden önce vaat ettiği basın özgürlüğünü sağlamak amacıyla, bir takım değişiklikler gerçekleştirmiştir (Bulunmaz, 2012). Zira basının yeni iktidardan beklentileri vardır ve bunların en başta geleni yürürlükteki basın kanununun değiştirilmesidir. DP basının sorunlarına çözüm üreteceğine ilişkin ilk ipuçlarını hükümet programında vermiştir. Başbakan Adnan Menderes, basın hürriyetinin teminatına çalışılacağını ifade etmiş, fakat basın hürriyetinin hakaret hürriyeti olarak algılanmasına izin vermeyeceklerini bildirerek basın özgürlüğünün sınırlarını baştan belirlemekten de geri durmamıştır (Kaya, 2011).

DP iktidarının ilk icraatlarından birisi, mukayeseli hukuk bakımından dünyanın en hürriyetperver ve demokrat yasalarından olduğu ileri sürülen bir metni meclisten çıkarmak olmuştur. Bu metin, 1950 Basın Kanunu, liberal bir kanundur. 1931'deki Matbuat Kanunu ve sonraki değişikliklerle kurulan güdümlü rejim yıkılmış ve hükümetin basın üzerindeki denetimi hemen hemen kaldırılmıştır. Ancak çok geçmeden bu liberal hava dağılmaya başlamış ve Başbakan Menderes “muhalefetin yayılım ateşi altında bulunan hükümetin iş görebilmesi için fesatlığı önleme kanunları çıkarmaya mecbur olduğunu” ileri sürmüştür. Böylece DP iktidarı basın özgürlüğü üzerindeki baskıyı ve kısıtlamayı artıracak değişikliklerin ilk adımlarını atmaya başlamıştır (Koloğlu, 2018: 123; Topuz, 2018: 193).

1948-1950 yıllarında işadamları basınla ilgilenmeye başlayınca Babıali'de yeni bir dönem açılmış ve Cumhuriyet'in başlarından beri süregelen patron-gazeteci geleneği ilk kez değişime uğramıştır (Topuz, 2018: 329). Başbakan Menderes gazete sahipleriyle kurduğu yakın ilişkilere dayanarak basının kendisine ve hükümetine

ılımlı bir tavır takınmasını beklemiştir. Bazı gazete sahipleri hiç onaylamadıkları halde bu havaya katlanmak zorunda kalmıştır (Topuz, 2018: 195). Zira üretimi sınırlı olan kağıdın gazetelere tahsisinde DP hükümetinin ve Başbakan Adnan Menderes'in kararları belirleyici olmuş, gazeteleri besleyen resmi ilanlar öncelikle DP'yi destekleyen basına yönlendirilmiştir (Alemdar ve Uzun, 2019: 228).

DP'nin ilk döneminde basın açısından müspet gelişmelerden birisi de gazetecilerin sosyal haklarını tanıyan 13 Haziran 1952 tarihli kanun olmuştur. Bu kanunla gazeteciler sendika kurabilmek, sosyal sigortalardan yararlanmak, yazılı iş anlaşması yapmak, kıdem tazminatı, haftalık tatil ve yıllık ücretli izin gibi bir takım haklara sahip olmuştur (Topuz, 2018: 194). Fakat ülkenin II. Dünya Savaşı'na girmemesinin oluşturduğu ekonomik fırsatların DP'nin ikinci döneminde tersine dönmesiyle beraber DP iktidarına eleştirilerin artması, basına yönelik sansür uygulamalarının ve yasaklamaların sıklaştığı bir dönemin hazırlayıcısı olmuştur. Gergin bir hava ile giriş yapılan üçüncü iktidar döneminde Demokrat Parti'nin basına yönelik kısıtlamaları tepe noktaya ulaşmıştır (Bulunmaz, 2012)

DP, CHP'nin uzun süren tek parti dönemi sonrasında toplumun ihtiyaç duyduğu özgürlükleri vadederek iktidara gelmiş bir parti olmasına rağmen iktidar yıllarında özgürlüklere karşı oluşturduğu baskı politikalarıyla anılır hale gelmiştir. Koloğlu'na göre (2018: 124-125), ekonomik kontrol sağlama ve besleme basın yaratma açısından iki iktidarın birbirinden farkı olmamıştır. CHP döneminde, satışı diğerlerinden az olduğu halde partinin sözcüsü *Ulus* gazetesine ve 1947'de çıkan *Tanin* ile *Memleket* gazetelerine yüksek ilan tahsisi yapılmıştır. DP iktidara gelince denge tümüyle tersine dönmüş, bu sefer de *Ulus*'a hiç ilan verilmezken Demokratların *Zafer*, *Türksesi*, *Son Havadis*, *Son Posta* gibi sözcüleri bol ilana kavuşmuştur.

1954 yılının ilk aylarında Demokrat Parti hükümetinin meclise getirdiği "Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun tasarısı" büyük gürültülere yol açmıştır. 6334 sayılı kanunun amacı; namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesini veya hakarete bulunulmasını, itibar kırarak, şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesini önlemektir. Fakat kanunda hukuk dışı işlere karışan kişileri haberleştiren gazetecilere ispat hakkının tanınmaması büyük tartışmalar doğurmuştur. Gazeteciler görevin suiistimal edildiği hallerde bile gerçeği

ortaya çıkarma hakkından mahrum bırakılmıştır. DP hükümeti 1956 yılında basın özgürlüğünü kısıtlayan iki yasa daha çıkarmış, bu yasaların birincisinde "Neşir yoluyla veya radyo ile işlenen suçlar kanunu"na yeni maddeler eklenmiş, ikincisindeyse basın kanununda bazı değişikliklere gidilmiştir (Topuz, 2018: 195-200).

Basın üzerindeki siyasal baskı gazeteci yargılamalarının da tetikleyicisi olmuştur. 1955-1960 arasında 867 gazetecinin mahkumiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmış, bilhassa CHP'nin yayın organı *Ulus* ve yöneticilerine mali baskı uygulanarak muhalif basın pasifize edilmek istenmiştir. 70 yaşını aşmış Hüseyin Cahit ve Ahmet Emin gibi gazetecilerin hapse atılması sadece Türkiye'de değil bütün dünyada tepkiyle karşılanmıştır (Koloğlu, 2018: 124).

Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçtiği ve uluslararası şartlar altında liberal değerleri kabul etmeye başladığı bu dönemde basın özgürlüğü sorunu, burjuva partisi kimliği taşıyan DP iktidarının ilk yıllarında yasalar yoluyla tanzim edilmeye çalışılmıştır. Batılı liberal değerlerin özgürlük çerçevesinden esinlenilerek yapılan düzenlemeler, CHP'nin tek parti döneminde oluşturduğu güdümlü basın rejimine bir tepki niteliği taşısa da liberal bir basın düzeni DP tarafından uzun soluklu bir politika olarak algılanmamıştır. İktidarın siyasi bir tasarruf ve tercihi olarak görülen basın liberalizasyonu DP'nin kendi çıkarlarını tehdit altında hissetmeye başlamasıyla sona erdirilmiştir.

3.5. 1960-1980 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Demokrat Parti 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahale ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Darbeden sonra hapisanedeki gazeteciler serbest bırakılmış, yeni bir anayasa yapılmış ve farklı siyasal eğilimlerin temsilini sağlamaya dönük bir seçim sistemi uygulamaya konulmuştur. Düzenlemeler büyük ölçüde DP'nin iktidardaki uygulamalarına tepki niteliği taşımıştır. İlanların dağıtımındaki haksızlıkları ve keyfilikleri önleme maksadıyla Basın İlan Kurumu kurulmuştur. 1964'te kurulan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun (TRT) özerk yapısı anayasa tarafından garanti altına alınmış ve haber ajansları özerkleştirilmiştir. 1961 Anayasası düşünce üreten kurumları özerk hale getirerek toplumsal gelişmenin güvence altına alınmasını sağlamaya çalışmıştır (Alemdar ve Uzun, 2019: 229; Şapolyo, 1976: 272).

Askeri müdahaleyi gerçekleştiren Milli Birlik Hükümeti'nin hızlıca aldığı kararlar arasında basını ilgilendiren iki kanun öne çıkmıştır. Bunlar “fikir işçileri kanunu” denen 5953 sayılı kanunu değiştiren 212 sayılı kanun ve Basın İlan Kurumu'nun kurulmasını öngören 195 sayılı kanundur. Gazetecinin kıdemini gazeteye girişiyle başlatan eski kanun, 212 sayılı kanunla değişmiş ve mesleğe giriş tarihinden itibaren başlatılması kararlaştırılmıştır. Basın mensuplarına çalıştıkları gazetelerin kapanması durumunda ödenek verilmesi, aylıkların peşin ödenmesi, kar eden gazetelerin gazetecilerine her yıl bir maaş ikramiye vermeleri gibi birçok yeni hak tanınmıştır. 212 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği 10 Ocak günü gazeteciler tarafından Çalışan Gazeteciler Bayramı olarak kabul edilirken gazete patronları bu iki kanunu protesto etmek için 10 Ocak 1961'de yayınladıkları ortak bir bildiriyle üç gün gazete çıkarmayacaklarını ilan etmişlerdir. Bildirilerin altında *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Milliyet*, *Tercüman*, *Vatan*, *Yeni Sabah*, *Hürriyet* ve *Yeni İstanbul* olmak üzere dokuz gazetenin adı verilmiş, olaya da Dokuz Patron Olayı denilmiştir. Gazeteciler ise patronların protestolarını protesto etmek için bir gösterisi yürüyüşü yapmışlar, gösteriye katılan gazeteciler olarak ortak bir basın gazetesi çıkarmaya karar vermişlerdir. Her gazeteci kendi olanakları ölçüsünde katkı sağlamış ve basın çalışanlarının çıkardığı bu gazete 11, 12 ve 13 Ocak tarihlerinde yayınlanmıştır (Topuz, 1973: 209-214).

Demokrat Parti'nin mirasını sürdürme iddiası taşıyan Adalet Partisi 1965'te iktidara geldikten sonra 1961 Anayasası'nın getirdiği yeniliklerle mücadele içerisine girince toplumdaki kutuplaşmalar artmıştır. Farklı düşüncedeki gençleri çatışma ortamına sürükleyen gelişmeler, askeriye'nin durumdan vazife çıkararak 1971 yılında hükümete muhtıra vermesine zemin yaratmıştır (Alemdar ve Uzun, 2019: 234). Ordu'nun 12 Mart 1971'de yönetime verdiği muhtıra sonucunda Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş ve görevinden ayrılmıştır. Nihat Erim önderliğinde kurulan yeni hükümet 1961 Anayasası'nın basın özgürlüğüyle ilgili maddelerinde düzenlemeye giderek gazetelerin yargıç kararıyla toplatılmasını öngören maddeyi değiştirmiş ve “kanunun yetkili kıldığı mercilerin emriyle toplatılabilir” şeklinde revize etmiştir (Topuz, 2018: 250).

Koloğlu'na göre, 1961 Anayasası'yla tam bir çoğulculuk ortamı yaratılsa da dönem içerisinde basın davaları ve mahkumiyetlerinde büyük bir artış gerçekleşmiştir. Basın

davalarının yıllık ortalaması 1950-60 arasında 60'ı bulurken 1961-74 arasında 34'e düşse de 1975-80 arasında 311 gibi olağanüstü bir düzeye çıkmıştır. Basın, demokratik bir rejim içinde olma iddiasına rağmen ağır bir baskı altına girmiştir (Koloğlu, 2018: 133). Dönem aynı zamanda gazetelerin öz denetimini arttırdığı bir dönem olarak öne çıkmıştır. Baskılara rağmen toplumsal muhalefet içinde basının rolü devam etmiştir (Alemdar ve Uzun, 2019: 235).

1960 sonrası dönem basın sermayesinin gazetecilik faaliyeti üzerinde hakimiyet ilan etmeye başladığı dönem olmuştur. Baskı ve teknikteki yenilikler gazete maliyetinin satış fiyatlarını aşması gibi problemleri doğurunca ancak güçlü sermayenin ayakta kalabileceği bir basın ortamı oluşmuştur. 1960'tan sonra gazetelerin büyük iş ve sermaye çevreleriyle bağlantısı artmış; *Tercüman*, *Yeni Asır*, *Son Havadis* gazeteleri bunlar tarafından satın ya da kontrol altına alınmıştır. *Hürriyet-Günaydın* grubu gücünü devam ettirmesini sağlayacak şartlara holdingleşme ile uyum sağlamış, sermayeleşmeyi beceremeyen *Vatan* gazetesi kapanmıştır. Aydın Doğan, *Milliyet*'i satın alarak medya dünyasına ayak basmış, Nadir Nadi'yle birlikte başyazar-patron dönemi kapanmıştır. 1968'de ilk deneme yayını yapılan televizyonun 1970'lerin ortasında toplumun başlıca haber ve eğlence kaynağı haline gelmesi basında tekniğin ve sermayenin ön plana çıkmasını zorunlu kılan bir diğer etmen olmuştur. Gazeteler, dergiler, dağıtım kuruluşları ve televizyonlar büyük holdinglerin yönetimine geçmiştir (Koloğlu, 2018: 134-136; Topuz, 2018: 329).

Basın organlarının güçlü sermaye desteğiyle ayakta kalabileceği bir ortamın yaratılması o döneme kadar gazetecilikten gelen patronların bu alandan yavaş yavaş çekilmeye başlamasına yol açmıştır. Gazetecilik mecrasına iş dünyasının ekonomik ve siyasal kaygılarını taşıyan holdingleşme süreci dönemin gazetecileri tarafından basın özgürlüğü önünde ciddi bir engel olarak tanımlanmıştır. 1970'li yıllardaki basın özgürlüğüyle ilgili dönemin birçok gazetecisiyle röportaj yapan Özer'in aktardığına göre (2017: 374), dönemi özetleyen en iyi örnek, patronlarla, holdinglerle siyaset ilişkilerinin yukarıdan bağlanmaya başlanması ve gazetecilerin habercilik ruhlarının bazen veya çoğu kez gazete sahipleri katındaki çıkar ilişkilerine kurban edilmesi olmuştur.

1960-80 arası dönemin başında yeni bir anayasanın yapılması DP'nin iktidar yıllarında siyasal baskı altında kalan ve devlet imkanlarından eşit koşullarda

faaydalanamayarak ötekileştirilme hissine kapılan basın organları açısından olumlu karşılanmıştır. Gazetecilerin özlük haklarını ve çalışma koşullarını Batı liberalizminin müktesebatına uygun şekilde güçlendirmeye dönük çabalar, gazete patronlarının tepkisine yol açarak basın sermayesiyle yönetici sınıf arasında probleme dönüşmüştür. İlerleyen yıllarda toplumda giderek artış gösteren siyasal kutuplaşma ve kaos ortamının fırsat bilinmesiyle basına tanınan haklar törpülenme sürecine girmiştir. Sermaye hareketlerinin hızlandığı bu dönemde basın alanındaki teknik gelişmelerin de etkisiyle basın organlarını ekonomik ve siyasal bir yatırım aracı olarak gören sermayedarların sayısında artış yaşanmış, gazetecilik faaliyetleri iktidar ve sermaye ilişkilerinin doğal bir unsuru halini almaya başlamıştır.

3.6. 1980-2000 Arası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK), 12 Eylül 1980 tarihinde idareyi ele almasıyla Türkiye'de askeri düzen sivil irade üzerinde yeniden hakimiyet kurmuştur. Gittikçe şiddetlenen terör olayları ve ülke ekonomisinin gidişatı cunta idaresinin anti-demokratik müdahalesinin gerekçesi olarak sunulurken askeri darbe sonrası oluşacak siyasal ve ekonomik düzenin şifreleri 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla atılmış ve ülkede neoliberal dünya siyasetine angaje olmanın altyapısı hazırlanmıştır.

Türkiye'nin 1970'li yıllarda uyguladığı ve başarılı sonuçlar aldığı ithal ikameci sanayileşme modeli dünya konjonktüründe yaşanan gelişmelerin de etkisiyle tıkanma noktasına gelmiş, yüksek enflasyon ve döviz sıkıntısı ülke ekonomisini sıkıntıya düşürmüştür. 24 Ocak 1980'de alınan ve neoliberalleşen dünyaya entegrasyonu sağlamaya dönük tedbirler dönemin iktidarı tarafından ekonomik kötü gidişten kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Ekonominin çarklarını yeniden döndürebilmek için dışarıdan gelecek sıcak paraya ihtiyaç duyulmuştur (Boral, 2017: 448).

İthal ikameci sanayileşme modelini terk ederek serbest piyasa ekonomisine yönelen Türkiye'de özelleştirme politikaları önem kazanmış ve sermayenin rahatça dolaşımını öngören liberal ilkeler ekonomik faaliyetler üstünde kesin bir hakimiyet ilan etmiştir. Basın-yayın faaliyetleri de bu yeni düzenin getirdiği koşullara uygun bir forma sokulmuştur. Özsever'e göre (2004: 19), 1980'lere kadar medyanın holdingleşmesi olarak adlandırılan süreç, 1980'lerden sonra holdinglerin medyallaşması sürecine dönüşmüştür.

24 Ocak 1980'e kadar basına kağıt desteğinde bulunan ve kilo maliyeti 30 ila 35 lira arasında değişen kağıdı sübvansiyonla 9 liradan veren devlet, 25 Ocak 1980 günü kağıt fiyatını 41 TL'ye çıkarmıştır. Basın organlarını ani ve devasa bir maddi bunalıma sürükleyen bu adım ancak arkasında büyük sermaye ve bol reklam desteği bulunan gazetelerin yaşayabileceği bir düzen yaratmıştır. Direnmeyi deneyenlerin sayısı hayli sınırlı olmuş, *Cumhuriyet* gazetesi kapanma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir. *Cumhuriyet*, ancak Haziran 1980'de yayımladığı bir bildiri ile liberal ekonomiyi savunacağını açıklayarak bu zorluğu aşabilmiştir (Koloğlu, 2018: 142).

Askeri rejim dönemi 6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimler ile sona ererken seçimin galibi, %45,15 oy oranıyla Turgut Özal'ın Anavatan Partisi (ANAP) olmuş ve 1990'lara kadar sürecek olan Turgut Özal dönemi başlamıştır (Boral, 2017: 453-454). Önce başbakanlık sonra cumhurbaşkanlığı yapan Turgut Özal köşke ve konuta davet ettiği gazetecilerle kurduğu yakın ilişkilerle gündeme gelmişse de bu isimler genel olarak kendisine yakın isimlerden ibaret olmuştur. Özal döneminde Muzır Yasası, bir sansür yasasına dönüştürülürken yüzlerce gazeteci hakkında dava açılmış, binlerce yıl hapis istenmiş, sayısız gazete ve dergi yasaklanmış, yüzlerce kitap toplatılmıştır. Aralarında Uğur Mumcu gibi önemli gazetecilerin de bulunduğu bazı isimler türlü suikastlara kurban gitmiştir (Topuz, 2018: 270-271).

Özal iktidarıyla sembolleşen neoliberal dönemde kamusal yatırımlara özelleştirilmeler eliyle son verilirken piyasa içerisinde tekelleşme eğilimleri hız kazanmış ve günümüzün global medyasının temelleri atılmıştır. Bankacılık, müteahhitlik gibi basın dışı alanlarda yatırımları bulunan sermayenin medya kuruluşlarını devralmasıyla medya kompozisyonunu değişikliğe uğramış ve her türlü enformasyon üretimi medya organlarının olağan etkinliğine dönüşmüştür (Kaya, 2017: 405-406).

1979'da *Milliyet*'in hisselerinin %75'ini, bir sene sonra da hisselerin tamamını satın alarak sektöre giren iş adamı Aydın Doğan'a ait Doğan Şirketler Grubu ticari faaliyetleriyle ön plana çıkmıştır. 1994'de Erol Simavi'den *Hürriyet*'i de satın alan Doğan; turizm, su ürünleri, otomotiv, inşaat, sigorta gibi birçok alanda faaliyet yürüten şirketleriyle muazzam bir güce erişmiştir. Benzer şekilde Karamahmet Grubu, Dinç Bilgin Grubu, Uzan Grubu, Turgay Ciner Grubu gibi büyük sermayeler

de hem basın hem de diğer alanlardaki yatırımlarıyla etkinlik kazanmışlardır (Topuz, 2018: 334-346).

1980 sonrası yeni sermayenin medya alanına girmesi medya mülkiyet yapısındaki değişimi dengesiz bir sürece sokmuştur. Medyadan daha karlı alanlar olmasına rağmen iş çevrelerinin bu alanı seçmesinde, basın gücünü bir silah olarak kullanıp diğer sektörlerde etkinlik kazanma ve kamu ihalelerini alabilme isteği etkili olmuştur. Neticede sektörün son derece pahalı ve karmaşık bir hale gelmesi sonucu, geleneksel medya sahipliğinin bu sektörde tutunması olanaksız hale gelmiştir (Özsever, 2004: 114-115).

Koloğlu'na göre (2017: 480-481), 1980 sonrası medya alanında kurulan yeni yapı, eskisine farkla, rejime verilen desteğin ve yapılan yatırımların karşılığının beklentisi içinde olmuştur. Gazete politikaları basın ilkelerinden ziyade patron gereksinimlerine göre biçimlendirilmiştir. Bu süreç medya organlarını kartelleşmeye sürüklerken aynı grubun içinde televizyon istasyonları, radyolar, birden fazla gazete, dergi ve haber ajanslarının toplandığı görülmüştür. Gazetecilik açısından acı olanı basın organları bir patrondan bir başkasına devredilirken gazeteciler de bu devir teslimin bir ürünü olmuşlardır.

Dönemin etkili gazetecilerinden Uğur Mumcu'ya göre, gazete sahibi olan işverenlerle gazetesi olmayan işverenler arasında ticaret ve sanayi alanında ister istemez bir haksız rekabet oluşmaya başlamıştır. Gazete sahibi işveren, sahibi olduğu siyasi ayrıcalıklarla devlet bürokrasisini ve bakanları etkilemiş; teşvik belgesi, yatırım indirimi gibi çıkarlar elde edebilmiştir. Basın özgürlüğünü yok eden ve yozlaştıran mesele gazetelerin maksimum kar peşinde koşan şirketlerin paravanı gibi kullanılması olmuştur (Alemdar ve Uzun, 2019: 242).

Basın sektörüne serbest piyasa düzeninin rekabetçi kimliği damgasını vurunca irili ufaklı birçok gazete pazardaki paylarını rakiplerine kaptırma kaygısıyla kıyasıya bir promosyon ve lotarya yarışına girişmişlerdir. İlk başlarda *Son*, *Günaydın*, *Bugün*, *Tan* gibi gazeteler tarafından başlatılan lotarya ve promosyon, çok geçmeden pazara hakim olmuş ve birçok gazete tarafından uygulanmıştır. Gazeteler promosyon pazarında geride kalmamak için satışları daha çekici hale getirecek çalışmaların içine dalmışlardır (Güngör ve Tellan, 2017: 459).

Medyanın kıyasıya girdiği lotarya ve promosyon kampanyalarına destek ilginç bir yerden gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu piyango ve benzeri şans oyunlarının kumar sayıldığı ve İslam dinince yasaklandığı yolunda bir fetva verirken, aynı fetvada “Gazetelerin okuyucularına vermekte olduğu otomobil, apartman katı gibi şeyler piyango hükmünde değildir. Çünkü bunda, ödenen para ile gazete satın alınmaktadır. Gazeteden kura usulü ile okuyucularından bir kısmına çıkan otomobil gibi şeyler hediye hükmündedir” denilmiş ve medyanın lotarya/promosyon kampanyalarına dinen meşruiyet verilmiştir (Aksoy, 2017: 350).

Türkiye’de 1990 sonrasında medya ve siyaset arasındaki ilişki yoğunluk kazanırken medya sahipleri gazete ve televizyon kanallarını silah olarak kullanmış, siyasal iktidarla ve diğer siyasi odaklarla yakın işbirliğine girerek mali olanaklar elde etmişlerdir. Özelleştirmelerde ve kurumları satın alma işlemlerinde medya-siyaset ilişkisi önemli bir işlev görmüştür (Özsever, 2004: 121).

1990’lı yıllardan itibaren özel kanalların ülkeye girişiyle Türk televizyonculuğunda yeni bir dönem başlamıştır. Bu alanda ilk girişim, Rumeli Holding’in sahiplerinden Cem Uzan tarafından Ağustos 1989’da Liechtenstein’da kurulan *Magic Box Incorporated* adlı şirketin 1 Mart 1990 tarihinde yayınına başladığı *Star* televizyonu olmuştur. *Star*, ANAP çizgisinde yayın yapmış ve hükümetten üstü kapalı bir destek görmüştür. Zira *Magic Box*’ın ortaklarından birisi Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal’dır (Çatalbaş, 2017: 485-494).

Tılıç’a göre (2009: 408), 1990’lardan itibaren medya sahiplerinin televizyon yayıncılığına girişi kamu hizmeti yayıncılığının sonu olmuş; radyo ve TV yayınlarına ticari bir kafa egemen olmuştur. 2000’lerle beraber medya alanındaki tekelleşmelerin yoğunlaşmasıyla gazete, dergi, radyo, TV, prodüksiyon, reklam, dağıtım ve daha sonraları da internet olmak üzere medyanın tüm alanlarına oligopolistik bir yapı hakim olmuştur.

Gazeteciler Cemiyeti’nin Medya İzleme Raporu’na göre (2020), 1990’ların ikinci yarısından 2001 krizine kadar medyada faaliyet gösteren sektör dışı sermayenin sahibi olan holdingler, ellerindeki medya gücü sayesinde siyasi iktidarlara ilişkilerini iyi tutarak çıkarlarını kollamışlardır. Birbirleriyle kıyasıya rekabet eden medya patronları siyasi iktidarın yapısını belirleyecek kadar güçlenmişlerdir.

3.7. 2000 Sonrası Basın Faaliyetleri ve Basın Özgürlüğü Sorunsalı

2000 sonrası Türkiye'nin ana gündemini ekonomik krizlerle mücadele belirlemiş, Kasım 2000'de başlayan yabancı sermayenin yurt dışına kaçışı Şubat 2001'de ekonomiyi ağır bir çıkmaza sokmuştur. 19 Şubat 2001'de Başbakan Bülent Ecevit ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Milli Güvenlik Kurulu'nda yaşadıkları sert tartışma ekonomik sıkıntıyı patlama noktasına getirmiştir (Karpaz, 2019: 241). Alınan erken seçim kararıyla 3 Kasım 2002'de genel seçimler gerçekleştirilmiş; yalnızca iki parti, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) barajı aşarak meclise girmişlerdir. AK Parti oyların %34'ünü, CHP ise oyların %19'unu almış, diğer partiler meclis dışında kalmıştır (Akşin, 2014: 183).

AK Parti, 1980 sonrası Turgut Özal'ın ANAP deneyiminden sonra Türkiye'de tek başına iktidar çoğunluğunu sağlayabilen tek siyasi parti olmuştur. Mali sorunların ön plana çıktığı bu dönemde, iktisadi ve siyasi liberalleşme programını takip eden hükümetin ana hedefi ekonomiyi rayına oturtarak Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecini hızlandırmak olmuştur. Altun, Çağlar ve Yerlikaya'ya göre (2018: 16), Türkiye 2000 sonrasında AB'ye uyum yasaları çerçevesinde kaydadeğer bir dönüşüm gerçekleştirmiş, ciddi bir demokratikleşme süreci yaşamıştır.

Topuz'a göre (2018: 311-313), ekonomik krizler basın sektörüne büyük bir işsizlik sorunu olarak yansımıştır. Basın-yayın kurumlarında 2 bini aşkın basın çalışanı işsiz kalmıştır. Gazetecilik ilan-reklam piyasasının ve kar-borsa oyunlarının basit bir uzantısı haline sokulmuş, her özelleştirme ihalesinde medyayı görmek doğal karşılanır olmuştur. Gazeteciler sansürle, iş ve ücret baskısıyla bunaltılmıştır.

Ekzen'e göre (2017: 430), 2000 yılı itibarıyla medya endüstrisinin %78'ini kontrol eden beş büyük grubun esas ekonomik faaliyet alanı medya olmamıştır. Yazılı basın dışındaki kesimlerin sürekli işletme açıkları verdiği ve açıklarının diğer holding işletmelerinden karşılandığı tahmin edilmektedir. Toplam medya açısından Doğan Medya Grubu (DMG) %36'lık pay ile birinci sırada yer almıştır.

Gazeteciler Cemiyeti'nin Medya İzleme Raporu'na göre (2020), 2001 ekonomik krizinde iflas eden 25 bankanın 10 tanesi medya sahibi kişilerin bankaları olmuştur. Kısa süre içinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), söz konusu medya patronlarının ellerindeki gazete ve televizyonları devralmış ve birkaç yıl içinde

yaptığı ihalelerle bu medya kuruluşlarını satmıştır. 2002 sonrası bu kuruluşlar iktidar tarafından medyanın yeniden şekillendirilmesi için kullanılmıştır. 2002-2018 yılları arasında medyanın sahiplik yapısı sık sık el değiştirmiş, yeni gazete ve televizyon kanalları yayına başlamıştır.

2001 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle, Başlangıcın 5'inci paragrafında, madde 13 ve 14'te ifade ve düşüncüyü açıklama özgürlüğüne dair değişikliğe gidilmiştir. “Hiçbir düşünce ve mülahazanın...” şeklinde başlayan 5'inci paragrafta yer alan düşünce ve mülahaza kavramları “faaliyet” şeklinde değiştirilmiştir. Bununla eyleme dökülmeyen ve kişinin iç dünyasında var olan düşünceleri yüzünden kınanmaması amaçlanmıştır. 1982 Anayasası madde 13'teki genel sınırlandırma nedenlerinin büyük kısmı madde 26'ya alınmış “Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış herhangi bir dil kullanılamaz” ifadesi 3'üncü fıkranın tamamıyla birlikte madde metninden çıkarılmıştır. Buna ek olarak maddeye “Düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir” cümlesi eklenmiştir (Erdem, 2017: 102).

7 Haziran 2001'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren ve “Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kanunu” olarak bilinen 4676 sayılı kanunla ülkede yeni filizlenmeye başlanan özel televizyon ve radyolar denetim altına alınmıştır. 2002 yılında 3 ANAP milletvekilinin verdiği önergeyle, 1950'den bu yana 15 defa değiştirilen 5680 sayılı Basın Yasası yeniden değiştirilerek yasanın birçok maddesinde yer alan para cezaları basın araçlarını batıracak ölçüde artırılmıştır. 2004 yılında kabul edilen yeni ceza yasası ile birlikte pek çok suçun basın ve yayın yolu ile işlenmesi durumunda ceza artırımı öngörülmüştür (Alemdar ve Uzun, 2019: 188-189; Odyakmaz, 2012; Topuz, 2018: 319-320).

Sözeri'ye göre (2015: 12), 2001 Krizi sonrasında Dinç Bilgin'in banka ve medya şirketlerine TMSF tarafından el konulmasının ardından ülkenin ikinci büyük medya grubu, 2007'de AK Parti'ye yakın Çalık Grubu tarafından satın alınmıştır. 750 milyon dolarlık kısmı Halkbank ve Vakıfbank gibi devlet bankalarından sağlanan kredilerle gerçekleşen satış toplamda 1,1 milyar dolara mal olmuştur.

2008'in Eylül ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Doğan Grubu patronu arasında iktidar-medya gerginliği patlak vermiştir. Erdoğan, Doğan Grubu'nun gazete ve televizyonlarının partisi ve kendisinin aleyhindeki yayınlarına gerekçe

olarak Aydın Doğan'ın kendisinden talepte bulunduğunu ifade ettiği Hilton Oteli konusunu gündeme getirmiştir. Aydın Doğan da buna cevaben Başbakan'a Hilton arazisi ile ilgili olarak değil, Ceyhan'da rafineri kurma istediğini bildirmek için gittiğini ve Erdoğan'ın rafineri işini *Sabah* ve *ATV*'yi satın alan Çalık grubuna verdiklerini söylediğini anlatmıştır (Tılıç, 2009: 401-403).

Tılıç'a göre (2009: 409-417), dönemin medya alanının en büyüğü olan Doğan Grubu, 2009 yılı başında 826 milyon TL'lik vergi cezasıyla köşeye sıkıştırılırken AK Parti kendisine yakın önemli bir medya gücü oluşmuştur. İzmir'den çıkıp İstanbul'a gelerek *Sabah*'la ulusal medya alanına güçlü bir giriş yapan Dinç Bilgin yok olmuş, Uzan Grubu yok olmuş, Çukurova Grubu ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Turgay Ciner, Dinç Bilgin'den kendisine geçen *ATV* ve *Sabah*'ı kaybetmiş ve *Habertürk* ile yeni bir serüvene girişmiştir. Ciner'in *Sabah* ve *ATV*'si, 1,1 milyar Dolar'a Başbakan Tayyip Erdoğan'ın damadının yönetimindeki Çalık'a satılmıştır. Aydın Doğan ise hükümet tarafından batırılmak istendiğini düşünerek 7 yıldır suskun kaldığı konularda Erdoğan'ın aleyhinde haberler yürütmeye başlamıştır.

Hükümetin Doğan Grubu'nu hedef alması ve 2011 yılında yürürlüğe giren düzenlemeyle medya kuruluşlarının pazar paylarının %30 ile sınırlanması kuralının ardından, grubun 2005 yılında TMSF'den satın aldığı *Star TV* Doğu Grubu'na satılmıştır. Bunun ardından Doğan Grubu aynı yıl *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini de Demirören ve Karacan Grubu'nun ortak girişim şirketi DK Gazetecilik ve Yayıncılık AŞ'ye satmıştır. Şirket, Şubat 2012'de tamamen Demirören Grubu'nun kontrolüne geçmiştir (Sözeri, 2015: 12).

AB'nin 2013 yılına ait İlerleme Raporu'nda, hükümet baskısı, oto sansür, eleştiri yapan gazetecilerin görevlerine son verilmesi gibi sebeplerle ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğünün pratikte baskılandığının üzerinde durulmuştur. Yine aynı raporda, basın dışı alanlarda etkinlik gösteren ve habercilikten daha öncelikli amaç ve çıkarları bulunan medya patronlarının sebep olduğu basın özgürlüğü sorununa ve bu sorundan kaynaklanan otosansüre de işaret edilmiştir (Erdem, 2017: 93).

Ercebe'ye göre (2017: 1037), medya ile siyaset ilişkisi Türkiye'de kökleri 1970'lere dayanan yapısal koşulların bozuk bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktaysa da AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu 2002 yılından sonra iktidarın politik pratiklerinin de etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Ak Parti dönemi medya-siyaset ilişkisi

ağırlıklı olarak medya sermayesinin el değıştirmesi ve yapılanmanın yeniden oluşturulması temelinde gerçekleşmiştir.

10 Haziran 2020 itibariyle Türk medyasında yatırımları bulunan bazı holdingler ve yatırım alanları ise şunlardır:

Albayrak Medya çatısı altında *Yenişafak* gazetesi ve *TVNET* televizyon kanalına sahip olan Albayrak Holding, bünyesinde basın dışı alanda inşaat, hizmet, lojistik gibi birçok yatırım sektöründe faaliyet yürütmektedir (<https://www.albayrakmedya.com>).

Ciner Medya Grubu çatısı altında *Show TV*, *Habertürk TV*, *Haberturk.com*, *Bloomberg HT* gibi televizyon ve internet medyasına sahip olan Ciner Grubu, basın dışı alanda enerji madenciliğı, cam ve kimyasal ve denizcilik sektörlerinde faaliyet yürütmektedir (<https://www.cinergroup.com.tr>).

Milliyet, *Hürriyet*, *Posta*, *Daily News*, *Fanatik*, *Milliyet Sanat* gibi yazılı medya; *Kanal D*, *CNN Türk*, *Teve 2*, *Dream*, *Dream Türk*, *D-Smart*, *Radyo 104* gibi televizyon ve radyo kanalları; *Demirören Haber Ajansı*, *Hürriyet Kitap* gibi ajans ve yayımcılık alanlarında faaliyet yürüten Demirören Holding'in, enerji, sanayi, turizm, eğitim ve şans oyunları gibi geniş bir skalada yatırımları bulunmaktadır (<https://www.demiroren.com.tr>).

Doğuş Yayın Grubu altında *NTV*, *Star*, *Euro Star* televizyon kanalları ve bunlarla bağlantılı internet siteleriyle, *NTV Radyo*, *Kral Pop Radyo*, *Kral FM* gibi radyo kanallarına sahip olan Doğuş Grubu; otomotiv, inşaat, turizm, gayrimenkul ve enerji gibi alanlarda faaliyet yürütmektedir (<https://www.dogusgrubu.com.tr>).

İhlas Yayın Holding çatısı altında *Türkiye Gazetesi*, *TGRT Haber*, *İhlas Haber Ajansı*, *TGRT FM*, *TGRT Belgesel* gibi gazete, haber ajansı, TV, radyo ve bunlarla ilintili dijital platformlara sahip olan İhlas Holding; inşaat ve gayrimenkul, üretim ve ticaret, eğitim ve sağlık gibi basın dışı alanlarda faaliyet yürütmektedir (<https://www.ihlas.com.tr>).

Bünyesinde *Sabah*, *Takvim*, *Fotomaç*, *Daily Sabah*, *Yeni Asır* gibi basılı yayın organları ve bunlarla ilintili dijital medya olmak üzere, *ATV*, *A2*, *A Haber*, *A Spor*, *A News*, *Minika Go*, *Minika Çocuk* gibi birçok TV ve radyo kanalı; *Turkuvaz Matbaa*, *Turkuvaz Dağıtım*, *Turkuvaz Mobil Medya*, *D&R* gibi basın-yayın ve dağıtım

alanındaki faaliyetleri bulunan Turkuaz Medya Yayın Hizmetleri şirketi, farklı alanlarda yatırım yapan birden fazla holdingle bağlantılı ve iç içe geçmiş bir yapıda görülmektedir (<https://www.tmgrup.com.tr>).

Türkiye’deki basın özgürlüğü tartışmaları gerek uluslararası kuruluşların yayınladığı raporlarda gerekse Türk siyasetinin iç dinamikleri tarafından yapılan açıklamalar ışığında liberalizmin sunduğu özgürlük çerçevesi içerisinde figüre edilmekte ve özgürlük sorunsalı ağırlıklı olarak siyaset kurumunun sebep olduğu bir problematik olarak ele alınmaktadır. Gazetecilerin çeşitli olaylarla yargılamalara tabi tutulması ve şiddet olaylarına maruz kalmaları hükümetin basın çalışanları üzerinde uyguladığı sistematik bir baskı biçimi olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda uluslararası ve yerel kuruluşlarca yayınlanan basın özgürlüğü raporlarının ve siyasal aktörler tarafından yapılan açıklamaların içeriğine bakıldığında Türkiye’deki basın özgürlüğü tartışmalarının yoğunlaştığı hususlar şu minvaldedir:

Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütü tarafından 180 ülkenin basın özgürlüğü açısından inceleme altına alındığı 2020 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’nde Türkiye 154’üncü sırada gösterilmiştir. Raporda, tutuklu gazeteci sayısında bir önceki yıla göre gerileme kaydedilse de dünya genelinde hala en fazla gazetecinin tutuklu olduğu ülkelerden birinin Türkiye olduğu vurgulanmıştır (<https://www.dw.com/tr>). Yine, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM)’nin 2020 yılı içerisinde hazırladığı bir raporda, Türkiye’de basın özgürlüğünün ve gazetecilerin güvenliğinin endişe verici boyutta olduğu bildirilmiştir. Raporda Türkiye’deki basın özgürlüğü sorunu, yetkililerin düşmanca tavırlarıyla ilişkilendirilmiş ve tavsiye kararında “Türkiye, ceza ve terörle mücadele yasalarını basın ve gazetecileri susturmak için suiistimal etmeye son versin” denilmiştir. Avrupa Konseyi içinde en fazla tutuklu gazetecinin Türkiye’de olduğu belirtilen raporda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına atıf yapılmıştır (<https://tr.euronews.com>).

Türkiye Gazeteciler Sendikası’nın 2019-2020 yılını kapsayan basın özgürlüğü raporuna göre (2020), Türkiye’de medya çalışanlarının sıklıkla dile getirdiği sorunlar; sansür ya da otosansüre zorlanma, basın kartına erişimin kısıtlanması, iş yükünün fazla olması, sigortasız çalıştırılma, işveren veya yöneticiler tarafından mobbing uygulanması, istifaya zorlanma ve kıdem tazminatının ödenmemesi, iş güvencesinin olmaması gibi sorunlardır. Raporda 1 Nisan 2020 tarihi itibarıyla

cezaevinde bulunan gazetecilerin listesi verilmiş, gazetecilerin soruşturmaya, yargılamaya ve tutuklamaya tabi tutulduğu olaylar irdelenmiş, medya sahiplerinin yatırımları, siyasilerle olan ilişkileri ve iktidar baskısı sansüre götüren en önemli neden olarak gösterilmiş ve Basın İlan Kurumu'nun muhalif gazetelere ilan ambargosu uyguladığı ifade edilmiştir.

Gazeteciler Cemiyeti'nin "İfade ve Basın Özgürlüğü Mart 2021 Raporu"nda (2021), Türkiye'deki güncel siyasal gelişmeler sıralanmış ve siyaset mekanizmasından kaynaklandığı öne sürülen ifade ve basın özgürlüğü ihlalleri gündeme getirilmiştir. Mart ayı sonu itibarıyla hapisteki gazeteci sayısının 70 olduğu ifade edilmiş, "Cumhurbaşkanı'na Hakaret" suçunun ifade ve basın özgürlüğü önünde sorun yarattığı belirtilmiştir. Raporda, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık insan hakları raporuna da yer verilmiş ve buna göre Türkiye'de ifade ve basın özgürlüğünün engellendiği ve internet erişiminin kısıtlandığı, hükümeti açıkça eleştirerek yazan kişilerin soruşturma, para cezası, iş kaybı ya da hapis cezası ile yüz yüze geldiği aktarılmıştır.

Yerel ve uluslararası kuruluşların yanı sıra Türkiye'de siyasal iktidara muhalif partiler tarafından da basın özgürlüğü meselesiyle ilgili raporlar yayınlanmakta ve çeşitli demeçler verilmektedir. CHP Eskişehir Milletvekili Utku Çakırözer'in hazırladığı basın özgürlüğü raporuna göre, 2021'in ilk 35 gününde toplam 30 gazeteci fiili saldırıya uğramıştır. Raporda yer alan bilgilere göre, Boğaziçi gösterilerinde gazeteciler polisin plastik mermilerinin hedefi olurken, 29 gazeteci ise hakim karşısına çıkmıştır. 5 gazeteci gözaltına alınırken bir gazeteci tutuklanmıştır. Basın İlan Kurumu (BİK) ve RTÜK'ün basın kuruluşlarına yönelik baskı ve sansür uygulamalarının devam ettiği dile getirilmiştir. Çakırözer, gazetecilerin sokak ortasında darp edildiğini, plastik mermilerin hedefi olduğunu, gözaltına alındığını ifade ederek "Halkın haber alma hakkı için mücadele veren gazetecilerin can güvenliğinden devlet kurumları sorumludur. Gazetecileri hedef alan bu saldırıların faillerinin cezasız kalması vahimdir. Cezasızlık saldırıları daha da artırıyor" açıklamasını yapmıştır (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpden-basin-ozgurlugu-raporu-35-gunde-30-gazeteciye-saldiri-1812165>).

Saadet Partisi İnsan Hakları ve Hukuk Politikaları Kurulu'nun hazırladığı "Türkiye'nin Basın Özgürlüğü Karnesi"nde 15 Temmuz darbe girişimi sonrası

dönemde basın özgürlüğünün daha çok tartışıldığı vurgulanarak "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin güçler ayrılığını tamamen ortadan kaldırdığı, özgür basın ve medyanın neredeyse tek başına demokrasi mücadelesi verdiği" belirtilmiştir. Raporda haberleri ve yorumları nedeniyle haklarında soruşturma ya da kovuşturma açılan gazetecilere yer verilmiş, raporun sonuç kısmında iktidarın kendi çıkarları için ülkeyi bu duruma düşürmeye hakkı olmadığı belirtilerek “daha az yasakçı daha fazla çözüm odaklı” bir politika izlenmesinin gerektiğinden bahsedilmiştir (<https://t24.com.tr/haber/saadet-ten-turkiye-basin-ozgurlugu-karnesi-cumhurbaskanligi-hukumet-sistemi-nde-basin-tek-basina-demokrasi-mucadelesi-veriyor,910170>).

Halkların Demokratik Partisi Basın Yayın ve Propaganda Komisyonundan Sorumlu Eş Genel Başkan Yardımcısı Tayip Temel 2021 yılının 10 Ocak Çalışan Gazeteciler Günü’nde yaptığı açıklamada Türkiye’deki basın özgürlüğüyle ilgili partisinin görüşlerini aktarmıştır. Açıklamada Türkiye’de gazetecilik yapmanın neredeyse mümkün olmadığı, Türkiye’nin hapishanelerde en fazla gazeteci tutulan ülkelerin başında geldiği, gerçekleri yazan ve aktaran gazetelerin, televizyonların, internet sitelerinin kapatıldığı, iktidarı rahatsız eden tüm içeriklere anında yayın yasakları getirildiği ifade edilmiştir (<https://hdp.org.tr>).

Görüldüğü üzere uluslararası kuruluşların ve yerel aktörlerin açıklama ve raporlarına yansıyan basın özgürlüğü eleştirileri hükümet politikalarını özgürlük sorunsalının merkezine çekmeye ve özgürlük tartışmalarını siyasal yöneticilerin gündelik politikaları içerisinde anlamlandırmaya eğilimlidir. Özgürlük sorunsalı liberal kültürün dogma haline getirdiği negatif özgürlük perspektifinden değerlendirilmekte, basın sermayesinin basın özgürlüğünü yozlaştırıcı etkilerinin üzerinde kapsamlı bir açılım gerçekleştirilmemektedir. Oysa 1950’den bu yana farklı siyasal partilerin ülke idaresine gelmesine rağmen özgürlük probleminin her devrin sorunlu mirası olarak bir sonraki döneme aktarılması basını baskılayan unsurları sadece siyaset kurumunun politikaları içerisinde anlamlandırmanın yetersizliğini göstermektedir. Türkiye’de her dönem sorunlu olan basın faaliyetleri özellikle ülkenin 24 Ocak 1980 kararlarıyla evrildiği piyasa toplumu olma yolunda serbest piyasa mantığı içerisinde ele alınarak maliyet hesabına göre dizayn edilmiştir. Medya mülkiyeti giderek büyük sermaye çevrelerinin gelir elde edici faaliyetlerinin bir parçasına haline gelirken bir diğer

yönüyle de siyaset kurumunu baskılamaya ya da sermayenin siyasal beklentilerini gerçekleştirmeye yarayan bir araçsal mekanizma kimliğine bürünmüştür. Benzer bir eleştirel yaklaşımla Amerikan medya yapılanması irdeleyen Chomsky ve Herman, medya mülkiyet ilişkilerinden kaynaklanan sebeplerle kamuya sunulan haberlerin Amerikan toplumunun seçkinlerinin çıkarını yansıtan bir filtrelemeden geçirildiğini dile getirmişlerdir. Chomsky ve Herman, bunun temel sebebini medya kuruluşlarının belirli sermaye gruplarının elinde toplanan ve esas gelirini reklam kaynaklarından elde eden kar amaçlı kuruluşlar olmasıyla açıklamışlardır (Üngör, 2017: 389-390).

Türkiye’yle ilgili parantez açılması gereken meselelerden birisi de son yıllarda basın faaliyetleri ve özgürlük sorunsalını tetikleyen olayların sadece liberal geleneğin üzerinde durduğu basın-iktidar arası tahakküm ilişkilerinden ibaret olmadığıdır. Sokak hareketleri, terör olayları ve darbe girişimi gibi yasa dışı olaylara bazı basın organlarının birinci dereceden dahil olmasıyla terör faaliyetlerinin ve basın çalışmalarının birbirine karıştırıldığı, bazen de iç içe geçtiği durumlar ortaya çıkmıştır. Saran’a göre (2017: 952), 2007 ile 2011 yılları arasında Ergenekon, Balyoz, KCK, MLKP, DHKP-C, Devrimci Karargah gibi siyasi davalar kapsamında, çok sayıda gazeteci tutuklanmış ve yargılanmıştır. Özkan’a göre (2017), Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ), 15 Temmuz 2016’da TSK içinde gizlenen elemanları vasıtasıyla darbe girişiminde bulunmuş, tüm bu süreçler boyunca “FETÖ,” elinde bulunan “*Zaman*” gazetesi, “*Samanyolu TV*” ve “*Taraf*” gazetesi gibi medya araçlarını, sürdürdüğü terör faaliyetlerine meşruluk kazandırmak için kullanmıştır.

Avşar’a göre, terör örgütleri sadece askeri güç kullanmakla yetinmemekte, ılımlı güç olarak medyadan yararlanmak istemektedir. Devletler ise şüphesiz ulusal güvenliği korumakla yükümlü güç olarak bunlara karşı harekete geçmektedir (Avşar, 2017). Türkiye’de de benzerleri yaşanan ve basın faaliyetlerini terörize ederek iktidarı antidemokratik şekilde devirmeye yönelik eylemler sonucunda PKK, FETÖ gibi yapılarca sistematik olarak sürdürülen terör faaliyetlerine karşı güvenlik politikalarına ağırlık verilmiş ve basın da bu durumun menfi sonuçlarından payına düşeni almıştır.

Çağdaş Gazeteciler Derneğine göre (<https://www.cgd.org.tr>), Türkiye’de 7 Temmuz 2020 itibarıyla cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlü gazeteci sayısı 135’tir. Adalet Bakanlığı’nın, *BBC Türkçe*’nin talebine karşılık gönderdiği bilgi notuna göre,

19 Şubat 2020 itibarıyla, 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili ağır ceza mahkemelerinde açılan toplam dava sayısı ise 289 olmuştur (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51560879>). FETÖ'nün medya yapılanmasına ilişkin 29 sanığın yargılandığı davada, mahkeme bazı isimleri, "Örgüt üyesi olmamakla birlikte örgüte bilerek ve isteyerek yardım etmek" gibi suçlarla hapse mahkum etmiş, bazılarının da beraatine karar vermiştir (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-fetonun-medya-yapilanmasi-davasinda-8-sanigin-yeniden-yargilanmasina-baslanildi-41654245>).

15 Temmuz 2016'daki darbe girişiminden sonra 20 Temmuz'da ilan edilen Olağanüstü Hal ile birlikte terör örgütlerinin tasfiyesine yönelik girişilen mücadele, toplumsal huzurun sağlanması ve devletin sürekliliğini sağlayacak şartların tesisi açısından gerekli görülmüştür. Ülkenin iç huzurunu bozmaya ve toplumda karışıklık yaratmaya yönelik faaliyet gösteren terörize oluşumlar ve bu yapıların destekçileri, evrensel değerler olarak kabul edilen bireysel hak ve özgürlükleri illegal örgütsel amaçlar için kullanmaktan geri durmamışlardır. Dolayısıyla, terör ve demokrasi arasında geçit oluşturma çabasına gazetecilik mesleğinin alet edilmesi, özgürlüklerle ilgili son dönem tartışmaları bulanıklaştırmış ve erken dönemde açık bir hüküm verilmesini imkansız hale getirmiştir.

4. TÜRK GAZETECİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada 15 Türk gazeteciyle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme türleriyle ilgili olarak literatürde yaygın olarak kullanılan metotlar; yapılandırılmış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış görüşmedir (Tekin, 2012). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ana hatları önceden belirlenmiş sorular üzerinden, görüşülen kişinin verdiği cevaplarla konuya yeni açılımlar kazandırılabilen bir görüşme tekniğidir. Görüşmelerden elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü bireylerden elde ettiği bulguları çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş bulguların özetlenmiş ve yorumlanmış bir formda okuyucuya sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek'ten aktaran Özdemir, 2010).

Betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşamada araştırmacı araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve gözlemlerine dayanarak veri analizi için bir çerçeve oluşturur. Böylece verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiş olur. Ardından, araştırmacı daha önce oluşturmuş olduğu çerçeveye göre verileri okur ve düzenler. Bu süreçte verilerin anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi önem taşımaktadır. Bu aşamadan sonra araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlar. Bunun için gerekli yerlerde doğrudan alıntılara da başvurmak zorunda kalabilir. Bu sürecin sonunda araştırmacı tanımlamış olduğu bulguları açıklar, ilişkilendirir ve anlamlandırır. Araştırmacı bu aşamada bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklar ve ihtiyaç duyulması durumunda farklı olgular arasında karşılaştırma yapar (Yıldırım ve Şimşek'ten aktaran Özdemir, 2010).

Bu çalışmanın birinci aşamasında katılımcılardan elde edilen bilgilerin yerleştirileceği kategoriler belirlenmiştir. Bunlar; “Basın Özgürlüğü ve Basının Denetim İşlevi”, “Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller”, “Basın Faaliyetlerinin

Motivasyonu”, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü”, “Özgür Bir Basın Düzeni” başlıklarını içeren 5 kategori alanıdır. İkinci aşamada okuma sürecinden geçirilip düzenlenen görüşmeler, üçüncü aşamada kategori başlıkları içerisine katılımcı isimlerinin alfabetik sıralamasına uygun şekilde yerleştirilmiştir. Kategori başlıkları altında yer alan ifadeler, tek bir soruya verilen cevaptan ziyade ilişkili sorulara verilen cevapların katılımcı görüşlerine sadık kalındığı bir bağlamsal bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Katılımcıların görüşleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları vurgulamak maksadıyla katılımcılarının ileri sürdüğü düşünceler birbirlerine yakınlık derecesine göre tabloda gösterilmiştir. Son aşamada her kategoriye ait bulgular, kendi içerisinde “değerlendirme” başlığı altında analiz edilmiştir.

4.2. Görüşme Yapılan İsimler

Aşağıda, görüşme yapılan 15 Türk gazetecinin mesleki geçmişlerini içeren kısa biyografileri yer almaktadır.

4.2.1. Abdurrahman Dilipak

Günümüzde *Yeni Akit* gazetesi yazarı olan Abdurrahman Dilipak 1973 yılında *Yeni Sanat Dergisi* yayın kurulunda bulunmuş, 1977 yılında *Adım Dergisi* Genel Yayın Müdürü olmuş, 1988-1990 yıllar arasında *Dış Politika Dergisi* Yayın Yönetmenliği, 1972-1993 yılları arasında da *Milli Gazete*’de yazarlık yapmıştır. Dilipak, 1993 yılından itibaren *Akit* gazetesinde, 1996-1997 yıllarında haftalık *Selam* gazetesinde, 1996 yılında *Yenişafak* gazetesinde yazarlık yapmıştır. Abdurrahman Dilipak, Mazlum-Der, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Basın Konseyi, Dış Basın Derneği, Kudüs Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarında üye ve mütevelli olarak bulunmaktadır (<https://www.gazeteciler.com/kim-kimdir/abdurrahman-dilipak-kimdir>).

4.2.2 Bülent Aydemir

Görüşme yapıldığı tarihte *Habertürk TV* Ankara temsilcisi olan Bülent Aydemir, lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde, Radyo Televizyon ve Sinema bölümünde tamamlamıştır. Mesleğe ilk olarak 1996 yılında *İhlas Haber Ajansı* Ankara Haber Merkezi ile giriş yapmıştır. Bülent Aydemir, burada muhabirlik, editörlük, yurt haberler müdürlüğü görevlerini yürütmüştür. *Sabah* ve *Habertürk* gazetelerinde başbakanlık muhabirliği yapmıştır

(<https://www.yeniakit.com.tr/haber/bulent-aydemir-kimdir-nerelidir-bulent-aydemir-hayati-biyografisi-960392>).

4.2.3. Deniz Güçer

Günümüzde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Basın Başkanışmanlığı görevini yürüten Deniz Güçer, 1995 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünden mezun olmuştur. Deniz Güçer, meslek hayatına 1992 yılında *Anadolu Ajansı* İstanbul Bölge Müdürlüğü'nde başlamış, 1994 yılında *Milliyet* gazetesi Ankara bürosuna transfer olmuştur. 1999 yılında *Star* gazetesini kuran ekibin içinde yer almıştır. 2004 yılında *Vatan* gazetesine geçmiş, ardından *Akşam* gazetesinde kulis yazarı ve parlamento muhabiri olarak görev yapmıştır. 2009 yılında tekrar *Vatan* gazetesine dönen Deniz Güçer, 2014 yılında *TV6* Genel Yayın Yönetmeni olarak göreve başlamıştır. Deniz Güçer, 2015 yılında Türkiye'nin en eski meslek örgütlerinden Radyo Televizyon Gazetecileri Derneği'nin ilk kadın başkanı olarak seçilmiştir (<https://www.gazeteciler.com/haber/tecrubeli-gazeteci-deniz-gucer-bahceliye-danisman-oldu/310642>).

4.2.4. Emin Pazarıcı

Günümüzde *Akşam* gazetesi Ankara temsilciliği görevini yürüten Emin Pazarıcı, Gazi Üniversitesi İşletme bölümünde eğitim gördüğü dönemde medya dünyasına adım atmıştır. Avni Özgürel ile beraber *Yeni Sözcü* dergisini çıkartmış, daha sonra *Akajans*, *Tercüman* gibi kurumlarda muhabir olarak görev almıştır. Uzun seneler, diplomasi, parlamento, ekonomi ve savaş muhabirliği gibi görevlerde bulunmuş, *Tercüman* gazetesinde haber müdürlüğü ve yazarlık yapmıştır. 1995'de *Akşam* gazetesinde yazar ve Ankara temsilcisi olarak çalışmaya başlamıştır (<https://www.aksam.com.tr/yasam/emin-pazarci-kimdir-kac-yasinda/haber-1118172>).

4.2.5. Ercan Gürses

Görüşme yapıldığı tarihte *Kanal D* Ankara temsilcisi olan, sonradan *Demirören Haber Ajansı* Ankara temsilciliğine atanan Ercan Gürses, 1996'da Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olmuştur. Televizyonculuk kariyerine 1994 yılında *TGRT* ile adım atmış, ilerleyen yıllarda *Show TV*'de başbakanlık muhabiri, *NTV*'de

parlamento muhabiri olarak çalışmıştır. 2014-2015 yıllarında *Türkiye* gazetesinde köşe yazarlığı yapmış, 2015'te *TGRT Haber*'de "Ercan Gürses'le Hafta Sonu" adlı programın yapımcılığını ve sunuculuğunu üstlenmiştir. 2015-2018 arası *Reuters*'ta siyaset muhabirliği yapan Gürses 2018 yılında *Kanal D* Ankara temsilciliğine getirilmiştir (<https://www.tivitrend.com/ercan-gurses>).

4.2.6. Fadime Özkan

Günümüzde *Star* gazetesi yazarı olan Fadime Özkan, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümü mezunudur. *Kanal 7*'de yapımcı-yönetmenlik, *Yenişafak*'ta kültür-sanat editörlüğü ve yazarlık yapmıştır. 2004-2019 yılları arasında haftalık siyasi gündem röportajları yapmış, 2016 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından röportaj dalında ödüllendirilmiştir. Halen *Star* gazetesinde köşe yazarlığı ve *Ülke TV*'de "İnce Fikir" isimli programı yapmaktadır (<https://www.gazeteciler.com/kim-kimdir/fadime-ozkan-kimdir>).

4.2.7. Fikret Bila

Günümüzde *T24* internet sitesinde yazarlık yapan Fikret Bila, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1980-1985 yılları arasında Sayıştay Denetçisi olarak görev yapan Bila, 1986 yılında Gazi Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Gazeteciliğe 1977'de *Yankı* dergisinde başlamış, bir süre ara verdikten sonra 1986'da *Nokta* dergisiyle yeniden faaliyetlerini sürdürmüştür. 1987'de girdiği *Milliyet* gazetesinde Ankara temsilciliğini yapmış, Ayrıca *CNN TÜRK*'te "Ankara Kulisi" programını sunmuştur. 2016 Temmuz'undan itibaren köşe yazarlığı yaptığı *Hürriyet* gazetesinden Nisan 2018'de ayrılmıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Fikret_Bila).

4.2.8. İsmail Saymaz

Günümüzde *Sözcü* gazetesi yazarı olan İsmail Saymaz gazetecilik hayatına Rize'de başlamış, ardından İstanbul ve Konya gibi şehirlerde bulunan yerel gazetelerde çalışmıştır. 2002 yılında *Radikal* gazetesinde görev yapmaya başlamıştır. 2014 yılında Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü tarafından yılın "100 Basın Kahramanı" listesinde yer almıştır. *Hürriyet* gazetesinde muhabirlik yapmış ve 17 Mart 2020 tarihinde *Hürriyet*'teki işinden ayrılmıştır. Mayıs 2020'de *Halk TV*'ye transfer olan

Saymaz, Eylül 2020'de *Sözcü* gazetesinde çalışmaya başlamıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0smail_Saymaz).

4.2.9. Mehmet Acet

Günümüzde *Kanal 7* Ankara temsilciliği görevini yürüten Mehmet Acet İstanbul Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun olmuş, mesleki kariyerine 1995 yılında *TRT*'de staj yaparak adım atmıştır. 1996 yılında *Kanal 7* Dış Haberler Servisi'nde muhabir olarak çalışmaya başlamış, 1999 yılında Kosova'dan savaş görüntülerini dünyaya geçen ilk gazeteci olarak ismini duyurmuştur. 2000 yılında *Kanal 7*'nin Brüksel temsilciliğini üstlenen Acet, 2005 yılında *Kanal 7*'nin en genç yöneticisi olarak Ankara temsilciliğine atanmıştır. *Kanal 7* Ankara temsilciliğini yürüten Mehmet Acet *Yenişafak* gazetesinde de yazarlık yapmaktadır (<https://www.biyografya.com/biyografi/26405>).

4.2.10. Mustafa Yılmaz

Günümüzde *Milli Gazete* Ankara temsilciliği görevini yürüten Mustafa Yılmaz, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik bölümünden mezun olmuştur. Mustafa Yılmaz Üniversite yıllarında gazetecilik yapmaya başlamış, uzun yıllar boyunca TBMM'de parlamento muhabiri olarak çalışmıştır. Araştırma, inceleme, röportaj ve TV programlarının yanında yurtiçi ve yurt dışında konferanslar vermiştir (<https://kidega.com/yazar/mustafa-yilmaz-002271>).

4.2.11. Orhan Karataş

Günümüzde *Türkgün* gazetesi genel yayın yönetmenliği görevini yürüten Orhan Karataş, İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun olduktan sonra gazetecilik hayatına giriş yapmıştır. 1984 yılında ilk olarak *Türk Haberler Ajansı*'nda çalışmaya başlayan Karataş, akabinde *Türkiye* gazetesinin Ankara bürosunda görev almıştır. *TGRT* Haber Müdürü olarak da belli bir süre çalışan Karataş, 2001 yılı Kasım ayından itibaren *Ortadoğu* gazetesinde yazmaya başlamıştır. Aynı zamanda gazetenin Ankara temsilcisi olarak da görev yapan Karataş, çeşitli televizyon kanallarında açık oturumlarda yorumcu olarak yer almıştır. *Ortadoğu* gazetesindeki görevlerinden 25 Temmuz 2018'de ayrılmıştır (<https://www.bolgegundem.com/orhan-karatas-kimdir-nerelidir-kac-yasindadir-meslegi-nedir-biyografisi-707260>).

4.2.12. Ömür Ünver

Günümüzde *Gazete Zebra* adlı dijital haber sitesinde genel yayın yönetmenliği yapan Ömür Ünver, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunudur. *Vatan* ve *Türkiye* gazetelerinin Ankara bürolarında görev yapmış, *TRT Kent Radyo Ankara*'da “Gün Ortası” programını hazırlayıp sunmuştur. 2010 yılı Eylül ayında *Milliyet*'in Ankara gazetesinin kuruluşunda görev alan Ünver, *Milliyet Ankara Gazetesi* Yazı İşleri Müdürü ve Ekler Editörü olarak uzun yıllar görev yaptıktan sonra 2019 yılında *Milliyet* gazetesinden ayrılmıştır (<https://www.gazetezebra.com.tr/kunye/>).

4.2.13. Saygı Öztürk

Günümüzde *Sözcü* gazetesi Ankara temsilciliği görevini yürüten Saygı Öztürk gazeteciliğe lise öğrenimi sırasında yerel *Yerköy* gazetesinde başlamıştır. Aynı dönemde *Hürriyet Haber Ajansı* muhabirliğini de yapan Öztürk, *Hürriyet* gazetesi Ankara Bürosu'nda 1 Haziran 1978 yılında göreve başlamış ve aralıksız 1994 yılına kadar aynı gazetede Eğitim ve Güvenlik Haberleri Sorumlusu olarak çalışmıştır. Aynı görevini sonrasında *Sabah* gazetesinde sürdürmüş, ardından *Star* ve *Gözcü* gazetelerinde çalışmıştır. Bugüne kadar 30'un üzerinde ödül alan Saygı Öztürk, “Sedat Simavi Vakfı Gazetecilik Ödülü” olmak üzere, araştırma haberleriyle 4 kez Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 3 kez Çağdaş Gazeteciler Derneği ödüllerini kazanmıştır (<https://www.haberler.com/saygi-ozturk-kimdir-saygi-ozturk-nereli-kac-13614972-haberi/>).

4.2.14. Sertaç Eş

Günümüzde *Cumhuriyet* gazetesi Ankara temsilciliği görevini yürüten Sertaç Eş gazeteciliğe *Cumhuriyet* Gazetesi'nde başlamıştır. 20 yıldır başbakanlık, cumhurbaşkanlığı ve savunma muhabirliği yapan Sertaç Eş, Çağdaş Gazeteciler Derneği'nin 2012 “Behzat Miser Haber Ödülü”nün de sahibidir (<https://www.internethaber.com/cumhuriyette-erdem-gul-bombasi-yeni-ankara-temsilcisi-kim-oldu-1901689h.htm>).

4.2.15. Şebnem Bursalı

Günümüzde *ATV* Ankara temsilciliği görevini yürüten Şebnem Bursalı, üniversite eğitiminin ardından 1993 ve 1994 yılları arasında *TRT*'de “Reha Muhtar ile Ateş Hattı” isimli programda yapımcı elemanı ve muhabir olarak görev yapmıştır. Daha

sonra *Gün* gazetesi muhabirliği, *Yeni Asır* gazetesi köşe yazarlığı yapmış, 1995 senesinde *Yeni Asır* Ankara temsilcisi olmuştur. *Sabah Ankara*'da “Şebnem Bursalı'nın Oltasına Takılanlar” isimli köşede yazılar yazmış, *Takvim* gazetesi Ankara temsilciliği ve köşe yazarlığı, *Yeni Asır* genel yayın yönetmenliği gibi görevlerle birçok kurum bünyesinde bulunmuştur (<https://www.kimdirkim.com/sebnem-bursali-kimdir-aslen-nereli-kac-yasinda.html>).

4.3. Görüşmelerin Kategorize Edilmesi ve Değerlendirilmesi

15 Türk gazeteciyle yapılan görüşmeler; “Basın Özgürlüğü ve Basının Denetim İşlevi”, “Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller”, “Basın Faaliyetlerinin Motivasyonu”, “Türkiye’de Basın Özgürlüğü”, “Özgür Bir Basın Düzeni” başlıklarını içeren 5 kategori alanı içerisinde analiz edilmiş ve katılımcıların ileri sürdüğü düşünceler birbirlerine benzerlik düzeyine göre tabloda gösterilmiştir.

4.3.1. Basın Özgürlüğü ve Basının Denetim İşlevi

“Basın Özgürlüğü ve Basının Denetim İşlevi” kategorisi altında katılımcıların basın özgürlüğünü kavramsal düzeyde ele alış biçimleri ve basına “denetim gücü” atfeden dördüncü güç olgusuna dair düşünceleri yer almaktadır.

- Abdurrahman Dilipak’a göre, basın özgürlüğünü düşünce, ifade, örgütlenme, toplanma ve gösteri hürriyeti ile birlikte düşünmek gerekir. Basın halkın sesi olmalı ve basın faaliyetlerini dürüstlük ve kamu yararı şekillendirmelidir. Basının özgür olması milli iradenin iktidarları belirleme gücünü olumlu yönde etkiler. Basının denetim görevini yerine getirmesi, dördüncü güç pozisyonu, diğer güçlerle olan ilişkisine ve bu ilişkideki bağımlılıklarına bağlıdır.
- Bülent Aydemir’e göre, basın özgürlüğü gerçeklerin objektif, çarpıtmadan, bir çıkar grubuna veya herhangi bir siyasi yola hizmet etmeden, toplumun menfaat ve haber alma hakkı doğrultusunda anlatılabilmesi ve yayılabilmesidir. Basın toplumun bu hakkına riayet ettiği ve ekonomik bağımsızlığına sahip olduğu ölçüde dördüncü güç konumuna erişebilir.
- Deniz Güçer’e göre, basın özgürlüğü, haberleri belgelere ve gerçeklere dayanarak tarafsız olarak ortaya koyabilme hakkıdır. Günümüzde kurumların giderek yıpranmasıyla birlikte basın dördüncü güç misyonunu kaybetmiştir.

- Emin Pazarcı'ya göre, basın özgürlüğü basın mensupları için hayati önem arz etmektedir. Basın mensupları mesleklerini icra ederken bir cerrah titizliğiyle hareket etmeli, hakkaniyetten hiçbir zaman ayrılmamalıdır. Basının dördüncü güç konumu ise olaylara bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Basın esasında önemli bir denetim gücüdür fakat son zamanlarda bu özelliğini yitirmiştir.
- Ercan Gürses'e göre, basın faaliyetleri devletin gizlilik kodlarını, ali menfaatlerini ve gizli bilgilerini ihlal etmeden, insanların kişilik ve onurlarına hakarete bulunmadan, hiçbir kurumun baskısı altında kalmadan yapılmalıdır. Bu ilkelere sadık kalınıyorsa basın özgürlüğü vardır. Basın bir dönem dördüncü güçtüysen de artık bu güce sahip değildir.
- Fadime Özkan'a göre, basının doğruyu savunan, yasaları savunan, yasaların işleyip işlemediğini denetleyen bir rolü ve gücü vardır. Basın özgürlüğü, halkın haber alma özgürlüğüdür. Kamunun bir hakkıdır. Basının doğru bilgiyi kamu yararına paylaşabilmesi için bu özgürlüğü kullanması gerekir. Medya dördüncü güç olarak önemli bir denetleyicidir.
- Fikret Bila'ya göre, basın özgürlüğü bir haberi, düşüncüyü veya bilgiyi basın yayın araçlarıyla hiçbir güç odağının baskısı, kısıtlaması altında kalmadan ve sansüre maruz kalmadan kamuoyuna yansıtma özgürlüğüdür. Demokrasilerde basın dördüncü kuvvet olarak denetim görevine ve yetkisine sahiptir.
- İsmail Saymaz'a göre, basın özgürlüğü şiddeti övmeksizin, bir terör örgütünün propagandasını yapmaksızın, ırkçılığı, kadınlara ve çocuklara yapılan saldırıları meşru göstermeksizin vatandaşların genel çıkarını aktarmak ve eleştirel görüşleri ifade etmek üzere yapılan yayıncılık faaliyetleridir. Siyasi iktidar basının dördüncü erk olduğunu, bütün kurumları denetleyici bir görevi ve işlevi olduğunu kabul etmelidir.
- Mehmet Acet'e göre, basının kamuoyuna olup bitenler konusunda haber ve bilgi verme misyonlarını sağlıklı bir şekilde yapabilmesi için özgürlük kavramı son derece önemlidir. Dördüncü güç olarak basının ülkeyi yönetenleri denetlemesi, bir takım hata ve yanlışların üzerine gitmesi basının toplumdaki saygınlığını artırır. Fakat basın çalışanı bu görevi yerine getirirken ait olduğu ülkenin değerlerine karşı hassas davranmalı ve görevi gereği kurduğu ilişkilerin mesafesine dikkat etmelidir.

- Mustafa Yılmaz'a göre, basının asli görevi, halkın mağduriyetlerini, taleplerini, beklentilerini iktidara ulaştırmaktır. İktidar nezdinde halkın sesi ve sözcüsü olmaktır. Basın özgürlüğü halkın yanında yer alan basının hayat hakkına sahip olmasıdır. Basın halkın mağduriyetini dile getirmek ve halkın sözcülüğünü yapmak adına iktidarı denetim gücüyle rahatsız eder.
- Orhan Karataş'a göre, basın özgürlüğü haber, fikir ve düşünceleri toplama ve yayma özgürlüğüdür. Anayasa tarafından güvence altına alınmıştır. Ancak, hiçbir özgürlük sınırsız değildir. Haberin doğru ve tarafsız olması, kamu yararının ölçü alınması gereklidir. Basın dördüncü güç olduğu için siyasi kurumlar basını mümkün olduğu kadar kendi kontrollerinde tutmaya çalışırlar.
- Ömür Ünver'e göre, basın özgürlüğü bir gazeteci için olmazsa olmazdır. Basının özgür olmadığı bir rejime demokrasi denilemez. Basın hem halkın devlete, hem devletin halkla karşı sesini duyurması için bir kanaldır. Demokrasilerde basın dördüncü güçtür. Fakat medyanın kontrol edilebilme düzeyi yükseldikçe dördüncü güç özelliği de aşınmaktadır.
- Saygı Öztürk'e göre, basın özgürlüğü insanların, ilginç olayların, siyasetçilerin veya kamuda önemli konumda olan görevlilerin ve ilgili haberlerin rahatlıkla yazılabilmesi anlamına gelir. Basın özgürlüğü kamu adına, insanları doğru bilgilendirmek adına kullanılır. Bu özgürlüğün kullanılabilmesi için kuvvetler ayrılığının tam anlamıyla işlemesi gerekir.
- Sertaç Eş'e göre, basın özgürlüğü ülkede yaşayan insanların çıkarlarını, iktidara karşı ve diğer güç odaklarına karşı savunmayı ve korumayı ifade etmektedir. Basın kamu yararına yayın yaptığı ölçüde dördüncü güçtür ama bir çıkar çevresinin çıkarları adına yayın yaparsa, onların çıkarlarını savunursa o zaman bir gücün gücü haline gelir.
- Şebnem Bursalı'ya göre, basın özgürlüğü sınırsız, hudutsuz bir özgürlük değildir. Gazeteci çalıştığı kurumun yayın politikasını vicdanıyla kabul ederek işini yapıyorsa orada basın özgürlüğünden söz edilebilir. Basın ciddi bir güçtür. Yeri gelir yargıyı, yeri gelir siyasal iktidarı, yeri gelir muhalefeti eleştirir. Başka hiç bir kurumda böyle bir güç yoktur.

Katılımcılar	Basının Denetim İşlevi
Fadime Özkan	Basın, dördüncü güç olarak önemli bir denetleyicidir.
Orhan Karataş	Basın dördüncü güçtür, bu sebeple baskı altındadır.
Şebnem Bursalı	Basın yargıyı, siyasal iktidarı, muhalefeti denetleyen önemli bir güçtür.
Mustafa Yılmaz	Basın iktidarı denetim gücüyle, halk adına rahatsız eder.
İsmail Saymaz	Basın, dördüncü güçtür ve iktidar bunu kabul etmelidir.
Mehmet Acet	Basının, dördüncü güç olarak yöneticileri denetlemesi gerekir.
Fikret Bila	Demokrasilerde basın dördüncü güçtür.
Ömür Ünver	Demokrasilerde basın dördüncü güçtür.
Bülent Aydemir	Basın, objektifse ve bir çıkar grubuna hizmet etmiyorsa dördüncü güçtür.
Sertaç Eş	Basın kamu yararına yayın yaptığı ölçüde dördüncü güçtür.
Saygı Öztürk	Dördüncü güç kuvvetler ayrılığının tam anlamıyla işlemesine bağlıdır.
Abdurrahman Dilipak	Basının diğer güçlerle olan ilişkisine ve bu ilişkideki bağımlılıklarına bağlıdır.
Deniz Güçer	Kurumların yıpranmasıyla birlikte dördüncü güç misyonunu kaybetmiştir.
Emin Pazarcı	Son zamanlarda bu özelliğini yitirmiştir.
Ercan Gürses	Bir dönem dördüncü güçtüysen de artık bu güce sahip değildir.

Tablo 4.1. Katılımcıların basının denetim işlevine dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi.

DEĞERLENDİRME: Katılımcıların basın özgürlüğüne dair görüşleri liberal geleneğin negatif özgürlükler temelinde inşa ettiği özgürlük kurgusuyla uyumludur. Negatif özgürlük kurgusu, devleti ve siyasal iktidar erkini bireysel özgürlükler karşısında minimize etmek istemekte; bu minvalde basın kuruluşlarına iktidar ve idari mekanizmalar üzerinde denetim fonksiyonu yüklemektedir. Bu denetim misyonu basının dördüncü kuvvet olarak okunmasını sağlamaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, basına atfedilen dördüncü kuvvet olma durumunu demokratik sistemin sürdürülebilirliği açısından zaruri olarak değerlendirerek basının kamu

yararı ilkesiyle hareket etmesini ve siyasal iktidarın politikaları üzerinde denetim sağlamasını gerekli görmektedir. Az sayıda katılımcı, basın bir dönem dördüncü güç misyonu ile hareket ettiğini, fakat artık bu güce sahip olmadığını öne sürmüştür. Fikret Bila ve Ömür Ünver basının ancak demokrasiyle yönetilen ülkelerde dördüncü güç olabileceğini, Abdurrahman Dilipak dördüncü güç olgusunun basının bağımlılık ilişkileri tarafından belirleneceğini, Saygı Öztürk kuvvetler ayrımı sağlanmadan basının denetim işlevini yerine getiremeyeceğini, Bülent Aydemir objektifliğini kaybetmiş basının dördüncü güç olamayacağını, Sertaç Eş ise basının ancak kamu yararına yayın yaptığı ölçüde dördüncü güç olabileceğini beyan ederek basının denetim görevini ideal düzeyde yerine getirmesini siyasi ve ekonomik parametreler içerisinde şartlandırarak anlamlandırmıştır. Bülent Aydemir, Deniz Güçer, Orhan Karataş basının herkese eşit mesafede duran, “tarafsız” kimliğine vurgu yapmışlardır. Müspet bir çağrışıma sebep olan tarafsızlık ilkesi temelde, reklam, izlenme ve satış gelirlerinin maksimizasyonunu hedefleyen kapitalist kar mantığının basit bir uzantısıdır. Kapitalist medya düzeni içerisinde haberin metalaşması, okurun da müşterileşmesi süreci tarafsızlık mottosuyla meşrulaştırılmaktadır. Basının tarafsızlık kisvesiyle çekildiği merkezi pozisyon, egemen hegemonyanın çıkarlarını yansıtan ve anlam örüntülerinin altında gizlenmiş gerçeği yadsıyan bir alandır. Ercan Gürses basın faaliyetlerinin devletin gizlilik kodlarını ve menfaatlerini gözeterek yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Katılımcının bu ifadeleri, özgürlüğü devlete ve siyasal iktidara karşı bir kazanım ve mücadele biçimi olarak anlamlandıran liberal düşünce sistemiyle bağdaşmamaktadır. Şebnem Bursalı ise basın özgürlüğünü serbestlik olarak değil sınırlılıklar bağlamında ele alarak genel geçer bir özgürlük kavramsallaştırması yapmaktan kaçınmıştır. Katılımcı basın özgürlüğünü gazetecinin vicdanıyla basın organının yayın politikası arasındaki uyum düzeyiyle açıklayarak nevi şahsına münhasır bir özgürlük çerçevesi sunmuştur.

4.3.2. Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller

“Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller” kategorisi altında Türkiye’deki basın kuruluşlarının ve basın mensuplarının gazetecilik faaliyetlerini özgürce yerine getirebilmelerinin önündeki engel ve sınırlamalara dair katılımcıların düşünceleri yer almaktadır.

- Abdurrahman Dilipak’a göre, gazetelerin iktidar tarafından reklam kısıncasına alınması, medyanın siyaset ve sermaye ile kurduğu ilişki, gazetelerin patron çıkarlarına göre hareket etmesi, güç odaklarının propaganda için kendi medyalarını oluşturmaları gibi sebepler basın özgürlüğünün önündeki engellerdir.
- Bülent Aydemir’e göre, iktidarlar, yerel veya uluslararası çıkar grupları ve sivil toplum örgütlerinin basını kontrol ve manipüle etme girişimleri, basının reklam gelirleri sebebiyle hükümete muhtaç olması gibi sebepler basın özgürlüğünü sekteye uğratmaktadır.
- Deniz Güçer’e göre, medya patronlarının siyasal görüşleri ve yakınlık kurduğu isimler basın özgürlüğü önünde engeller çıkarabilmektedir. Devletleri yöneten siyasal iktidarlar milli güvenlik gibi ulusal meselelerde basın özgürlüğünü kısıtlayabilirler, fakat bu meşru bir güç kullanımına işaret eder.
- Emin Pazarcı’ya göre, basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel ekonomik sebeplerdir. Siyasal iktidarlar da zaman zaman basını engelleyen politikalarla ön plana çıkabilmektedir. Medya sahipleri ayakta kalabilmek için iktidara sırtlarını dayadıkları an basın özgürlüğü ortadan kalkmaktadır.
- Ercan Gürses’e göre, basın özgürlüğünün önündeki en büyük engeller, devlet, otorite, muhalif veya iktidar yanlısı olması fark etmeksizin siyasal partiler, sermaye hareketleri ve güç çevreleridir. Fakat basın faaliyetleri devletin ali menfaatlerini ve gizlilik kodlarını gözetererek yerine getirilmelidir.
- Fadime Özkan’a göre, reklam verenlerle, sermaye grupları ve medya arasındaki ilişkiler basın özgürlüğünün yanlış kullanımına sebep olabilmektedir. İdeolojik sebeplerden dolayı editöryal bağımsızlık yeterli seviyede değildir. Özkan’a göre, halkın güvenliğini sarsacak, onları yanlış bilgi ve algıyla donatacak bir medya varsa kamunun iyiliğı adına devletin buna müdahale etmesi zaruridir.
- Fikret Bila’ya göre, basın özgürlüğünü engelleyen birçok farklı güç söz konusudur. Devletler, ekonomik güç odakları, yasa dışı güçler, siyasi partiler, şirketler, medya sahibi olan holdingler nüfuzlarını kullanarak basın özgürlüğünü sınırlamaya çalışırlar. Bila’ya göre, basın özgürlüğü ancak anayasada belirtilen belli hallerde kısıtlanabilir.

- İsmail Saymaz’a göre, başta siyasal iktidarlar olmak üzere, çıkar odakları, devletten bağımsız ya da devleti arkasına alan cemaat ve tarikatlar ve medyayı özel amaçları için kullanan medya patronları basın özgürlüğü üzerinde tehdit oluştururlar. Devlet denetleyici bir rol oynamalı ve yurttaşların her türlü gelişmeyi öğrenebileceği bir iklimi sağlamalıdır.
- Mehmet Acet’e göre, basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel çeşitliliğin sona erdirilmesi, basının bir propaganda aracına dönüştürülmesi ve otosansür mekanizmasının devreye sokulmasıdır. Bu sapmalar bazen devlet tarafından medya üzerinde baskı yoluyla oluşabilirken bazen medyanın kendi sınırlarının ardına taşması sebebiyle ortaya çıkabilir.
- Mustafa Yılmaz’a göre, basın özgürlüğü sorununda ekonomik engeller ön plana çıkmaktadır. Özellikle medya işinden ziyade ticari faaliyette bulunan sermaye sahipleri iktidarlara ekonomik bağımlılıklar geliştirdiklerinde basın özgürlüğü rafa kalkmaktadır. İktidarlar da her dönem basın üzerinde bir baskı unsuru olarak var olmuşlardır.
- Orhan Karataş’a göre, basın özgürlüğünün en büyük engeli sansürdür. Kamu gücünü elinde bulunduranlar, yani devlet gücünü elinde tutan iktidarlar tarafından kullanılır. Devlet basın özgürlüğünün engeli değil, teminatıdır. Bir de iç sansür vardır. Basın kurumunu kontrol eden güç tarafından belli maksatlarla kullanılır.
- Ömür Ünver’e göre, basın özgürlüğünün önündeki engellerden birisi devlet kılıfının arkasına saklanan iktidarlardır. Basının sahiplik yapısı, ekonomik durumu da basın özgürlüğünün önüne engel olarak çıkabilmektedir. Anayasa başta olmak üzere, yasalar, ilgili basın yasaları, ceza yasaları bunların hepsi nasıl kullandığınıza bağlı olarak özgürlüğe engel olarak çıkabilir.
- Saygı Öztürk’e göre, basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel siyasi iktidarlar ve siyasi iktidarla beraber hareket eden güçlerdir. Siyasi iktidarlar resmi ilan ambargosu ve para cezası gibi yöntemlerle gazete ve televizyonları baskılayarak basın özgürlüğünü sekteye uğratabilir.
- Sertaç Eş’e göre, basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel iktidardır. Ayrıca basının özgürlüğünü kısıtlayan çıkar çevreleri vardır. Bunlar da basın üzerinde baskı kurmaya gayret ederler. Vereceği reklamlardan, ilanlardan,

yapılacak haberleri yönlendirmeye ve bu çıkar çevrelerinin çıkarlarına zarar vermeyecek şekle getirmeye çalışırlar.

- Şebnem Bursalı'ya göre, siyasal iktidarlar basını kendi çizgilerine çekmek için güç kullanımında bulunabilirler. Sermaye baskısı, medya patronlarının başka işlerle ilgilenmesi ve özellikle devletle işlerinin olması da basın özgürlüğünün önüne bir sorun olarak çıkabilir.

Katılımcılar	Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller
Abdurrahman Dilipak	İktidar baskısı, gazete patronları ve medya sermayesinin ilişkileri
Emin Pazarıcı	İktidar baskısı, ekonomik sebepler, medya sermayesinin ilişkileri
Mustafa Yılmaz	İktidar baskısı, ekonomik engeller, medya sermayesinin ilişkileri
Şebnem Bursalı	İktidar baskısı, sermaye baskısı, medya sermayesinin ilişkileri
Deniz Güçer	İktidar baskısı, medya patronunun siyasal görüşleri ve ilişkileri
Ömür Ünver	İktidar baskısı, basının mülkiyet yapısı, ekonomik engeller, yasalar
İsmail Saymaz	İktidar baskısı, çıkar odakları, cemaat ve tarikatlar, medya patronları
Sertaç Eş	İktidar baskısı ve çıkar çevreleri
Bülent Aydemir	İktidar baskısı, çıkar grupları, ekonomik sebepler
Saygı Öztürk	İktidar baskısı ve siyasi iktidarla beraber hareket eden güçler
Orhan Karataş	İktidar baskısı, sansür, otosansür
Ercan Gürses	Devlet, siyasal partiler, sermaye hareketleri ve güç çevreleri
Fikret Bila	Devletler, ekonomik güç odakları, yasa dışı güçler, partiler, holdingler
Mehmet Acet	Devlet, tekelleşme, otosansür
Fadime Özkan	Reklam verenlerle sermaye grupları ve medya arasındaki ilişkiler

Tablo 4.2. Katılımcıların basın özgürlüğünün önündeki engellere dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi.

DEĞERLENDİRME: Katılımcıların tamamı basın özgürlüğünün önündeki engeller konusunda benzer düşünceler ileri sürmüşlerdir. Buna göre, devlet aygıtını yöneten

siyasal iktidarların basın üzerinde oluşturduğu baskı, medya sermayedarlarının siyasetle ve çıkar çevreleriyle kurduğu ilişkiden kaynaklanan problemler, medya patronunun ticari ilişkileri, basının ekonomik altyapısının yetersizliğinden kaynaklanan bağımlılıklar en çok ifade edilen sorunlardır. İktidar ve sermaye arasındaki ilişki biçimi, iki ayrı gücün çıkar odaklı uzlaşısı olarak okunduğu gibi birinin diğeri üzerinde hegemonya kurma isteği olarak da değerlendirilmektedir. İktidar basın organlarını finansal olarak ayakta tutan reklam ve ilan dağıtımını adil yönetmemekle itham edilirken basın sermayesi ise ticari ve siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için basın gücünü araçsallaştırmakla eleştirilmektedir. Basını çıkar ilişkilerinin bir unsuru haline getiren ve siyasal iktidarın olanaklarından yararlanmak isteyen basın dışı sermayeyi bu sektöre çeken kapitalist piyasa mantığının açık bir eleştirisi ise yoktur. Bunun yerine “maksimum kar” arayışıyla ticari faaliyet yürüten medya patronajının moral değerlere aykırı tutum ve davranışları eleştirilmektedir. Deniz Güçer, Fadime Özkan, Orhan Karataş ve Ercan Gürses devlet ve basın arasındaki ilişki düzeyini devletin egemen konumuna göre anlamlandırarak kategorik olarak farklılaşmıştır. Deniz Güçer, basın faaliyetlerinin milli güvenliği ilgilendiren meselelerde devlet gücü tarafından kısıtlanmasını meşru ve gerekli görmüştür. Fadime Özkan, halka yanlış ve spekülatif bilgi sunan basına, devletin “kamu iyiliği” adına müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Orhan Karataş devletin basın özgürlüğünün önündeki engel değil, özgürlüğün bilakis teminatı olduğunu ifade etmiştir. Ercan Gürses devleti basın özgürlüğünün önünde bir engel olarak görmesine rağmen basın faaliyetlerinin devletin gizlilik kodlarına ve menfaatlerine uygun yürütülmesi gerektiğini belirterek ideal basın rejimini devlet egemenliğine sadık bir düzen içinde anlamlandırmıştır. İsmail Saymaz ise devletin denetleyici bir rol oynamasını ve yurttaşların her türlü gelişmeyi öğrenebileceği bir iklimi sağlamasını gerekli görmüştür. Katılımcıların devlet ve siyasal iktidar kavramlarını birbirinden ayırarak devleti toplumsal menfaatin en üst gözeticisi olarak kabul eden düşünceleri, Türkiye’nin düşünsel köklerinde bulunan “koruyucu ve kapsayıcı devlet” figürüyle uyum göstermektedir.

4.3.3. Basın Faaliyetlerinin Motivasyonu

“Basın Faaliyetlerinin Motivasyonu” kategorisi altında Türkiye’deki basın kuruluşlarının kamusal fayda ve ticari beklenti paradoksundan hareketle hangi ilke

ve motivasyon esaslarına göre gazetecilik faaliyeti yürüttüklerine dair katılımcıların düşünceleri yer almaktadır.

- Abdurrahman Dilipak’a göre, basın ticari faaliyetleri kamu yararı ilkesiyle birlikte eş zamanlı olarak yürütülüyorsa idealdir. Basının bir maliyeti vardır ve okurunun ona para vererek desteklemesi gerekir. Basın organları, tiraj, abone, satış, reklam geliri gibi faaliyetlerle gelir elde etmeye çalışır.
- Bülent Aydemir’e göre, kar edebilen medya kuruluşları yoktur, dolayısıyla medyanın ticari boyutu baskın değildir. Artık basın organlarının faaliyetleri iktidara uzaklık ve yakınlıklarına göre belirlenmektedir.
- Deniz Güçer’e göre, basın organlarının kamusal fayda amacıyla faaliyet yürütme iddiası bulunması gerçeklerle pek bağdaşmamaktadır. Medya patronunun başka ticari alanlara yatırımlarının olması, tarafsız ve bağımsız medya yerine patronun çıkarlarına hizmet eden medya düzenini yaratmaktadır.
- Emin Pazarcı’ya göre, basın faaliyetlerinin motivasyonu değişkenlik gösterir. Bazısı kamusal fayda bazısı da ticari gaye ile hareket edebilir. Basın organları Türkiye’de kar elde edememektedir. Sermayeyi bu alana çeken ise siyasi rantabilitedir.
- Ercan Gürses’e göre, basın faaliyetleri ne kamu yararına ne de ticari amaçlarla yürütülmektedir. Basın faaliyetleri baskı unsuru olmak isteyen güçlerin kendilerini var etme çabasının bir sonucu olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla basının kamusal fayda ile hareket ettiğini dile getirmesi paradoks oluşturur.
- Fadime Özkan’a göre, basının motivasyonu ticari kaygı ve kamusal çıkar dürtülerinin bir karmasından ibarettir. Çünkü maliyetli bir sektör olan yayıncılıkta sermayeyi koyan kazanmak ya da bunun mutlaka bir güce dönüşmesini istemektedir.
- Fikret Bila’ya göre, kamusal bir hizmet olan gazetecilik özel sektöre aittir ama basın yayın faaliyetlerinin temel amacı kamuoyunu doğru ve zamanında bilgilendirmektir. Gazetenin satışı, televizyonun izlenme oranıyla ortaya çıkan ticari faaliyet, basının yaptığı işlemin kamusal niteliğini ortadan

kaldırmamalıdır. Fakat Türkiye’de gazeteciliğin kamusal fayda ilkesiyle hareket ettiğini söylemek zordur.

- İsmail Saymaz’a göre, gazeteler yardım kuruluşu değil, birer ticari şirkettir. Ayakta kalmak için ticaret yaparlar. Burada sorun gazete/medya sahiplerinin ellerinde bulundurdıkları gazete veya televizyonları başka konular için vasıta şeklinde kullanmalarıdır. Fakat basın faaliyetleri artık ticari amaçlarla değil siyasi gayelerle yürütülmekte, basın iktidarın güdümünde hareket etmektedir.
- Mehmet Acet’e göre, medya organları ekonomik olarak ayakta kalabilmek için gelir getirici faaliyette bulunurlar. Bunu yaparken ticari faaliyetle kamu hizmeti yapma noktasındaki dengeyi korumak son derece önemlidir. Önceliği kamu hizmeti olması gereken basın kuruluşları bu ilkedен saparsa bu durum gazetecilikle bağdaşmaz.
- Mustafa Yılmaz’a göre, günümüz Türkiye’sinin basın faaliyetlerini siyasal beklentilerle ekonomik kaygılar belirlemektedir. Ticari faaliyette bulunan medya patronları aynı zamanda iktidarla da içli dışlı ilişkiler kurmaktadır.
- Orhan Karataş’a göre, basın kurumları yaşayabilmek için maliyet hesabı yapmak ve kendi kendine yeter bir gelire kavuşmak zorundadır. Genel olarak basın kamu yararını amaçladığını beyan etse de holding gazeteleri ticari amaçla hareket etmektedir. Kar amacı ve ticari arayış ikilemi basının en büyük problemlerinden birisini oluşturmaktadır.
- Ömür Ünver’e göre, gazeteciler tekstil fabrikası gibi bakkal gibi ticaret yapamazlar. Ticareti değil kamu yararını öncelemeleri gerekir. Fakat son yıllarda basına daha ticari bir bakış egemen olmuştur. Basın dışı alanda ticari faaliyet yürüten sermaye sahiplerinin basın sektörüne girmesi kamusal faydayı ikinci plana düşürmüştür.
- Saygı Öztürk’e göre, kamu yararı ilkesine dayansalar da medya organlarının bir de ticari yönünün olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Aslolan kamu yararına öncelik verilmesidir. Fakat bu kurumlarda çalışan insanlar vardır ve dolayısıyla ticaretle kamu yararı beraber, bir denge içerisinde hareket etmek durumdadır.
- Sertaç Eş’e göre, basın faaliyetleri büyük oranda ticari amaçlarla yürütülmektedir. Başka alanlarda yatırımları bulunan medya patronları iktidardan ihale koparabilmek için basın organlarını ticari faaliyetlerine alet

etmektedir. Ticari amaçlara angaje edilen basının kamusal fayda iddiasına dayandırılması ise kendi adlarına açmaz oluşturmaktadır.

- Şebnem Bursalı'ya göre, gazetecinin işi kamuyu bilgilendirmektir. Fakat basın faaliyetlerinin motivasyonu medya sahibinin tercihlerine göre değişiklik göstermektedir. Bunlar ticari kaygılar olabileceği gibi milli duygular da olabilmektedir.

Katılımcılar	Basın Faaliyetlerinin Motivasyonu
Abdurrahman Dilipak	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Emin Pazarcı	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Fadime Özkan	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Mehmet Acet	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Orhan Karataş	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Ömür Ünver	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Saygı Öztürk	Kamu yararı ve ticari faaliyetler
Fikret Bila	Ticari faaliyetler
Sertaç Eş	Ticari faaliyetler
Bülent Aydemir	Siyasi faaliyetler
İsmail Saymaz	Siyasi faaliyetler
Mustafa Yılmaz	Siyasi ve ticari faaliyetler
Deniz Güçer	Medya sermayesinin çıkarları
Şebnem Bursalı	Medya sermayesinin çıkarları
Ercan Gürses	Baskı unsuru olma isteği

Tablo 4.3. Katılımcıların basın faaliyetlerinin motivasyonuna dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi.

DEĞERLENDİRME: Katılımcıların hiçbirisi basın faaliyetlerinin temel motivasyonunda kamusal fayda ilkesinin tek başına öncelikli olduğunu dile

getirmemiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü basın faaliyetlerinin teorik temelde dayandırıldığı “kamusal fayda” ilkesiyle basın kuruluşlarını mali olarak ayakta tutacak “ticari ilişkiler”in bir denge içerisinde yürütülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kar maksimizasyonunun temel hedef olduğu piyasa düzeninde maliyet hesabının kamusal fayda ilkesini törpüleyeceğini yadsıyan bu görüş, serbest piyasa düzeninin kusursuz dengesine olan zihinsel bağlılığın ifadesidir. Bülent Aydemir ve İsmail Saymaz, basın faaliyetlerinin iktidar politikalarının etkisiyle ve iktidar güdümünde şekillendiğini belirterek konuyu politik bir alana çekmiştir. Mustafa Yılmaz ise ticari faaliyette bulunan medya patronlarının aynı zamanda iktidarla içli dışlı ilişkiler kurduğunu söyleyerek basının ticari ilişkilere adapte edilmesinde siyasal politikaların belirleyiciliğine vurgu yapmıştır. Kendisini demokratik sosyalist olarak gören ve basını “vatandaşların genel çıkarını aktarma aracı” olarak tanımlayan İsmail Saymaz’ın basın organlarını “ayakta kalmak için ticaret yapması gereken şirketler” olarak değerlendirek kapitalist medya düzenini olumlama ve meşrulaştırması ise dikkat çekicidir. Gazetecilerin bir bölümü gazetecilik dışı hedeflerini basın organları vasıtasıyla gerçekleştirmek isteyen medya patronajına eleştiri getirse de kamusal faydayı araçsallaştıran kapitalist medya düzenine sistematik bir karşı çıkışta bulunmak yerine medya sermayesinin mevcut sistem içerisinde dizginlenmesinden yana görüş bildirmiştir. Basın faaliyetlerinin motivasyonunun medya sahibinin tercihlerine göre değişebileceğini ifade eden Emin Pazarcı ve Şebnem Bursalı, gazeteciliği mesleki ve moral bağlamda medya patronajının inisiyatifine terk eden bir düşünceyi ileri sürmüştür. Bir holding medyası içerisinde çalıştığı halde medyanın ticari boyutunun baskın olmadığını dile getiren Bülent Aydemir holding medyasının ona daha çok özgürlük sağladığını beyan etmiş, yine bir holding medyası çalışanı olan Ercan Gürses basın rejiminin ticari boyutunu yadsıyarak basın faaliyetlerinin temel motivasyonunu medya sermayedarlarının baskı unsuru olmak istemesiyle anlamlandırmıştır.

4.3.4. Türkiye’de Basın Özgürlüğü

“Türkiye’de Basın Özgürlüğü” kategorisi altında mevcut basın faaliyetlerinin özgürce yerine getirilip getirilmediğine dair katılımcıların ifade ettiği görüşler yer almaktadır.

- Abdurrahman Dilipak’a göre, Türkiye’de basın hiçbir zaman tam anlamıyla özgür olmamıştır.
- Bülent Aydemir’e göre, bugün Türkiye’de basın için özgür bir ortam bulunmamaktadır.
- Deniz Güçer’e göre, yapısal sebeplerden dolayı Türkiye’de basın özgür değildir.
- Emin Pazarcı’ya göre, geçmişte birtakım sorunlar yaşansa da bugün hepsi aşılmıştır ve Pazarcı kendisini özgür bir gazeteci olarak tanımlamaktadır.
- Ercan Gürses’e göre, Türkiye ideal basın özgürlüğüne sahip ülkeler arasında değildir.
- Fadime Özkan’a göre, Türkiye’de basın özgürlüğü vardır. Özkan kendisini bireysel olarak özgür hissetmektedir.
- Fikret Bila’ya göre, siyasetin yaklaşımından dolayı Türkiye’de basın özgürlüğü yeterli düzeyde değildir.
- İsmail Saymaz’a göre, iktidar politikalarından dolayı Türkiye’de basın özgür değildir.
- Mehmet Acet’e göre, basın ve iktidar ilişkilerinin doğası gereği Türkiye’de basın özgürlüğü sorunlu bir olgudur.
- Mustafa Yılmaz’a göre, Türkiye’de basın özgür değildir, medya iktidarın sözcüsü konumundadır.
- Orhan Karataş’a göre, Türkiye’de her zaman tartışmalı bir kavram olan basın özgürlüğü olgusu nereden baktığınıza bağlı olarak “Özgür” veya “Özgür değil” şeklinde yorumlanabilir.
- Ömür Ünver’e göre, iktidarın belirlediği sermaye tarafından yönetilen Türk basını özgür değildir.
- Saygı Öztürk’e göre, Türkiye’de son yıllarda büyük bir baskı olduğundan dolayı tam anlamıyla “Türkiye’de basın özgürdür” denmesi mümkün değildir.
- Sertaç Eş’e göre, ülkedeki çıkar grupları ve iktidar varlığı nedeniyle Türkiye’de basın özgürlüğü yoktur.
- Şebnem Bursalı’ya göre, Türkiye’de basın özgürlüğü vardır çünkü kendisi düşündüğü gibi yazabilmektedir.

Katılımcılar	Türkiye’de Basın Özgürlüğü
Abdurrahman Dilipak	Türkiye’de basın özgür değildir.
Bülent Aydemir	Türkiye’de basın özgür değildir.
Deniz Güçer	Türkiye’de basın özgür değildir.
Saygı Öztürk	Türkiye’de basın özgür değildir.
Ercan Gürses	Türkiye’de basın özgür değildir.
Sertaç Eş	Türkiye’de basın özgür değildir.
Fikret Bila	Türkiye’de basın özgür değildir.
İsmail Saymaz	Türkiye’de basın özgür değildir.
Mehmet Acet	Türkiye’de basın özgür değildir.
Mustafa Yılmaz	Türkiye’de basın özgür değildir.
Ömür Ünver	Türkiye’de basın özgür değildir.
Emin Pazarcı	Türkiye’de basın özgürdür.
Fadime Özkan	Türkiye’de basın özgürdür.
Şebnem Bursalı	Türkiye’de basın özgürdür.
Orhan Karataş	Değişkenlik gösterir.

Tablo 4.4. Katılımcıların Türkiye’deki basın özgürlüğüne dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi.

DEĞERLENDİRME: Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu düşünen Emin Pazarcı, Fadime Özkan ve Şebnem Bursalı özgür olma durumunu genele matuf bir olgu olarak görmemekte, özgürlüğü bireysel deneyimlerine ve kişisel alanlarına indirgeyerek açıklamaktadır. Bu isimler çalıştıkları basın kuruluşlarının kendileri üzerinde herhangi bir baskı oluşturmamasını referans alarak Türkiye’de basının özgür olduğunu iddia etmektedir. Yine bu isimlere göre geçmişte bazı sıkıntılar

yaşanmış olsa da son yıllarda Türkiye’de basın özgürlüğü çok daha iyi bir durumdadır. Orhan Karataş basın özgürlüğünü nereden bakıldığına göre değişkenlik gösteren bir durum olarak tanımlayarak siyasal düzenle uyum içerisinde yürütülen basın faaliyetleriyle iktidara muhalif basın faaliyetleri arasında ayrıma gitmiştir. Katılımcının başka bir soruya verdiği “Siyasal iktidarlar basını kontrol etmeye çalışır” cevabı, özgürlük problemini iktidar baskısı altında faaliyet yürüten basın organlarının bir sorunu olarak ele aldığına işaret etmektedir. 15 katılımcıdan 11’i ise çeşitli derecelendirmelerle Türkiye’de basın özgürlüğü bulunmadığını beyan etmiştir. Fikret Bila, Mehmet Acet ve Sertaç Eş siyasetin genel yaklaşım ve yapısından; İsmail Saymaz, Ömür Ünver, Mustafa Yılmaz ve Saygı Öztürk ise mevcut iktidar politikalarından yola çıkarak basın özgürlüğü sorunsalını siyaset kurumunun alanı içerisinde ele almışlardır. Abdurrahman Dilipak, Mehmet Acet ve Orhan Karataş basın özgürlüğü meselesinin geçmişten günümüze uzanan bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. Bu görüş basın özgürlüğü sorunsalının Türkiye’de yerleşik bir karakter kazandığını ve her devrin sorunlu mirası olarak gelecek döneme aktarıldığını işaret etmekle birlikte mevcut özgürlük kısıtlamalarına “alışılagelmiş bir durum” hüviyeti katarak cari olana meşruiyet kazandırma gibi bir çabayı da barındırmaktadır.

4.3.5. Özgür Bir Basın Düzeni

“Özgür Bir Basın Düzeni” kategorisi altında, katılımcıların Türkiye’deki basın özgürlüğünün ideal bir seviyeye ulaşması için öneride bulundukları siyasal, ekonomik ve hukuki koşullar yer almaktadır.

- Abdurrahman Dilipak’a göre, basın-yayın organlarının sermayesinin tek bir kişinin irade ve inisiyatifine bırakılması ve basının siyasetle çıkar ilişkisine sokulması sorunlu bir duruma işaret etmektedir. Basın mülkiyeti parçalı bir yapıya kavuşturulmalı, bu sayede güçlü bir otokontrol mekanizması ortaya çıkmalıdır. Devlet medya kuruluşlarının maddi zorluklarına karşı belli başlı muafiyetler getirerek basın organlarını desteklemelidir.
- Bülent Aydemir’e göre, yasalarla medya sermayesinin ortaklık yapıları düzenlenmeli, holdinglerle ve siyasi partilerle mesafeli bir basın rejimi oluşturulmalıdır. Reklam dağıtımını yapan ve medyayı denetleyen Basın İlan Kurumu ve RTÜK gibi kurumların adil hareket etmesi sağlanmalıdır.

- Deniz Güçer’e göre, basın özgürlüğü açısından umut verici gelişmelerin görülebilmesi için gazetecilere müdahale etmeyen, siyasilere çıkar ilişkisi kurmayan, gazetecilik dışında ticari işleri olmayan, kar hırslarını toplumun bilgi ve bilinçlenmesinin önüne koymayan “dürüst patronlar çağı” başlamalıdır.
- Emin Pazarcı’ya göre, kağıt masrafları gibi altından kalkılması zor durumlar çözüme kavuşturularak basın organlarının ekonomik bağımsızlığa sahip olması sağlanmalıdır. Ayrıca basın meslek ilkelerinin de ortaya konulması gerekmektedir.
- Ercan Gürses’e göre, ideal düzen, basının hiçbir kurumun baskısı altında kalmadan halkı bilgilendirebildiği düzendir. Yasalar buna göre düzenlenir, uygulayıcılar buna göre hareket ederse ideale yaklaşmak söz konusu olabilir. Medya yüksek maliyetli bir alandır ve büyük sermaye grupları tarafından finanse edildiği için ayakta kalabilmektedir.
- Fadime Özkan’a göre, büyük sermaye olmadan medya yaşayamaz. Fakat medyayı bilen aileler medya sahibi olmalıdır. Bununla beraber medya kuruluşu içerisindeki gazetecilerin meslek ilkelerine olan bağlılıklarının önünde hiçbir engel olmamalıdır. Cesur gazeteciler meslek ilkelerini patronlarına karşı koruyabilmelidir.
- Fikret Bila’ya göre, basın özgürlüğünün temelinde yasal, anayasal güvenceler ve bağımsız ve tarafsız bir yargı güvencesi yer almalıdır. Gazeteci sendikasıyla, meslek kuruluşlarıyla, basın özgürlüğü ile anayasanın güvencesi altında olmalıdır. Hangi sermaye grubuna bağlı olursa olsun basın yayın faaliyetini yürüten departmanın genel yönetimden kalın duvarlarla ayrılarak bağımsız bir yönetime sahip olması gerekir. Batı demokrasilerinde bunun başarılı örnekleri vardır.
- İsmail Saymaz’a göre, basın özgürlüğünün var olabilmesi için kuvvetler ayrımının sağlanması ve hukuk düzeninin tesis edilmesi gerekmektedir. Gazete patronlarının tehdit edildiği, mülklerinin müsadere edilme tehdidiyle ellerindeki yayın organlarını satmak zorunda bırakıldığı, gazetecilerin her gün tutuklanmakla ve çeşitli suçlamalarla hedef gösterildiği bir ülkede basın özgürlüğü hayaldir.

- Mehmet Acet'e göre, gazetecilerin herhangi bir sermaye bağımlılığı olmadan çalışabilmeleri basın özgürlüğü açısından önem teşkil etse de bu durum basın kuruluşlarının ekonomik olarak ayakta kalmaları realitesi karşısında gerçeklerle bağdaşmamaktadır. O yüzden ilkesel olarak sermaye sahiplerinin ekonomik faaliyetleri için basını bir araç kullanmamaları daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bir diğeri, ekonomik faaliyetler ile basın faaliyetleri arasındaki ince dengenin sağlıklı bir dengede yürütülmesi ve İşverenlerle medya çalışanları arasında bir saygı prensibinin oluşturulmasıdır.
- Mustafa Yılmaz'a göre, ticaretle alakadar olan sermayenin basın sektöründeki faaliyeti hukuken sınırlandırılmalıdır. İktidarın negatif veya pozitif etkilerinden uzak kalmak için medya sahipleri başka alanlarda faaliyet göstermemelidir. Devlet, medya kuruluşlarının ayakta kalmalarını sağlamak ve medyayı sermayenin elinden kurtarmak için basın organlarını desteklemeli ve bu durum hukuken güvence altına alınarak siyasal iktidarların hegemonya alanından çıkarılmalıdır.
- Orhan Karataş'a göre, siyasal erkin basını kontrol etmek için maliyetleri yükseltmesi ve reklam gelirlerini adaletsiz şekilde dağıtması basın organlarını holdinglerin egemenliği altına itmiştir. Basın özgürlüğü açısından basının kendi imkanlarıyla kendine yeterli olması gereklidir. Basın dışarıdan alacağı destekle varlığını devam ettirmek zorunda kaldıkça destek aldığı yerleri korumak gibi bir mecburiyet içerisinde olacaktır.
- Ömür Ünver'e göre, yasal sınırlamalar getirilerek medya sahiplerinin başka alanlarda ticari faaliyette bulunması kısıtlanmalıdır. Medya kuruluşlarının patronajında ve kadrosunda gazeteci kökenli insanların, gazetecilik mesleğinin etik değerlerine sahip insanların yer alması gereklidir.
- Saygı Öztürk'e göre, basının üzerinde iktidar baskısı olmamalı, ilan ambargosu ve reklam dağıtımında adaletsiz durumlar yaşanmamalıdır. Bunlar sağlandığı takdirde basın özgürce faaliyetlerini yürütebilir.
- Sertaç Eş'e göre, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ticaret erbablarının gazete sahibi olmaları basın özgürlüğünü ve bağımsız yayıncılığı ortadan kaldırır. Bağımsız bir basın düzeni için patronsuz, vakıf gazeteleri bir örnek teşkil edebilir.

- Şebnem Bursalı’ya göre, basın organlarının kendi başlarına ayakta durmaları söz konusu değildir. O sebeple tam bağımsız, tam özgür, sermayenin hiçbir şekilde içinde olmadığı bir basın düzeni gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Günümüzde vakıflaşma şeklinde ortaya çıkan medya organları da kimi belediyeler ve siyasal kurumlar tarafından desteklenmektedir.

Katılımcılar	Özgür Bir Basın Düzeni
Şebnem Bursalı	Tam bağımsız ve özgür bir basın düzeni gerçeklerle bağdaşmamaktadır.
Deniz Güçer	Dürüst patronlar çağı başlamalıdır.
Fadime Özkan	Medyayı bilen aileler medya sahibi olmalıdır.
Fikret Bila	Basın faaliyetleri anayasanın güvencesi altında olmalıdır.
İsmail Saymaz	Kuvvetler ayrımının sağlandığı bir hukuk düzeni gerekmektedir.
Saygı Öztürk	Basının üzerinde ekonomik ve siyasal baskılar olmamalıdır.
Ercan Gürses	Basın hiçbir kurumun baskısı altında kalmamalıdır.
Orhan Karataş	Basının ekonomik olarak kendine yeterli olması gerekmektedir.
Emin Pazarıcı	Basın organları ekonomik bağımsızlığa sahip olmalıdır.
Mehmet Acet	Sermaye sahipleri basını bir araç kullanmamalıdır.
Mustafa Yılmaz	Ticari sermayenin basın sektöründeki faaliyeti sınırlandırılmalıdır.
Ömür Ünver	Medya sahiplerinin ticari faaliyette bulunması kısıtlanmalıdır.
Bülent Aydemir	Medya sermayesinin ortaklık yapıları ve ilişkileri düzenlenmelidir.
Abdurrahman Dilipak	Basın mülkiyeti parçalı bir yapıya kavuşturulmalıdır.
Sertaç Eş	Patronsuz, vakıf gazeteleri yaygınlaştırılmalıdır.

Tablo 4.5. Katılımcıların özgür bir basın düzenine dair düşüncelerinin benzerlik düzeyine göre sıralanma biçimi.

DEĞERLENDİRME: Daha özgür bir basın düzenini var edecek koşulları tanımlayan katılımcılar, medya sahiplik yapısına, medya sahiplerinin ticari ve siyasi

ilişkilerine, siyasal iktidarların basın politikaları ve devletin basına bakışının sorunlu yapısına işaret ederek bu alanlarda değişiklik yapılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Temel olarak medya sahiplerinin gazetecilik işi dışında kurdukları parasal ilişkiler ve medya organını iktidardan ihale koparma aracı olarak gören ticari anlayışları eleştirilmiştir. Deniz Güçer basın özgürlüğünün kar hırslarını toplumun bilgi ve bilinçlenmesinin önüne koymayan dürüst patronlar eliyle gerçekleştirebileceğini belirterek; Ercan Gürses, Fadime Özkan ve Şebnem Bursalı ise arkasında güçlü sermayeler olmayan basın organlarının mali olarak ayakta kalamayacağını ifade ederek holding egemenliği altındaki basın düzenini olumlu ve basın özgürlüğü mefhumunu medya patronajının inisiyatifine terk eden bir düşünce öne sürmüşlerdir. Ercan Gürses daha özgür bir basın düzeni için basının tüm baskılara karşı yasalar tarafından korunduğu bir sistem talebinde bulunmuş; Fadime Özkan “Cesur gazeteciler meslek ilkelerini patronlarına karşı koruyabilmelidir” diyerek basın özgürlüğünü sağlama sorumluluğunu hiyerarşinin en alt kademesindeki basın çalışanlarına yüklemiş; Şebnem Bursalı ise tam anlamıyla bağımsız ve özgür basın düzeninin imkansızlığını dile getirerek mevcut basın rejiminin örtülü savusunu yapmıştır. İsmail Saymaz daha özgür bir basın rejimini, kuvvetler ayrımının sağlanıp hukuk düzeninin tesis edildiği ve gazete patronları üzerindeki siyasal baskının kaldırıldığı bir düzen olarak açıklamıştır. Kendisini demokratik sosyalist olarak tanımlayan İsmail Saymaz’ın medya mülkiyet yapısından kaynaklanan sorunlara değinmemesi, medyayı ticarileştiren basın sermayesinin faaliyetlerini meşrulaştırması ve özgürlük sorunsalını sadece siyasal iktidarın politikalarıyla ilişkilendirmesi ideolojik bir çarpıklık olarak dikkat çekmiştir. Abdurrahman Dilipak ve Bülent Aydemir medya mülkiyetinin tekeli yapısını kırarak medya sahipliğini çoklu ortaklık yapısına kavuşturacak düzenlemeleri gerekli görmüştür. Buna göre sermaye ortaklık yapıları çeşitlendirilerek medya organlarının otokontrol düzeyleri güçlendirilecek ve içsel bir denge-denetim mekanizması işlerlik kazanacaktır. Sertaç Eş ise daha radikal bir görüş beyan ederek medya sahipliğinin şahıslardan alınarak vakıflar üzerinden tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre çoğulcu yönetim anlayışı gereği özel mülkiyet aracından başka bir durumu ifade eden medya organının ticarileştirilmesi ve siyasallaştırılması zorlaşacak ve gazetecilik kişisel hırslardan bağımsız bir kimliğe kavuşacaktır. Basın organlarını holding egemenliği altına iten koşulları eleştiren ve siyasi iktidardan daha kapsayıcı bir anlam ifade eden

devlete sorumluluk atfeden Mustafa Yılmaz ve Orhan Karataş'a göre devlet basın organlarının kendi ayakları üzerinde durabilecekleri şartları sağlayarak gazeteciliğin ticari ve siyasi amaçlar için kullanılmasını önlemelidir. Sermaye düzenine ve siyasal iktidarın politikalarına karşı açık bir güvensizlik barındıran bu düşünce, kurumsal olarak devlet mekanizmasını basın özgürlüğünün asıl teminatı olarak ele almaktadır.

5. SONUÇ

Türkiye’de siyasal iktidarın biçimi ve politik karakteri üstünde temel belirleyici olan kapitalist üretim ilişkileri basın sektöründe de piyasa endeksli bir medya düzeninin yaratıcısı olmuştur. Basın özgürlüğüne dair tartışmaların kısır bir döngü içerisine hapsolması özgürlük sorunsalını ağırlıklı olarak siyaset mekanizmasının bagajına yükleyen klişe tartışma geleneğiyle ilintilidir. Bu çalışmada siyasal iktidar politikalarının basın özgürlüğü sorunsalının bir parçası olduğu yadsınmamakla birlikte sorunsalın ekonomik boyutlarını var eden piyasa ilişkilerine dikkat çekilmek istenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, piyasa sermayedarlarının ticari ve siyasi hırslarını tatmin etme maksadıyla basını bir araç olarak kullanmalarına karşı basın sektörünün mülkiyet yapılanmasına ve kar odaklı ilişkilerine eleştirel bir bakış açısı sunmak ve bu yönde yapılan az sayıda çalışmaya katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Basın özgürlüğü bireysel hak ve hürriyetlerin toplumsal sözleşmelerle kabul görmeye başladığı Amerikan ve Fransız devrimlerinin bir ürünüdür. Kilisenin asırlar süren tahakkümünü ve feodal toplum yapısının toprağa dayalı mülkiyet ilişkilerini yıkan Avrupa burjuvazisi özgürlük mücadelesini sırtlanırken liberal geleneğin bireyci düşünce yapısına yaslanmıştır. Liberal gelenek içerisinde “müdahale yokluğu” tanımıyla açıklık getirilen negatif karakterli özgürlük biçimi bireysel hak ve hürriyetlerin temelini oluşturmuş ve bireylerin kişisel çıkarlarının peşinde koşması toplumsal refahın anahtarı olarak görülmüştür. Sınırlı devlet ilkesinden hareket eden liberalizm, devletin müdahil olmadığı serbest piyasa sistemini bireysel ve toplumsal refahın yükselme zemini olarak kabul etmiş ve rasyonel insan davranışının hem bireyi hem de toplumu zenginleştireceğine inanmıştır. Buna göre üretici ve tüketicilerin rasyonel etkileşiminin oluşturduğu doğal denge, piyasadaki fiyat mekanizmasını düzenleyerek herkesin çıkar sağladığı bir ekonomik yapının kuruluşunu sağlayacaktır.

Ticaret burjuvazisinin ihtiyaçlarından doğan gazeteler burjuva devriminin yarattığı serbest piyasa ekonomisinin ticari bir bileşenidir ve üzerinde her türlü kişisel tasarrufun sağlandığı özel mülkiyet araçlarıdır. Gazetecilere yüklenen mesleki sorumluluklar arasında yer alan, toplum yararına idare mekanizmasını denetim göreviyse piyasa şartlarında varlığını sürdürebilmek için büyük sermayeye tutunmak zorunda kalan basın gerçeği karşısında anlamsız ve işlevsiz hale gelmektedir. Başka

bir deyişle, basının öz kaynaklarıyla yaşam şansı bulamaması, basın dışı alanlardan aktarılabilecek gelire mahkum olması ve bunun sonucunda mali açığını büyük sermayenin sağladığı avantajla kapamaya çalışması özgürlük ve bağımsızlık mottosuyla karakterize edilen gazeteciliği bağımlılık ilişkilerine hapsetmektedir. Basın organlarını kamunun değil, sahibinin sesi olmaya götüren bu süreç liberalizmin yarattığı özgürlük yanılsamasının ve her türlü toplumsal ilişkiyi metalaştırma sürecine sokan kapitalist ahlakın sorunlu yapısını gözler önüne sermektedir.

İlk yerli gazetelerin devlet tekelinde yayımlandığı Osmanlı ülkesinde inisiyatifin giderek özel mülkiyete kayması Osmanlı devletinin son dönem kapitalistleşme çabasından kaynaklanmıştır. Siyasal baskının kaldırılması ve bireysel hürriyetlerin genişletilmesi temelinde Osmanlı padişahlarına karşı bir aksiyon aracına dönüşen basın organları bunun karşılığını sansür, gazete kapatma gibi yaptırımlarla alırken gazeteciler de sürgün ve hapis gibi giderek ağırlaşan cezalara tabi tutulmuşlardır. Osmanlı'nın son dönemindeki basın-devlet mücadelesi ülkenin I. Dünya Savaşı'nda fiilen işgale uğramasıyla farklı bir boyuta taşınmış ve Türk basını devletleşme sürecine giren milli kuvvetlerin yürüttüğü Kurtuluş Mücadelesi'nin önemli bir unsuru haline gelmiştir. İşgalci güçlerin tasfiyesi gerçekleşene kadar geçici bir mutabakat dönemi yaşayan basın ve devlet münasebetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilip inkılaplar döneminin başlamasıyla yeniden gerilim atmosferine hapsolmuştur. Basını dizginlemek için gazete sahiplerinin milletvekilliği gibi makamlara getirildiği ilk dönemde, inkılaplara yerleşik karakter kazandırma misyonu yüklenen basın organları Batılılaşma sürecinin bir eğitim ve propaganda aracı olarak görülmüş, aykırı ses çıkaran basın organlarının karşısına yasal ve bürokratik engeller çıkarılmıştır.

Liberalizmin savaş kazananların ideolojisi olarak hakimiyetini ilan ettiği II. Dünya Savaşı sonrası dönemde değişim sürecine adapte olarak çok partili siyasi hayata geçen Türkiye'de, toprak ağalarının ve yerli burjuvanın desteğini alan bir siyasi parti iktidara gelmiştir. Fakat seçimlerden önce vadeliden “özgür bir basın rejimi” kısa süreli bir yanılsama yaratan liberalizasyon sürecinin ardından baskıların şiddetlenmesiyle son bulmuştur. Türkiye'nin siyasi olarak liberal, ekonomik olarak kapitalistleşme sürecini hızlandıran çok partili siyasi hayatta, Cumhuriyet'in ilk

dönemlerindeki patron-gazeteci geleneği son bulmuş ve basın organları gazetecilik mesleğinden gelmeyen iş adamlarının yatırım aracına dönüşmüştür.

1929 Büyük Buhran'ından sonra kapitalist ekonomilerin mecburi bir revizyona giderek sosyal refah devleti anlayışının öne çıkmasıyla basın organları devlet desteğinden görece faydalanmış, fakat devleti ekonomik faaliyetlerden arındıran ve özel sermayenin hakimiyetini yeniden tahsis eden neoliberal dalga Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararları ile yürürlüğe girerken katı kapitalist politikalar serbest piyasa adı altında pratik kazanmıştır. Devletin ekonomik faaliyetlerden sermaye yararına el çektiği neoliberal dönemde basın sektörünü ayakta tutan kağıt sübvansiyonu uygulamasına son verilerek medya organları büyük sermayenin himayesi altında yaşamaya zorlanmıştır.

Bu çalışmaya katılan gazeteciler arasında özgürlüğü devlete ve iktidar gücüne karşı korunması gereken bir değer olarak gören klasik liberal düşünce yaygın bir karakterdedir. Kamusal fayda ilkesiyle karakterize edilen basın faaliyetleri siyasal iktidar denetiminin doğal bir unsuru olarak görülmektedir. Fakat iktidar denetimi gibi meşakkatli bir yetkiyle donatılan basın; yasama, yürütme ve yargıdan sonra gelen güç olma pratiğini mali bağımsızlığa sahip olduğu bir düzen içerisinde değil, ancak büyük sermayeye dayanarak ayakta kalabildiği kapitalist piyasa içerisinde gerçekleştirebilmektedir. Gücünü kamuya dayandırmak yerine bir gücün gücü olmakla elde eden basın organlarının kamusal fayda önceliğiyle hareket etmesi mümkün görünmemektedir. Gazetecilerin önemli bir kısmı bu durumu bir paradoks olarak nitelendirirler de bunu aşmayı sağlayacak somut öneriler sunamamaktadır.

Katılımcılar basın özgürlüğünün önündeki engeller konusunda birbirlerinden çok da farklı olmayan düşünceler ileri sürmüşlerdir. Eleştirilerin hedefinde ilan ve reklam gelirlerini basın organları arasında adilane paylaştırmadığı öne sürülen siyasal iktidarlar ve basın organlarını siyasi ve ticari gelir elde etmek için araçsallaştıran medya sermayesi yer almaktadır. Buna karşı Türk basınının özgürleşme sürecini sorunlu yapının çelişkileri içinde aramaya meyilli, programsız ve kısıtlı bir revizyonist görüş öne çıkmaktadır. Problemin temel dinamiklerinin kapitalist medya düzeninden kaynaklandığını yadsıyan sınırlı revizyonist bakış, basın faaliyetlerinin kamusallığını istismar eden bireyci hırsın, etik ve moral değerlerle terbiye edilebileceğini varsayan liberal iyimserlikten feyz almaktadır. Eleştirdikleri basın

sistemine çözüm sunma konusunda serbest piyasa kurgusunun dışına çıkamayan gazeteciler kapitalizmin zihinsel hakimiyetinin birer örneğidir. Daha özgür bir basın düzeni için kamusal fayda ilkesine sadık kalacak hayali patronlara güvenmeleriyle kapitalist medya düzeninin çarpıklıklarına bel bağlamalarından ileri gelmektedir.

Gazetecilerin az sayıda bir bölümü basın rejiminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması konusunda devletin katılımcı bir misyonla harekete etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Türkiye'nin düşünsel kökenlerinde bulunan, "koruyucu ve kollayıcı devlet" figürünü esas alan bu görüş, siyasal iktidar ve sermaye gücü arasına sıkışan özgürlüğü pozitif bir ayrımcılık gösteren sağduyulu devlet mekanizmasının idaresinde gerçekleştirme amacındadır. Özgürleşmiş bir basın rejimini medya kuruluşlarının ekonomik olarak kendi ayakları üstünde durabilmesiyle anlamlandıran bu gazeteciler kapitalist medya yapılanmasını temelden reddetmemekle beraber serbest piyasa rejiminin basın faaliyetleri üzerindeki yozlaştırıcı etkisi karşısında bir çözüm arayışı içindedir. Gazeteciler arasından iki katılımcı ise medya kuruluşlarının çıkar amaçlı kullanımına karşı kurum içi kontrol mekanizmalarını güçlendirmek adına sermaye ortaklık yapısını yasal olarak çoğulcu hale getirecek düzenlemelere ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Buna göre medya sahipliği içerisinde kolektif mülkiyet tarafından yaratılacak denge ve denetim unsurları kamusal fayda denkleminde kopuşu engelleyecektir. Yalnızca bir katılımcı ise daha radikal bir talepte bulunarak medya sahipliğinin kişilerden vakıflara devredilmesini ve basının özgür bir karaktere bürünebilmesi için patronsuz gazetelerin yaygınlaşması gerektiğini ifade etmiştir.

Bu çalışmada liberal müktesebatın sunduğu negatif özgürlük kurgusu bir yanılsama biçimi olarak değerlendirilmiş ve basın özgürlüğü sorunsalı sermaye dolaşımını kurlsızlaştıran serbest piyasa düzeni içinde anlamlandırılmaya çalışılarak bu yönde yapılan az sayıda çalışmaya katkı sağlanması umulmuştur. Araştırmanın ilk iki varsayımı, "bireysel haklar karşısında sınırlı devlet ilkesini öngören negatif özgürlük kuramının özgürlüğün temel biçimi olarak değerlendirildiği" ve "basın özgürlüğünün demokratik sistemin vazgeçilmez bir ögesi olarak görüldüğü"dür. Bu düşüncelerle uyum içerisinde olduğu görülen katılımcılar, basının kamu yararı düsturuyula hareket ederek iktidar politikalarını denetleme misyonuna dikkat çekmiş ve basına atfedilen dördüncü kuvvet olma durumunu demokratik sistemin sürdürülebilirliği açısından

zaruri olarak değerlendirmiştir. Az sayıda katılımcı Türkiye’de basının dördüncü g misyonunu artık kaybettiğini dile getirse de teorik temelde basının denetim görevine sahip olması gerektiğine işaret ederek varsayımımızla uyumlu görüş bildirmiştir. Araştırmanın diğer iki varsayımı “basın özgürlüğü sorunsalının siyasal iktidarların dönemsel politikaları içerisinde anlamlı kılındığı” ve “basın organlarının sermaye yapısının basın özgürlüğü önünde bir engel olarak değerlendirilmediği”dir. Katılımcıların basın özgürlüğü sorunsalını sadece siyasal iktidar politikalarıyla ilişkilendirmediği, medya sermayedarlarının siyasetle ve çıkar çevreleriyle kurduğu ilişkilere ve basının ekonomik altyapısının yetersizliğinden kaynaklanan bağımlılıklara dikkat çektikleri saptanmıştır. Fakat bu farkındalık düzeyine sahip olan gazetecilerin, daha zgr bir basın düzenini var edecek koşulları mevcut medya düzeninin arpıklıklarından medet umarak sağlamaya çalışmaları ve basın organlarını araçsal hale getiren medya mülkiyet yapısına alternatif retemeyerek kapitalist üretim ilişkilerinin zihinsel hakimiyetini kıramamaları, zgr bir basın düzeni arayışlarına umut verici bir katkı sunamasa da yeni araştırmalara dayanak oluşturması bakımından dikkat çekici bir veriyi ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. (2015a). Aydınlanma: Düşünceler Yumağı. Mehmet A. (Ed.), *Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (s. 515-539). İstanbul: İletişim Yayınları, Altıncı Baskı.
- Ağaoğulları, M. A. (2015b). Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor. Mehmet A. (Ed.), *Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (s. 597-631). İstanbul: İletişim Yayınları, Altıncı Baskı.
- Ahmad, F. (2014). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (On Üçüncü Baskı). (Çev. Yavuz O.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akandere, O. (2018). Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar. Merve U. (Ed.), *Türk Basın Tarihi* içinde (s. 1063-1094). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Birinci Baskı.
- Akarcılı, S. (2015). "Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 265-287.
- Aksoy, M. (2017). Osmanlı'dan 12 Eylül'e Promosyon. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 350-365). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Akşin, S. (2014). Siyasal Tarih: 1995-2003. Sina A. (Ed.), *Türkiye Tarihi 5* içinde (s. 163-184). İstanbul: Cem Yayınevi, Onuncu Baskı.
- Aktan, C. C. (2018). Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Liberal Düşünce. Coşkun C. ve Bican Ş. (Ed.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet* içinde (s. 17-76). Ankara: Orion Kitabevi, Birinci Baskı.
- Alemdar, K. (1996). *İletişim ve Tarih*. (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Alemdar, K. , Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. (Birinci Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Althusser, L. , (2002). *Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Beşinci Baskı). (Çev. Yusuf A. ve Mahmut Ö.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altun, F. , Çağlar, İ. ve Yerlikaya, T. (2018). *Türkiye'de Basın Özgürlüğü: Mitler ve Gerçekler*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Seta Yayınları.
- Altundal, A. (2016). Çağına İlham Veren Düşünür. Bünyamim A. (Ed.), *Liberalizmin Kurucu Babaları* içinde (s. 28-51). İstanbul: Liber Plus Yayınları, Birinci Baskı.
- Aşçı, S, A. (2016). "Piyasa Ekonomisi ve Türk Cumhuriyetleri: Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonraki Süreç Üzerine Bir Değerlendirme", *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 57-72.
- Atila Demir, S. (2009). "Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi", *Saü Fen Edebiyat Dergisi*, (1), 59-73.
- Avşar, Z. (2017). "İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik", *TRT Akademi*, 2(3), 116-132.
- Berktaş, F. (2018). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. Birsan H. (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (s. 47-106). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Onuncu Baskı.
- Boral, G. (2017). 24 Ocak Kararları ve Basın. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 448-455). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Bulunmaz, B. (2012). "Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları", *Öneri Dergisi*, 10(37), 203-214.

- Butler, E. (2016). *Özgür Toplumun Temelleri*. (İkinci Baskı). (Çev. Hakan. Ş.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Butler, E. (2018). *Klasik Liberalizm: Bir El Kitabı*. (Birinci Baskı). (Çev. Arda A.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Cantzen, R. (1994). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum: Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm*. (Birinci Baskı). (Çev. Veysel A.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Conway, D. (2011). "Klasik Liberalizm", *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(64), 85-90.
- Çatalbaş, D. (2017). 1980 Sonrası Radyo ve Televizyon. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 485-520). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Çelebi, M. (2018). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sıradışı Bir Gazete: Halk Gazetesi. Merve U. (Ed.), *Türk Basın Tarihi* içinde (s. 1167-1198). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Birinci Baskı.
- Çelikiz, E. , Kuzucanlı, G. (2019). "İnönü Döneminde Basın Özgürlüğü: Cumhuriyet, Akşam ve Vatan Gazeteleri Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 111-126.
- Çınar, M. (2017). Demokrasi. Yüksel T. (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* içinde (s. 203-245). İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı.
- Davulcu, F. , Kıpçak, H. (2016). "Başlangıcından Harf Devrimi'ne Kadar Türkiye'de Basım ve Yayının Kısa Bir Tarihçesi", *Türk Kütüphaneciliği*, 30(2), 251-260.
- Dursun, İ. (2009). "Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif Ve Pozitif Özgürlükler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Ekzen, N. (2017). Medya Ekonomisinin Yapılanması. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 418-447). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Ercebe, Ö. (2017). Siyasetin Nezaretinde Medya. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 1037-1051). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Erdem, B. (2017). *Avrupa Standartlarına Göre Türkiye'de Basın Özgürlüğü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Cinius Yayınları.
- Erdoğan, M. (2003). Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. Bekir Ö. (Ed.), *Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti* içinde (s. 35-45). Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, Birinci Baskı.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gazeteciler Cemiyeti (2020). "M4D 2019: Medya İzleme Raporu", Ankara.
- Gazeteciler Cemiyeti (2021). "İfade ve Basın Özgürlüğü Mart 2021 Raporu", Ankara.
- Gören Kekeç, S. ve Taşcıoğlu, R. (2018). , II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basımında Kadın: Mehasin Dergisi Üzerine Bir İnceleme. Merve U. (Ed.), *Türk Basın Tarihi* içinde (s. 689-724). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Birinci Baskı.
- Güngör, N. ve Tellan, T. (2017). Basında Tekelleşme ve Oligopolleşme. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 456-468). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Güz, N. (1989). "Atatürk ve Basın", *Gazi Üniversitesi Yayını*. 1(1). 61-78
- Güz, N. (2010). "Demokrasilerde Basın Hürriyetine Müdahaleler ve Bunun Siyasi Sisteme Etkisi", *Türkiz Dergisi*, 1(1), 9-32.

- Harari, N. Y. (2016). *Sapiens: Hayvanlardan Tanrılara*. (On Dördüncü Baskı). (Çev. Ertuğrul G.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*. (Birinci Baskı). (Çev. Esin S.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. (Beşinci Baskı). (Çev. Ahmet B. , Özgür T. , vd.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*. (On Dördüncü Baskı). (Çev. Bekir B. Ö. , Bican Ş. , Mete Y. , Zeynep K. , Bahattin S. ve Atilla Y.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş*. (Sekizinci Baskı). (Çev. Hızır K.). İstanbul: Küre Yayınları.
- İnternet: Acar, E. (2017). “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 248-263. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/361178>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Akkaya, B. (2011). “İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 43-62. (<http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/433560>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Aksu, C. (2015). “Neoliberal Toplumda Öznellik”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 66-89. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/222339>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Tayyar, A. , Çetin, B. , (2013). “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120. (<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423875000.pdf>, Erişim tarihi: 05.07.2020).
- İnternet: Bal, H. , (2014). “Pozitif Özgürlük’ün Zorunlu Paternalizmi”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(1), 63-75. (<https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale tr ozet&makale id=17423>, Erişim tarihi: 06.07.2020).
- İnternet: Benek, K. (2016). “Osmanlı İmparatorluğunda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6-7), 27-39. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/266304>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Büyükbaykal, G. (2012). “Basın özgürlüğü Kavramının Anlamı ve Önemi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), 43-47. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212369>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Can, N. (2010). “Siyasal Bir Felsefe Olarak Liberteryenizm”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 39-51. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/32053>, Erişim tarihi: 20.07.2020).
- İnternet: Çetin, H. (2001). “Liberalizmin Temel İlkeleri” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 219-237. (<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/101.pdf>, Erişim tarihi: 20.07.2020).
- İnternet: Demir, K. (2019). “Osmanlı Basınına Göre Osmanlı Devleti’nin İktisadi Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler*

- Dergisi*, 21(4), 1130-1153. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/906829>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Doğaner, Y. (2012). “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 109-121. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/623572>, Erişim tarihi: 08.06.2020).
- İnternet: Emre Kaya, A. E. (2011). “Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(39), 93-118. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212139>, Erişim tarihi: 07.06.2020).
- İnternet: Evre, B. (2015). “Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 1-18. (<https://docplayer.biz.tr/33152063-Neo-liberalizmin-teorik-acmazlari-ve-pratik-sonuclari-bir-paradigma-krizi.html>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Fırıncioğulları, S. (2018). “Modernizme Çok Yönlü Bir Eleştiri ve Frankfurt Okulu”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 37(37), 49-59. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/446699>, Erişim tarihi: 05.04.2020).
- İnternet: Gümüş, A. T. (2010). “Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 117-158. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262736>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Gül, H. ve Gül. S. (2007). “Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar”, *Amme İdare Dergisi*, 40(3), 1-30. (<https://docplayer.biz.tr/47240292-Sosyal-devletten-calisma-refahina-geciste-sosyal-haklar-ve-yoksullar.html>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: <https://www.aksam.com.tr/yasam/emin-pazarci-kimdir-kac-yasinda/haber-1118172>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2021.
- İnternet: <https://www.albayrakmedya.com>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- İnternet: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51560879>, Erişim tarihi: 07.07.2020.
- İnternet: <https://www.biyografya.com/biyografi/26405>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.bolgegundem.com/orhan-karatas-kimdir-nerelidir-kac-yasindadir-meslegi-nedir-biyografisi-707260>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.cinergroup.com.tr>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- İnternet: <https://www.cgd.org.tr>, Erişim tarihi: 07.07.2020.
- İnternet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpden-basin-ozgurlugu-raporu-35-gunde-30-gazeteciye-saldiri-1812165>, Erişim tarihi: 10.02.2021.
- İnternet: <https://www.dogusgrubu.com.tr>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- İnternet: <https://www.gazeteciler.com/haber/tecrubeli-gazeteci-deniz-gucer-bahceliye-danisman-oldu/310642>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.gazeteciler.com/kim-kimdir/abdurrahman-dilipak-kimdir>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.gazetezebra.com.tr/kunye/>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.gazeteciler.com/kim-kimdir/fadime-ozkan-kimdir>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.haberler.com/saygi-ozturk-kimdir-saygi-ozturk-nereli-kac13614972-haberi/>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://hdp.org.tr>, Erişim tarihi: 10.02.2021

- İnternet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-fetonun-medya-yapilanmasi-davasinda-8-sanigin-yeniden-yargilanmasina-baslanildi-41654245>, Erişim tarihi: 07.07.2020.
- İnternet: <https://www.ihlas.com.tr>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- İnternet: <https://www.internethaber.com/cumhuriyette-erdem-gul-bombasi-yeni-ankara-temsilcisi-kim-oldu-1901689h.htm>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.kimdirkim.com/sebnem-bursali-kimdir-aslen-nereli-kac-yasinda.html>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://kidega.com/yazar/mustafa-yilmaz-002271>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://t24.com.tr/haber/saadet-ten-turkiye-basin-ozgurlugu-karnesi-cumhurbaskanligi-hukumet-sistemi-nde-basin-tek-basina-demokrasi-mucadelesi-veriyor,910170>, Erişim tarihi: 10.02.2021
- İnternet: <https://www.tivitrend.com/ercan-gurses>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.tmgrup.com.tr>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- İnternet: Türkiye Gazeteciler Sendikası (2020). “2019-2020 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu” (<https://tgs.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/tgs-basin-ozgurlugu-raporu.pdf>, Erişim tarihi: 15.03.2021).
- İnternet: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/bulent-aydemir-kimdir-nerelidir-bulent-aydemir-hayati-biyografisi-960392>, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: <https://www.yenisafak.com>, Erişim tarihi: 07.07.2020.
- İnternet: https://tr.wikipedia.org/wiki/Fikret_Bila, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0smaail_Saymaz, Erişim tarihi: 10.04.2021.
- İnternet: Karadeniz, Y. (2018). “Çok Partili Siyasi Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 637-648. (<http://busbed.bingol.edu.tr/en/download/article-file/557638>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Katırcıoğlu, Erol. (1999). “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İktisadi Güç”, *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 7(1-2), 167-186. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1500>, Erişim tarihi: 04.07.2020).
- İnternet: Keskintaş, O. (2019). “Serbest Piyasa Politikasının 19. Yüzyıl İngiliz Emperyalizmine Katkısı” *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 233-246. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/736346>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Kocaoğlu, M. ve Altundal, U. (2017). “Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 78-59. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/380850>, Erişim tarihi: 04.07.2020).
- İnternet: Nalcıoğlu, B. (2005). “Tanzimat dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkeleri”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 253-267. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/844610>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Odyakmaz, N. (2012). “Cumhuriyet Döneminde Anayasal Düzenlemeler ve Basın Özgürlüğü”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (17), 121-144. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212823>, Erişim tarihi: 04.07.2020).

- İnternet: Özgen, M. (2012). “Basın Özgürlüğü Kavramı”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (7), 53-58. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212887>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Öztürk, A. (2014). “Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Yaşadığı Basın Özgürlüğü Sorunu”, *Marmara İletişim Dergisi*, 4(4), 115-130. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2726>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Öztürk, A. (2015). “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 33, 1-17. (<https://www.academia.edu/23082397>, Erişim tarihi: 15.06.2020).
- İnternet: Tekin, H. (2012). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(13), 101-116. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/521/4777>, Erişim tarihi: 13.04.2021).
- İnternet: Türkbay, R. A. ve Polat, F. (2011). “Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 85-97. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411157>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Tüfekçioğlu, H. (2012). “Cumhuriyet İdeolojisi ve Türk Basını”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(3), 45-96. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4278>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Uluç, V. (2020). “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş: İç ve Dış Dinamiklerin Analizi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 465-486. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1079245>, Erişim tarihi: 17.06.2020).
- İnternet: Ulusoy, B. (2012). “Milli Mücadele, Propaganda, Atatürk ve Basın”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (20), 55-64. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/212371>, Erişim tarihi: 01.06.2020).
- İnternet: Özkorkut, N. (2002). “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(3), 65-84. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629051>, Erişim tarihi: 03.06.2020).
- İnternet: Yavuz, U, G. (2016). “II. Dünya Savaşı’nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 2-31. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/824523>, Erişim tarihi: 02.06.2020).
- İnternet: Yeşilçayır, N. (2011). “Çok Partili Döneme Geçiş Sürecinde Türk Basını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 131-192. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/676912>, Erişim tarihi: 04.06.2020).
- Karpat, K. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, R. (2016). *İktidar Yumağı: Medya, Sermaye, Devlet*. (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

- Kaya, R. (2017). Siyasal Yaşam ve Medya. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 404-417). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Kılıç, S. (2008). “Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(70), 149-194.
- Kocaoğlu, M. (2018a). Liberteryанизм, Yeniden Dağıtım ve Devlet Faaliyetinin Sınırları. Coşkun C. ve Bican Ş. (Ed.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet* içinde (s. 239-274). Ankara: Orion Kitabevi, Birinci Baskı.
- Kocaoğlu, M. (2018b). “Aydınlanmayı Yeniden Düşünmek: Horkheimer ve Adorno”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 159-180.
- Koloğlu, O. (2017). 1980 Sonrasında Muhallif Basın. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 479-484). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Koloğlu, O. (2018). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Mısır, M, B. (2020). *Kapitalist Devlet*. (Birinci Baskı). İstanbul: Edebi Şeyler.
- Odabaş, U. (2018). “Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori Üzerine”, *Dört Öge*, (14), 211-233.
- Özdemir, M. (2008). “Mütareke Dönemindeki Siyasi Akımların Türk Basınına Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 203-226.
- Özdemir, M. (2010). “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özer, Ö. (2017). 1970’lerde Türk Basını. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 366-377). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Özkan, D. (2017). “Bir Terör Aparatı Olarak Medya: ‘Dink Suikastı’ ve ‘15 Temmuz Darbe Girişimi’ Örneği”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (87), 87-75.
- Özkazanç, A. (2017). Devletin Örgütlenmesi. Yüksel T. (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* içinde (s. 139-167). İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı.
- Öztoprak, İ. (1981). *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını*. (Birinci Baskı). Ankara: TİSA Matbaası.
- Özyürek, M. (2018). Milli Mücadele Dönemi’nde İstanbul Basınının Anadolu’dan Haber Alma Kaynakları. Merve U. (Ed.), *Türk Basın Tarihi* içinde (s. 1095-1114). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Birinci Baskı.
- Poe, M. T. (2015). *İletişim Tarihi*. (Birinci baskı). (Çev. Umut K.). İstanbul: Işık Yayınları.
- Saran, C. (2017). AKP Yönetiminin Medyaya Müdahale Biçimleri. Korkmaz A. (Ed.), *Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın* içinde (s. 939-956). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti, İkinci Baskı.
- Selvitopu, A. ve Kavurgacı, Ş. (2019). “Frankfurt Okulu Bağlamında Eleştirel Teori ve Eğitim”, *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 99-108.
- Sertel, Z. (2001). *Hatırladıklarım*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sözeri, C. (2015). *Türkiye’de Medya-İktidar İlişkileri: Sorunlar ve Öneriler*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.
- Stanford, J. (2013). *Herkes İçin İktisat: Kapitalist Sömürüyü Anlama Kılavuzu*. (İkinci Baskı). (Çev. Tuncel Ö.). İstanbul: Yordam Kitap.

- Şapolyo, E. B. (1976). *Türk Gazeteciliği Tarihi*. Ankara: Güven Matbaası.
- Şengör, C. (2015). *Bilgiyle Sohbet*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şennur, S. (2014). “Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 171-154.
- Şentürk, A. (2016). “1931 Matbuat Kanunu’ndaki Değişiklikler Üzerine Kronolojik Bir Değerlendirme: Basın Hürriyeti Bağlamında Meclis Tartışmaları ve Basındaki Yankılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30(1), 199-230.
- Taner, A. (2013). “Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı Minimal Devletçi Liberalizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 18(69-70), 227-243.
- Taş, O. (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. (2013). “Liberal İktisadi Düşünce Devlet”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
- Tılıç, D. (2009). *Utaniyorum Ama Gazeteciyim*. (İkinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2018). *Türk Basın Tarihi*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuna, M. (2016). Liberalizmin Proje Dahisi. *Liberalizmin Kurucu Babaları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Liber Plus Yayınları, s. 76-109.
- Turanlı, R. (2000). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Uslu, C. (2007). “Robert Nozick: Anarko-Kapitalizme Karşı Minarkizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (48), 143-169.
- Uzun, R. (2016). *İletişim Etiği: Sorunlar ve Sorumluluklar*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Üngör, Ç. (2017). Medya ve Siyaset. Yüksel T. (Ed.), *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* içinde (s. 381-394). İstanbul: İletişim Yayınları, Dördüncü Baskı.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. (Altıncı Baskı). (Çev. Necmiye A.). İstanbul: Metis yayınları.
- Yaman, S. (2018). Devlet Kuramlarına Anarko-Kapitalist Bir Alternatif. Coşkun C. ve Bican Ş. (Ed.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet* içinde (s. 275-302). Ankara: Orion Kitabevi, Birinci Baskı.
- Yardımcı, M, E. , Genç, S, Y. ve Süloğlu, D. (2017). “Osmanlı Devleti’nde Reklamın Tarihsel Gelişimi Ve Ekonomiye İlk Yansımaları”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 86-104.
- Yetkin, Ç. (2003). *Karşıdevrim: 1945-1950*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1996). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. (İkinci Baskı). (Çev. Yasemin G.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

EKLER

EK-1. Abdurrahman Dilipak ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade etmektedir?

Önce basın nedir ve sonra onun özgürlüğü. Basın, “Hakkın ve halkın gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, haykıran sesi” olması gerekir. Burada aslolan dürüstlük ve kamu yararadır. Eğer belli çıkar gruplarının tetikçiliğini yapıyorsa, hakikati örtmek için, adalet, barış, özgürlüklere karşı tehdit oluşturan bir üslup ve davranış içindeyse, yani medyanın varlık ve meşruiyetine karşı bir durum söz konusu ise, medya bir Truva atı gibi kullanılıyorsa, o zaman, orada medya özgürlüğünden söz edilemez. Gazeteci kimliği ile uyuşturucu ticareti ya da silah ticareti, ya da organ mafyası, pedefoli işi yapılıyorsa bunu yapanın gazeteci kimliği olması bir şey değiştirmez. Devlet de önemlidir. Ama o devleti yönetenler, diktatörce davranıyor yasalarla toplumu eziyorsa, o yaptığı yasalar hukuka uymuyor, kamu yararını gözetmiyorsa, o yasa suç aletidir ve o devletin meşruiyeti tartışmaya açık hale gelir ve o zaman self determinasyona kadar giden bir yola kapı aralanır, sivil itaatsizlik gündeme gelir. Burada önemli olan medya halkın safında mı, yoksa diktatörlerin, mafyanın safında halka karşı mı? Bu sorun çözüldükten sonra, elbette basının özgür olması gerekir. Basın özgür olsun ki, iktidarlar tabii bir şekilde seçilebilsinler, milli irade tabii mecrasında biçimlensin. Basın özgürlüğünü düşünce, ifade, örgütlenme, toplanma ve gösteri hürriyeti ile birlikte düşünmek gerekir. Aksi halde nakıs kalır.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Basının en büyük zaafı, sahibinin sesi olmasıdır. Kiralık kalemlerin itibar görmesi, reklamlar yolu ile parayı verenin düdüğü çalması. Resmi ilan bu anlamda iktidarı “parayı veren” taraf haline getiriyor. Bu da basının yumuşak karnı. Basının özgür olması güçlü bir sivil toplum kuruluşu (STK) ile mümkün. Medyanın siyaset ve sermaye ilişkisi sorunlu. Ayrıca güç odakları “kendi medyaları”nı oluşturarak onu Truva atı gibi tetikçi gibi, propaganda ajanı gibi kullanıyor. Yandaşları yücelten ve hatalarını örten, rakiplerini yalan ve iftira ile yıpratmaya çalışan bir kişi ve kurum olarak görüyorlar. Tabi iktidarların özgürlükleri kısıtlayıcı mevzuatla bu yapıyı kontrol etme çabası, bürokrasinin bu anlamda “dibek döğenin hık deycisi” pozisyonundaki konumu, yargının, terör ve darbecilere karşı, bazen onlardan yana

EK-1.(devam) Abdurrahman Dilipak ile Görüşme

hoşgörülü, bazen onlara karşı acımasız, sonuçta tutarsız, dengesiz tavrı bu konuda tabii dengelerin oluşmasını engellemektedir. Okur profili de bu anlamda önemli ve zaten ciddi bir okur kitlesi de kalmadı. Ulusal basının toplam tirajı, 1,6 milyondur ve bunun da çok önemli bir kısmı, kamu alımı, kurumsal alımdır. Yine bir diğer büyük önemli kısımda gerçekte olmayan hayali bir trajdır.

-Devlet basın özgürlüğünü kısıtlayan bir güç müdür yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu bir problem midir?

Basın özgürlüğü konusunda iktidarlar ülkemizde her zaman kısıtlayıcı olmuşlardır. Zaten 10 yılda bir darbe olan bir ülkede başka türlü de olamazdı. Yine terör özgürlük konusunda kısıtlayıcı bir faktördür. Soğuk savaş döneminde, siyasi ve ideolojik kampların ve çıkar gruplarının birbirine karşı düşmanca yayınları da basına olan güveni azaltan bir diğer faktör olarak not edilebilir.

-Devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde “basın özgürdür” denilebilir mi?

Hayır, hem basının mülkiyeti, hem mesleki örgütlenme, hem de okur profili bu konuda etkileyici olacaktır. Basın-yayın organının mülkiyeti ve gelir kaynakları, tiraj ve reklam verenler, basının karakteri üzerinde ana belirleyici faktör olunca, basın özgürlüğünün yerini yalan ve iftira özgürlüğü almaktadır. Basınsa bu çatışmanın taşıyıcısı ve provokatörü olmaktadır.

-Basını dördüncü güç olarak değerlendiren görüşe katılıyor musunuz?

Birinci de olabilir. Beşinci de. Yasama, yürütme, yargı tek elde toplanıyorsa, basın da bu güce teslim olabilir. O zaman zaten tek ses vardır, ikincisi yoktur. Darbe dönemlerinde bu hep böyle oldu. Basının kaçınıcı olduğu, diğer güçlerin konumuna bağlıdır.

-Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz?

Hangi basın? Özgürlük ne, her istediğini yazabilmek mi, tehdit, iftira, yalan haber yayma özgürlüğü mü? Fuhşiyat, porno yayıncılığı mı? Saygın muhalefet özgürse, genel anlamda bir basın özgürlüğünden söz edilebilir. Türkiye’de basın hiçbir zaman kamil anlamda özgür olmadı. Bunun tek sebebi de iktidar değildir. İktidarlar da aynı

EK-1.(devam) Abdurrahman Dilipak ile Görüşme

zamanda masum olmadı. İktidarın masum olmaması muhalefetin, muhalefetin masum olmaması iktidarın bahanesi oldu. Ve zaten genellikle de medya bir şekilde dış unsurların Truva atı görevi rolünü üstlendi.

-Özgürlük denilince ne anlıyorsunuz?

Özgürlük, kendinin ya da ait olduğu, temsil ettiği topluluğun korku, umut, endişe, taleplerini, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etmesidir.

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

Kamu yararı ve ticari başarı eş zamanlı doğru ise, ideal olan budur. Bu da kamunun bu anlamda meşru medyaya eşit uzaklıkta durması gerekir. Kamu dürüst davranırsa, okur/izleyici, patron ve medya mensupları da dürüst davranırsa kamil bir basın özgürlüğünden söz edebiliriz. Yoksa bütün unsurları hasta bir yapıdan kamil bir sağlıklı medya çıkmaz.

-Kar amacını basın faaliyetlerinin bir unsuru olarak görüyorsanız, basın faaliyetlerinin aynı zamanda kamu yararı iddiasına dayandırılması bir çelişki değil midir?

Hayır. Bu medya bir propaganda bülteni, broşürü değilse, okuru ona para vererek desteklemesi gerekir. Yoksa parayı veren düdüğü çalar. Asıl patronun okur olması gerekir. Bu konuda da popülizme kapılmamak gerekir tabi. Devletin medyaya desteği muafiyetler şeklinde olması gerekir. Katma Değer Vergisi (KDV) ve vergisizleştirme ve sosyal sorumluluk projeleri, kurumsal altyapı, mesleki örgütler aracılığı ile belli konularda araştırma, yurt içinde ve dışında açılacak temsilcilikler, personel eğitimi şeklinde olmalıdır.

-Maliyet hesabı işin içerisine girerse “kamu yararı”nın yerini kar hırsı almaz mı? Basın sermayesinin “kar hırsını” kamu yararı karşısında törpüleyecek mekanizma/motivasyon nedir?

Medyanın bir maliyeti var. Bunu nereden ve nasıl karşılayacaksınız? Bunun yolları belli, tiraj ya da rating, abone, satış, ya da reklam geliri, sponsorluklar. “Kar etmek” ile “kar hırsı” aynı şey değildir. Bu “akıllı olmak” ile “akılcı olmak” gibi iki ayrı şeydir. Akıllıca bir yöntemle kar edebilirsiniz, ya da medyayı “kiralık kalem” ya da

EK-1.(devam) Abdurrahman Dilipak ile Görüşme

medya tetikçiliğine dönüştürerek de para kazanma uğruna değerlerinizden taviz verebilir, hatta bu imkanı çok kötü ve ahlaksızca da kullanmak istiyor, kullanabiliyor olabilirsiniz. Bu her zaman mümkün. İstismar ve istismarcılar her zaman vardır, olacaktır. Bu konuda okurun/izleyicinin dikkatli olması gerekir. En temel kriter budur. Elbette yasal bir çerçevesi olacak, meslek örgütleri, meslek onurunu önceleyen bir anlayışla otokontrol sistemi oluşturacaklar, en genelde de hukuki bir çerçeve olacaktır.

-Basın piyasasındaki holding egemenliği basın özgürlüğü açısından bir problem yaratır mı?

Holdingin yapısı burada çok önemli. Mesela Japonya'da 7 holding ve 7 medya grubu var. Ama bu holdinglerin sermayesinin genel olarak %20'si halka, %20'si borsaya, %20'si yabancı sermayeye, %20'si kar amacı gütmeyen kuruluşlara aittir. Ya da farklı gruplara özel paylardır. Böyle bir holding otokontrol mekanizması güçlü olduğu için sorun olmaz. Ama tek adama bağlı ve siyasetle çıkar ilişkisi olan bir holding sadece basın için değil, diğer alanlarda da sorun olur.

-Medya sahiplerinin hükümetlerle kurduğu ticari ilişkilerin basın özgürlüğüne etkileri nelerdir?

Olumsuzdur. Bu büyümlü güç, esasen her iki taraf için de kısa vadede karlı gözükse de, orta ve uzun vadede risk oluşturur. Basın özgürlüğü için olduğu kadar birçok açıdan meşruiyet tartışmasına zemin oluşturur.

-Basın organlarının tekelleşme eğilimi bir sorun mudur?

Tekelleşme her sektör için sorundur. Tekelleşme, önce çok sesli toplum modeline terstir. Güçlü olan zayıf olanı ezer. Tehdit eder, tasfiye eder, kışkırtır. Ötekileştirir. Keskin sirke küpüne zarar verir. Haddinden fazla güç gayedeki hikmeti yok eder ve meşruiyet tartışmasına sebep olur. Güç zehirlenmesine yol açar.

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlarsınız?

Allah'ın kulu, Müslüman.

EK-2. Bülent Aydemir ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Çok basit anlamıyla basın özgürlüğü, toplumun, halkın menfaatleri doğrultusunda, haber alma hakkı doğrultusunda gerçekleri objektif, tarafsız bir şekilde, çarpıtmadan, birine hizmet ya da bir çıkar grubuna hizmet etmeden, herhangi bir siyasi yola hizmet etmeden anlatma ve yayabilmedir.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller neler?

İktidarlar, çıkar grupları, sivil toplum örgütleri de olabilir, dar manasında sıkıştırmamak lazım. Belli amaçları, farklı amaçları olan kişilerin ya da grupların ya da güç odaklarının basını kontrol etme, halkın haber alma özgürlüğünü engelleme veya manipüle etme girişimi basın özgürlüğün önündeki en büyük engeldir. Bir diğeri de siyasi güçle birlikte ekonomik güçtür. Yani basın, maalesef bu dönemde pahalı bir iş. Tabii konunun reklam gelirleriyle de ilgisi var. Reklam pastasından pay almasında da hükümetle ilişkilerin ilgisi var.

-Bahsettiğiniz çıkar grupları kimler?

Gerek ülke içinden, ulusal olabilir, gerek uluslararası olabilir. Mesela ince yollarla, sivil toplum örgütleriyle, medya gruplarıyla kamuoyunu etkilemek isteyen ulusal güvenlik paradigmaları vardır. Mesela Amerikan Doktrini'nde, Amerikan Ulusal Güvenlik Belgesi ana temel ilkeleri koyar. 7 maddeden oluşur. Mesela kamuoyunu biçimlendirme ile medya kontrol edilerek, medyada kendisine müzahir yapılar, kalemler oluşturarak, bunları fonlayarak... İşgal sadece silahla, güçle, parayla olmuyor. Devlet altı örgütleri kullanarak, bu örtülü propagandayı kullanarak, propaganda araçlarını kullanarak yapıyor. Gazetecilik programları ile seni alıyor götürüyor, 2-3 ay gezdiriyor, cebine para koyuyor. “Her giden ajan olur” falan demiyorum, “Amerikan ideolojisine hizmet eder” demiyorum ama buralara kaynak ayırıyor, bütçe ayırıyor.

-Devlet ya da siyasal iktidar basına hiçbir şekilde müdahale etmediği takdirde “Basın tamamen özgürdür” denebilir mi?

Bizi bağlayan ne vardır? En başta anayasa var. Onun dışında kendi yasalarımız var, hukuk kuralları var, kanunlar var. Şimdi siz keyfe keder bu kanunları farklı şekilde yorumlarsanız, gazeteciler özgür şekilde konuşamazsa... Tabii ki özgürlüğün de

EK-2.(devam) Bülent Aydemir ile Görüşme

sınırı var. Ben şimdi birine hakaret edebiliyor muyum? Biz de hata yapabiliriz, ama kasıtlı işlenmiş suç başka... Bir kere “devletin ali menfaatleri” deniyor ama bu da göreceli bir kavram. Devletin ali menfaatleri nedir? O da zaten yasalarda suç sayılmış. Siz devlet sırlarını ifşa edemezsiniz. Devletin örtülü operasyonlarını ifşa edemezsiniz. Ama devleti de bağlayan hukuk vardır. Size operasyon yapıldığında karşı koyarsınız ama içeride de iktidarın ya da başka bir grubun emelleri doğrultusunda “Ben bu gazetecinin söylediğini beğenmedim, hadi onu içeri atayım, susturayım, işsiz bırakayım” gibi bir durum vicdana sığar mı?

-Basını dördüncü kuvvet olarak gören görüşe katılıyor musunuz?

Katılıyorum ama buna da şerh düşerek katılıyorum. Geçmişte Türkiye’de iktidarlara karşı bilenen medya grupları vardı. Bunları hiçbir zaman tasvip etmedik. Medyanın darbe çıkırtkanlığı yaptığı, askeri göreve çağırdığı, 28 Şubat gibi dönemler oldu. FETÖ’nün ve 15 Temmuz’un arkasında ABD yok muydu? Tamam, 17-25 Aralık’tan sonra bir şeyler değişti. Ancak burada keyfi uygulamalar olmaması lazım. Terör örgütüne hizmet eden şeyleri tabii ki kapatacağsın, zaten kapanıyor ama bir de adam yazı yazıyor, bir şey yapıyor, bir şeyi eleştiriyor diye içeri giriyor. Gazeteciler kalemini satmamışsa, birilerine hizmet etmiyorsa öyle refah içinde yaşayan insanlar değildir. Çünkü kendi toplumu için kaygılanır. O da bir bireydir, o ülkede yaşar. Kendi ülkesi için kaygılanır. Dördüncü kuvvet sorusuna dönersek medyanın özgür olması mutlak manada mümkün değil ama temel şartlardan biri de medyanın bağımsız olabilmesi için ekonomik kaynaklarının ve gücünün olmasıdır.

-Türkiye’de basın ne kadar özgür?

Türkiye’de basın ne kadar özgür, dünyadaki uygulamalara bakarak söyleyebilirim bunu. Dünyada özgür olmayan ülkeler var, Batı demokrasilerinde de zaman zaman özgürlüğün tartışıldığı oluyor. Ama şu anda bence bugünü konuşuyorsak öyle bir özgür ortam yok maalesef. Yani basın özgürlüğünden söz edemeyiz. Burada basının sorumsuz olmasından bahsetmiyorum. “Her isteyen, her istediğini yazsın, gitsin, hakaret etsin, devletin sırlarını ifşa etsin” demiyorum ama özgür bir ortam da yok. Maalesef konuşacak bir ortam da yok.

EK-2.(devam) Bülent Aydemir ile Görüşme

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Genel olarak baktığınızda kamu yayıncılığı diye bir ilke var. Ama dönemsel olarak iktidarlar medyayı kontrol etmek ister. Siyasi faaliyetlerini duyurmak, olumsuz işleri ya da iyi gitmeyen işlerin de duyulmamasını ister. Ama saklayamazsın. Vatandaşın önüne her şeyi koyun, tabloyu koyun, karar versin ve tercihini ona göre yapsın. Ama şimdi günümüz medyasında, günümüz dünyasında artık sosyal medya var. Medya özgürlüğünü hep konuştuk ama sosyal medyayı da konuşmadan geçemeyiz. Medya özgür mü değil mi? Değil ama sosyal medya, özgür. Sosyal medya çağında bir bilgiyi çok fazla saklayamıyorsun. Türkiye’de medyanın ticari olduğunu düşünmüyorum çünkü ben kar eden medya kuruluşu pek bilmiyorum.

-Basın piyasasında bir holding egemenliği yok mu? Yani birçok gazete bir holdingin çatısı altında değil mi?

Ben zaten bunu baştan söyledim. Yani keşke medya grupları bağımsız kaynaklarla, hükümet dışı, holding dışı, ticari grupların aktardıklarının dışında bütçelerle yönetilse. Normal şartlarda reklam gelirleri var. Basın İlan Kurumu'ndan gelen şeyler var, ayakta durması lazım. Şimdi bir de okunma oranları düşük. Bu sizin zaten kredibilitenizle ilgili bir şey. Siz bir ideolojiye, kör bir ideolojiye hizmet ediyorsanız, aynı haberleri maniple ederek veriyorsanız zaten sizi kimse izlemiyor. Türkiye’de bugün medya holding gruplarının egemenliği altında mı? Bence hayır. Eskiden belki böyleydi ama şuan iktidara uzaklık ve yakınlıkla ölçülüyor olay. Ben de bir holdingin çatısı altında, bir medya grubunda çalışıyorum ama ben kendimi daha özgür hissediyorum. Bazı şeyleri söyleyebiliyorum. Benim belki kişisel çabamla oluyor bu ama diğerlerine baktığınızda hiçbir şey konuşup yazamıyorlar. Çok uzun süre hükümeti izledim, iktidarı izledim, Başbakanlık muhabirliği yaptım. Yani gidip de “Birine saldırayım” diye bir amacım olmadı. Enflasyon, yaşam koşullarının güçleşmesi, eğitimde yaşanan sıkıntılar, bunları konuşuyorum, yazıyorum. Evet, yani ekmeğimi bu işten kazanıyorum ama düzgün ve dürüstçe yapıyorum. Birinin tetikçisi olarak yapmıyorum.

EK-2.(devam) Bülent Aydemir ile Görüşme

-Medya sahiplerinin hükümetlerle kurduğu ilişkilerin basın özgürlüğüne etkisi nasıl oluyor?

Tabii ki bir otosansür devreye giriyor. Bazı şeyleri düşünüyorsunuz, diyorsunuz ki “Ben kendi çalıştığım medya grubuna zarar vermeyeyim.” Bunlar maalesef oluyor çünkü idealden çok uzağız. Bazen kişisel çabalarınızla da ideale yaklaşıyorsunuz ama sonuçta günün sonunda eve götüreceğiniz ekmeğinizi düşünüyorsunuz. Çoluğunuzun, çocuğunuzun eğitimini düşünüyorsunuz. İnsansınız tabii. Keşke özgür olsa, bağımsız kuruluşlar olsa, dediğim gibi bu size sınırsız, sorumsuz bir görev yüklemiyor ama özgür basın ne kadar özgürleşirse, iktidarlardan uzaklaşırsa ki artık iktidarlar ya da partilerin medya sahipliği olan bir dönemdeyiz. Belediyeler gidip televizyon kuruyor. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediyesi yeni bir televizyon kanalıyla ilişkilendiriliyor. Keza işte partilere yakın, siyasi partilere yakın medya grupları var, medya kuruluşları var. Sonuç olarak hepsine baktığınızda hakkaniyet, doğruluk, dürüstlük gibi kavramların önemi öne çıkıyor.

-Basın nasıl bir düzen içerisinde daha özgür ve daha bağımsız olabilir?

Medya çalışanlarının kurumun kazandığı paradan pay aldığı, maaşını ücretini ona göre aldığı, holdinglerle ve siyasi partilerle ilişkisi olmayan, mesafe koymuş, yasalarla böyle belirlenmiş ilkelerin olması lazım. Biliyorsunuz Türkiye’de Yabancı Sermaye Yasası var. Yani yabancı sermaye medyaya, medyanın önemli bölümüne hakim olamıyor. Bunun kotaları var. Niye? “Maniple etmesin, siyasete etki etmesin” diye. Peki, Türkiye siyaseti içindeki partilerin ya da grupların etki etmesine böyle bir sınırlama var mı? Yok. Demek ki buraya bir düzen gerekiyor. Bir de ekonomik bağımsızlık gerekiyor. İnsanlar okumuyorsa okuma oranını artıracacağız. Doğru haber verirken, keyifli haber, donanımlı haberler verirken niye okumasın? Tabii en önemlisi ekonomik bağımsızlık. Basın İlan Kurumu istediği medya grubunun payını kesebiliyor. Bunun dışında RTÜK diye bir model var, orada problem var. Yani tabii ki yasası var ama bakıyorsunuz bir adam bir kanala çıkıyor ceza yok, aynı adam öbür kanala çıkıyor, ceza kesiliyor. Demek ki bağımsız bir medya düzeni için yasaları gözden geçireceğiz. İktidar ilişkilerini, güç odağı ilişkilerini, siyasi parti ilişkilerini, holdinglerin ortaklık yapısını, sermaye yapısını gözden geçireceğiz. Bunlar bu kadar serbest bırakılmamalı. Fakat hükümetin de tepesinde Demokles'in kılıcı gibi

EK-2.(devam) Bülent Aydemir ile Görüşme

sallanacağı bir mekanizmada da olmamalı. Kastettiğim kurallara bağlanması. Bir de sapkın yani uçlarda şeyler çıkıyor. İdeal olanı merkez medyadır. Merkez medya nedir? Genel olarak toplumun kanaatlerini, hassasiyetlerini gözetip, ona göre yayıncılık yapan medyadır. Diğer yandan uçlarda yayın yapan, ideolojik medya organları da var. Uçlarda yaşarsan kimse okumaz, reklam vermez, ilan vermez. Dolayısıyla bu aslında birbirini denetleyecek, birbirini kontrol edecek bir mekanizma. Diğer yandan Türkiye'de herkes mutsuz. İktidara yakın medya grubunda çalışanlar, onların okurları, izleyicileri de mutsuz. Öbür taraftakiler de mutsuz. Diyorlar ki “Siz taraflı yayın yapıyorsunuz.” İki kesim için de söylüyorlar bunu. Demek ki ortayı bulmak, makulü bulmak, bizi biz yapan değerlerin farkına varmak önemli. Herkes birbirini denetleyebilsin. Yanlış bir şey yapmıyorsan medya denetiminden niye korkuyorsun? Biri yalan yazıyorsa mahkemeye verirsin en yüksek cezayı alır. Bu konu çok çetrefilli. Bir de bunun yargı boyutu var. Keyfe keder yargıdan çıkan kararları biliyoruz. Zaman zaman bizim de başımıza geliyor.

-Dünya görüşü olarak kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?

Yaşatılan haksızlıklara karşı sosyal görüşleri olan, Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyet değerlerine bağlı, liberal ama Türkiye'nin değerlerini benimsemiş, ayrıştırıcı değil kapsayıcı milliyetçiliği benimsemiş biri olarak görüyorum. Çalıştığım kurumun ilkelerinin de benden farklı olmadığını düşünüyorum. Gazeteci olduğum için çok mutluyum, ama bu kurumda çalıştığım için ekstra mutluyum. Yani diğerlerine baktığım zaman en iyisi mi? Mevcut ortamda bence en iyisi.

EK-3. Deniz Güçer ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basın özgürlüğü benim için ne ifade ediyor? Aslında olmayan bir şeyi ifade ediyor. Çok güzel bir hayal olan ama asla gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal. Basın özgürlüğü denildiğinde istediğim haberi, tabii belgelerine dayanarak tarafsız, yorumsuz ve gerçek olarak ortaya koyabilmeyi anlıyorum. Mesela klasik bir örnekten gideyim, basın özgürlüğü denilince, bir yolsuzluk haberi yaptığınızda bunun gereken şekilde ve gereken büyüklükte gazetede yer alabilmesini anlıyorum. Yahut bir olay olduğunda bunun tüm unsurlarıyla ortaya konulmasını anlıyorum. Tarafsız bir bakış açısıyla. Neden “Basın özgürlüğü yok” diyorum? Basın özgürlüğüne hangi taraftan bakarsanız bakın basının bir tarafsızlık sahibi olmadığını görüyorsunuz.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller neler?

Bence aslında bu, Türkiye'nin sorunu değil, bütün dünyanın da sorunu. Aslında o kadar kavram karışıklığı içinde basın özgürlüğü önümüzde duruyor ki bir yandan tanımlama güçlüğü de çekiyoruz. Mesela devlet basın özgürlüğünün önünde bir güç müdür? Bence bütün devletler bir güçtür ama bu sadece Türk devleti için değil, yani ne kadar gelişmiş olursa olsun mili menfaatler söz konusu olduğunda devlet basının önünde bir güç olarak belirir. Mesela “derin gırtlak” olayında Amerika'da Başkan'ın bir sürü sırrı ortaya dökülmüştü. Bu da aslında bizi bambaşka bir kaosa daha götürüyor. Acaba devlet sırları mı daha önemli yoksa haber mi, basın özgürlüğü mü? Bence dünyada tüm milletler kendi milli menfaatleri çerçevesinde basına bir sınırlama getirirler, ki olması gereken de budur. Siyasal iktidarların basın üzerinde baskı oluşturmaları veya sansürcülük anlamında söylemiyorum bunu. Hatırlarsınız bir dönem Türkiye'nin en gizli bilgilerinin yer aldığı Kozmik Oda'ya girildi. Devletin milli menfaatler çerçevesinde kırmızı çizgileri olmalı ve o alana basın da dahil hiçbir güç girememeli.

-Devlet ve siyasal iktidar farklı şeyler midir?

Siyasal iktidar devletin bir unsuru olabilir ancak. Ama devlet dediğiniz güç, milletin ve ülkenin ali menfaatleri açısından bambaşka ve çok daha büyük bir organizmayı temsil eder.

EK-3.(devam) Deniz Güçer ile Görüşme

-Devlet ya da siyasal iktidarın basına hiçbir şekilde müdahale etmediği bir ortamda “Basın tamamen özgürdür” denebilir mi?

Şuanda mesela yapısal olarak Türk basının ben çok özgür olduğunu düşünmüyorum. O bitmek bilmeyen tartışma: Gazete gazetecilere mi aittir patronlara mı? Medya patronlarının siyasal görüşleri, yakınlık kurduğu isimler de basın özgürlüğü önünde büyük engeller çıkarabiliyor. O sebeple sadece devletin veya iktidarın bir şeyleri serbest bırakması basının tamamen özgür olacağı manasına gelmez.

-Basını dördüncü güç olarak değerlendiren görüşe katılıyor musunuz?

Ben onun eskiden olduğunu düşünüyorum. Çünkü kurumlar giderek yıpranıyor. Basın her yönüyle ne kadar güven veriyor veya halkı ne kadar doğru yönlendiriyor, koskoca bir soru işareti. Mesela Aydın Doğan'ın bizim sektörümüze çok büyük zarar verdiği söylenir. Başbakan Mesut Yılmaz'ı eşofmanla, pijamayla karşıladığı gibi bir hikaye senelerce bu halkın beynine kazanmıştır. Yani bir medya patronunun siyaseti yönettiğine ilişkin algı çok güçlenmiştir. O dönemin çok büyük günahları olduğunu düşünüyorum. Mesela koalisyon hükümeti döneminde Ecevit'e yapılanlar, arkasından MHP'ye yapılanlar, 28 Şubat sürecinde yaşananlar... Bunları düşününce basın bu sınavlarda çok da dürüst olmamıştır. Yani her zaman bir gücün yanında veya vesayetçi anlayışın yanında durması nedeniyle çok iyi sınav vermediğini düşünüyorum.

-Türkiye'de basın faaliyetleri sizce kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Para biliyorsunuz her zaman konuşur. Para kazanmak, reklam almak her ne kadar eskiden daha fazla olsa da hala belirleyici bir faktör. Mesela bugün bir medya patronunun enerji alanında, madencilik alanında fabrikası varsa o haber kuruluşunda bu tarz haberlerin içeriği ve sunumu bambaşkadır diğerlerine göre. Mesela bir patronun yağı varsa o patronun gazetesindeki yağ haberleri de bambaşkadır. Burada biraz önce dediğim çelişkiye geliyoruz. Yani patronun çıkarlarına hizmet eden bir medya düzeninde tarafsızlık ve bağımsızlık nasıl mümkün olacak? Mesela biz *Star* gazetesindeyken çok kızdıkları bir adamla ilgili, hatta haberi yapan da bugün çok ünlü bir haber sunucusudur, işte “Yoğurdun içinden sinek çıktı” gibi bir haberi

EK-3.(devam) Deniz Güçer ile Görüşme

manşet yapıp 10 gün boyunca haber yaptırdılar. Yani koskoca bir firmanın Allah bilir borsa değerleriyle oynadılar. Şimdi o günün şartlarında gerçekten muhabirlik, gazetecilik yaptığınızı zannediyorsunuz ama olayların iç yüzü çok başka olabiliyor.

-Gazete patronlarının siyasetçilerle kurduğu ilişkiler basın çalışanlarını ve basın özgürlüğünü nasıl etkiliyor?

Bölümüne göre değişebilir. Mesela ticari işi ağır olan medya patronu ekonomi muhabirlerini çok etkiliyordur. Bazen sipariş haberlere imza atmak zorunda kalabilirsin. Bunlar en hafif olanlar.

-Böyle bir realite karşısında basın faaliyetlerinin kamu yararına yürütüldüğü iddiası bir çelişki değil midir?

Ben zaten öyle olduğunu düşünmüyorum. Mesela alıyoruz gazeteleri. Şimdi bakıyoruz işte, mesela *Karar* gazetesi için “Davutoğlu'nun ekibinin kurduğu bir gazete” diyoruz. *Sözcü*'ye bakıyoruz, MHP'deki bütün olayları bangır bangır veren *Sözcü* gazetesi İyi Parti'de olanları nedense görmezden geliyor. Lafa gelince de tarafsız ve bağımsız gazetecilik diyorsun. Bunlar en soldan veya işte demokrat olduğunu iddia edenler. Diğer gruplara bakıyorsun, iktidar cephesine yakın olanlara. Orada da Cumhurbaşkanı ve hükümetin aleyhine olabilecek hiçbir haber, içerik paylaşılmıyor. Dolayısıyla “Gazeteler kamusal fayda amacıyla çıkıyor” demek gerçeklerle pek bağdaşmıyor.

-Basın piyasasında mesela birçok gazetenin, birçok basın organının aynı zamanda bir holdingin çatısı altında olduğu gerçeği de var. Bu durum nasıl etkiliyor basın özgürlüğünü?

Çok eski olmayan bir tarihte gazeteler hem para kazanıyordu, ilan ve reklamlardan, hem de gazeteler patronların bir nevi oyuncaklarıydı. Cem Uzan'ın *Star TV*'si mesela. Az söz, çok fotoğrafla, promosyonlarla para kazandı ve basın gücü onlarda ciddi bir güç yarattı. Kimi bakanların üzerinden iş ilişkileri, alma-verme, satma üzerinde o dönemde çok ciddi bir güç yarattı. Bu ilişkiler holdinglere o zaman yarar sağlamıştı ama sonra işin rengi değişmeye başladı. Nasıl sermaye el değiştirdiyse basın da el değiştirmeye başladı. Ben bu el değiştirmeler sırasında artık patronların medya alanına girme konusunda çok da istekli olmadıklarını, hatta bu alana

EK-3.(devam) Deniz Güçer ile Görüşme

itildiklerini düşünüyorum. Zaten onlar sektörün içerisine girince televizyon ve gazetelerin maddi olarak zarardan ibaret olduğunu gördüler. Fakat onlara bunu veren siyasi güç bu noktada, farklı yollardan da olsa desteğini sağladı. Şuan yepyeni bir döneme girdik. Şimdi bu yeni dönemde piyasada olan patronların çoğu varlıklı iş adamı ve bu iş adamları çok da gazeteciliği bilen, seven iş adamları değil. Şimdiki holdinglerin patronları muhabire, gazeteciye yatırımını iyice düşürdü. Korkunç bir ara dönemden geçiyoruz. Yani muhabirlerin yetişmediği, artık tek tip olduğu, neredeyse mesleğin dibe vurduğu bir döneme geçtik.

-Bütün bu sorunları bir arada düşündüğümüzde nasıl bir ortam içerisinde basın daha özgür olabilir?

Buna ben de çok kafa yordum. Ama tabii günümüzde artık gazetelerin yaşaması için büyük paralar gerekiyor, maalesef. Belki iyimser bir bakış açısıyla “Dürüst patronlar çağı” açılabilirse yararlı olabilir diye düşünüyorum. Gazetecilere birebir müdahale etmeden, siyasilerle göbek bağı kurup çok iç içe geçmeden... Ve bu işi ruhuyla yapacak genç gazetecilerin yetişmesini sağlayarak... En önemlisi de gazetecilik alanı dışında işleri olmayan, kar hırsını toplumun bilgi ve bilinçlenmesinin önüne koymayan karakterlerin çoğalmasıyla basınımızın yarınları adına umut besleyebiliriz ancak.

-Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz, dünya görüşü olarak?

Vatansever, milliyetçi ve demokrat olarak tanımlıyorum.

EK-4. Emin Pazarcı ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Benim için çok şey ifade ediyor çünkü ben basın mensubuyum. Benim için hayat kadar önemli bir durumu ifade ediyor.

-Özgürlükten tam olarak ne anlıyorsunuz?

İnsan olmayı ve insanca yaşamayı anlıyorum. Özgürlükler sınırsız değildir. Biraz önce onun için insan olmaktan ve insanca yaşamaktan bahsettim. Herkesin özgürlüğünün bir sınırı var. Benim özgürlüğüm başkasının özgürlük alanına giriyor ve onları rahatsız ediyorsa orada özgürlükten bahsedilemez. Dolayısıyla özgürlükler sınırsız değildir, diğer bir ifadeyle özgürlüklerin bir takım sınırları vardır.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nedir?

Basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel ekonomik sebeplerdir. Geçmişten bu yana basın kuruluşlarının sahipleri ayakta kalabilmek için iktidarlara sırtlarını dayamak zorundalarsa o şartlarda özgürlükten bahsedilemez. O açıdan, meselenin en büyük boyutu ekonomiktir.

-Devlet basın özgürlüğünü engelleyen bir güç müdür?

Devletler zaman zaman basın özgürlüğünü engellerler, engelleyen bir güç haline gelirler. Tabii burada devlet ve siyasal iktidar kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Zaman zaman basın mensupları hiçbir kısıtlamaya maruz kalmaz. Pek çok şey yapabilir ama o zaman da vicdani kısıtlaması devreye girer. Bir basın mensubu bir cerrah hassasiyeti içerisinde çalışıp ürününü ona göre ortaya çıkarmak zorundadır. Basın mensupları haktan ve hakkaniyetten hiçbir zaman ayrılmamalı.

-Basını dördüncü güç olarak gören görüşe katılıyor musunuz?

Olaya bağlı olarak değişir bu. Genel olarak söyleyecek olursam basın önemli bir denetleyici güçtür fakat son zamanlarda o özelliği kalmadı maalesef.

-Türkiye’de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Ben özgürüm. Zaman zaman Türkiye’de basın özgürlüğüyle ilgili sıkıntılar olduğunu da biliyorum. Geçmişte ben de buna benzer olaylar yaşadım. Doğruluğunu bildiğim şeyleri yazdığımda bile kendimi savcı karşısında buldum. Hatta savcıların gerçeğe

EK-4.(devam) Emin Pazarcı ile Görüşme

rağmen dava açmak için özellikle çırpındıklarına şahit oldum. Ama bunların hepsini aştık artık.

-Türkiye'deki basın faaliyetlerini hangi amaçlar şekillendiriyor? Kamusal fayda mı ticari gaye mi?

Basın kamusal bir fayda için hareket etmeli ama işin iç yüzüne bakınca ticari kaygılar da var, başka kaygılar da. Problemi çok basının. Bazısı var gazetecilik peşinde koşar, bazısı da ticari faaliyet peşinde koşar. Tam olarak şu veya bu diyemeyiz.

-Kar amacı için içerisine girdiğinde kamusal fayda geri plana düşmüyor mu?

Basın kuruluşları Türkiye'de kar etmiyor ki. Sıkıntısı da orada zaten. Para kazanamıyor, ayakta kalmaya çalışıyor, kalamayınca asıl sorun orada başlıyor ve basın özgürlüğü yok oluyor.

-Kar etmeyen bir kurum haline geldiyse iş adamları neden basın organlarını satın alıyor?

Basının iktisadi rantabilitesi yoktur ama siyasi rantabilitesi vardır. Demek ki başka bir takım menfaatler söz konusu olabiliyor, öyle bakmak lazım.

-Basındaki holdingleşme basın özgürlüğü açısından bir sorun oluşturuyor mu?

Basının holding yapısı yıkıldı artık. Geçmişte vardı bu. Dinç Bilgin veya Aydın Doğan isimli iki yatırımcı Türk basınının önemli bir bölümünü ayakta tutuyordu. O dönemde bazı gazetelerin dağıtımları bile engellendi, bazı gazeteler boğuldu. Şimdi baktığımızda aynı şeyi göremiyorum ben. Bir holdingleşme, holding yapısı göremiyorum. Bunun yerine çoklu bir yapı görüyorum. Geçmişte tekelleşme vardı, günümüzde bu kırıldı. Mesela *Akşam* gazetesi çok satıyor diye o dönem Dinç Bilgin tarafından dağıtım kamyonlarından alındı, hiçbir sebep göstermeden. Hatta meclisten dağıtım tekeli kırılmak için kanun çıkmasına rağmen o kanunlara uyulmadı. *Kara Kutu* isimli kitabım var benim, yeni çıktı. Bir süredir piyasada çok satanlar arasında. O kitapta anlatıyorum aslında bunların hepsinin sebeplerini, nedenlerini.

EK-4.(devam) Emin Pazarcı ile Görüşme

-Basın nasıl bir düzen içerisinde daha bağımsız ve özgür olabilir?

Basının ekonomik bağımsızlığı olmalı, birincisi. Eğer bu yoksa hiçbir zaman rahat olamazsınız. Hiçbir zaman özgür olamazsınız. Basın meslek ilkeleri ortaya konulmalı. Daha önce söylediğim gibi bir gazeteci cerrah hassasiyetiyle hareket etmek zorunda. Bir ameliyata giren cerrah en ufak bir hata yapma lüksüne sahip değildir. Basın da böyle olmalı ama maalesef bunların hepsi artık ayaklar altında. Şuanda Türkiye’de yapılan gazeteciliğe, Türkiye’deki basına, basın adını vermek çok doğru değil. Elbette tamamını kast etmiyorum ama çok kirlenmiş durumda. Biz mesleğe ilk başladığımız zamanlar haber kutsal, yorum hürdü. Habere hiçbir şekilde bir katkı yapılmaz, haber çarpıtılmazdı. Ama herkes yorumunda hürdü, olayları değerlendirebilirdi. Şimdi bakıyoruz, düzgün haber veren kalmadı. Herkes haberleri çarpıtarak vermeye çalışıyor, kamuoyunu bilgilendirmek için değil yönlendirmek için bir faaliyet içinde.

-Bunun sebebini neye bağlıyorsunuz?

FETÖ ve PKK dahil olmak üzere pek çok şeye bağlıyorum. FETÖ denilen örgüt Türkiye’de belli değerleri yıkmak için faaliyet gösterdi ve birtakım basın kuruluşlarını ele geçirmeye çalıştı. Tekelleşmeler oluşturmaya kalkıştı, bozdu, yıktı birçok şeyi. Diğer taraftan PKK gibi örgütler Türkiye’de ideolojik yayıncılık yaparak birtakım ilkeleri ayaklar altına aldılar. Birçok basın organı ekonomik yetersizlikler sebebiyle yaşamını sürdüremezken meydan bunlara kaldı.

-“Basın ekonomik bağımsızlığını sağlamalı” dediniz. Nasıl?

Kağıt masrafları ortada. 5’e mal ettiğiniz bir şeyi 1’e satmak zorundaysanız ve 1’e sattığınız zaman bile insanlar almıyorsa orada bir sıkıntı var demektir. Dünyanın her yerinde aynı kriz yaşanıyor ve dijitale dönmeye başladılar artık. Kağıt masraflarının altından kalkmak çok zor. Reklam verenler de geri çekiliyor çünkü geri dönüşü yok verdiğiniz paranın. Bu tür sıkıntılar ortadan kalkmadığı sürece basının ekonomik bağımsızlığı sağlaması mümkün değil.

EK-4.(devam) Emin Pazarcı ile Görüşme

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

Bu soru için sayfalar dolusu yazmam lazım. Bazen dini değerlere bağlı, bazen sol, bazen sağdaki değerlere yakınım. Olaya ve konuya göre değişir. Ama hepsinden önemlisi doğrunun yanında olmaya çalışırım.

EK-5. Ercan Gürses ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Devletin gizlilik kodlarını, ali menfaatlerini ve gizli bilgilerini ihlal etmediği müddetçe, insanların kişilik ve onurlarına hakarete bulunmadıkça, hiçbir kurumun baskısı altında kalmadan halkı bilgilendirebiliyorsak bu basın özgürlüğüdür.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Birinci engel devlettir, otoritedir, iktidar veya muhalefet olmaksızın söylüyorum; siyasi partilerdir, güç çevreleridir, uluslararası kurumlarla bağlantılı medya kuruluşlarında çalışıyorsanız onların üzerindeki uluslararası kuruluşların baskılarıdır. En başta gelen etkenler bunlardır. Bunlardan başka, mesela cinsiyet ya da toplumsal grup aidiyetini takıntı haline getiren bazı kesimlerin görünmez baskılarını söyleyebiliriz. “Aman kadınların tepkisini alırsız” , “Aman şu gurubun ya da bu gurubun tepkisini alırsız” gibi kendi oluşturduğumuz mitler vardır, onların da bir baskı unsuru olduğunu söylememiz lazım.

-Devletin varlığı başlı başına bir basın özgürlüğü sorunu yaratır mı? Yoksa buna siyasal iktidarlar mı sebep olur?

Siyasal iktidar bunun bir yönünde vardır tabii ki. Dünyanın her yerinde iktidarlar bir baskı unsurudur. Ülke ne kadar demokratik ve özgürlükçü olduğunu iddia etse de dünyanın en özgür ülkesinde bile devlet bir baskı unsudur. Çok ataerkil bir ailede baba görünse de görünmese de, ne kadar yumuşak olsa da her zaman bir baskı unsurudur, az ya da çok.

-Devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde “Basın tamamen özgürdür” denilebilir mi?

Denilemez çünkü sadece o değil, aynı zamanda sermaye gruplarının içerisinde olduğu bir yapıdan söz ediyoruz. Baskı gruplarının etkilerinden söz ediyoruz. O baskı gruplarının etkilerinden arınmak her zaman mümkün olamayabiliyor. Dünyanın hiçbir yerinde tam manada bir basın özgürlüğü ve fikir özgürlüğünün sağlanabildiğini düşünmüyorum. Ancak bir ideal vardır ve o ideale yaklaşmak için edilen mücadeleler vardır. Mesela Amerika’da Watergate Skandalı döneminde gazetecilerin ne tür baskılarla karşılaştıklarını biliyoruz. Her dönemde de her sermaye gurubunun yayın organında her haberi yapmak kolay olmayabiliyor.

EK-5.(devam) Ercan Gürses ile Görüşme

-Basını dördüncü güç olarak değerlendiren görüşe katılıyor musunuz?

Bir dönem öyleydi ama artık dördüncü güç olduğunu düşünmüyorum.

-Türkiye’de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

%100 bir özgürlük dünyanın hiçbir yerinde olmadığı gibi Türkiye’de de yok. İdealde de değiliz biz. Özgürleşmenin dereceleri vardır mutlaka. Bizim o derece içerisinde en iyilerden biri olmadığımızı düşünüyorum.

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

Ticari amaçlarla olmadığı kesin. Kamu yararına yürütüldüğünü, genel anlamda konuşursak, düşünmüyorum. Bazı grupların kendilerini var etme çabasının bir sonucu olarak, baskı unsuru olarak kullanılan bir aparat olduğunu düşünüyorum.

-Ticari amaçlar işin içerisinde değilse gazetelerin birçok holdingin çatısı altında yer almasını neye bağlıyorsunuz?

Dediğim gibi baskı unsuru olmasıyla alakalı bir durum.

-Basın piyasasındaki holding egemenliği basın özgürlüğünü nasıl etkiliyor sizce?

Şöyle söyleyeyim: Bu durum bu döneme mahsus bir durum değil. Sadece Türkiye’ye de mahsus bir durum değil. Basın özgürlüğünü nasıl etkilediği sorunu tartışılabilir ama holding egemenliği olmadan da gazeteler ve televizyonlar yaşayamazlar. Büyük sermaye gruplarının da böyle bir avantajı var. Mesela şöyle diyebilirsiniz: “Madem organik beslenmemiz gerekiyor, insanlar neden inorganik şeylerle uğraşıyor? Niye piliç fabrikaları var? Biz niye organik tavuk yemiyoruz” diyebilirsiniz. İnsanlara “20 lira olan tavuğun kilosu artık 80 lira” dediğin zaman bunun maliyetini kimse karşılayamaz. Dolayısıyla holdingler olmayacaksa bayilerden gidip 5 liraya gazete alacak halkı ithal etmemiz gerekiyor. Bu gerçekleşmeyeceğine göre bununla yaşamayı öğreneceğiz. Bütün dünya öğrenecek.

-Fakat maliyet hesabı işin içine girdiğinde kamu yararı ikinci plana düşmüyor mu?

Evet, böyle bir paradoks oluşuyor. Bu tüm dünyada oluşuyor. Amerika’da, Avrupa’da, Almanya’da medya büyük sermaye gruplarının elinde. Dolayısıyla bu bir

EK-5.(devam) Ercan Gürses ile Görüşme

tehdit olabilir ama bütün dünyada böyledir. Yine bir metafor kullanacak olursam; mahalle bakkallarının yaşamasını hepimiz istiyoruzdur muhakkak ama gidip hepimiz büyük zincirlerden alışveriş yapıyoruz. Neden? Her şeyi bulabildiğimizi düşünüyoruz. Büyük holdinglerin de böyle avantajları var. Küçük ve butik gazete organları bu dönemin ruhuna uygun değil.

-Basın organlarının tekelleşme eğilimi basın özgürlüğü üzerinde nasıl bir engel oluşturur?

Tam manasıyla bir tekelleşme olmadı. Tekelleşme dediğinizde yani “Pravda” tarzında bir tekelleşme olduğunu sanmıyorum. İktidar medyası da var, muhalefet medyası da var. Ben hiç güçsüz olduklarını düşünmüyorum, televizyonları ve gazeteleri var. İdeal bir muhalif yayın organı var mı, onu da tartışmak gerekir.

-Muhaliif medyanın kendi içerisinde basın özgürlüğünü içselleştirebildiğini düşünüyor musunuz?

Hayır. Buna tek cevabım “hayır”. Onların da baskılara maruz kaldıklarını hatta gönüllü olarak bu baskılar içerisinde kendi otosansürlerini yaptığını düşünüyorum. Çünkü tek baskı unsurunun devlet ya da hükümet olmadığını, muhalefetin de ciddi bir baskı oluşturduğunu ve orada da bir paylaşım olduğunu düşünüyorum.

-Nasıl bir düzen içerisinde basın daha özgür ve bağımsız olabilir?

İdeal sistemden bahsediyoruz, ideal demokrasi gibi. İdeal demokrasi dünyada hiçbir zaman sağlanamadı biliyorsunuz eski Yunan’dan bu yana. İnsanları toplayıp bir meydanda konuşturmak gibi bir şey. Bu çok zor. Bu ideali sağlamamız mümkün değil diye düşünüyorum. Fakat ona yaklaşabilmek için uygulayıcıların üzerine düşen görevi yapmasının ve yasal düzenlemelerin de ona uygun olmasının gerekliliğine inanıyorum.

-Sadece yasal düzenlemeler yeterli mi?

Tabii ki hayır. Uygulamak gerekiyor. Aynı zamanda uygulayıcıların, yani hakimlerin, savcılarının daha geniş yorumlaması gerekiyor bazı şeyleri. Fakat bu rahat rahat hakaret edilebilsin anlamına da gelmiyor.

EK-5.(devam) Ercan Gürses ile Görüşme

-Son olarak kendinizi dünya görüşü olarak kısaca tanımlayabilir misiniz?

Mütevazi, orta sınıf bir ailede yetişmiş, ülkesini çok seven, ne sağda ne solda olan vatansever birisiyim.

EK-6. Fadime Özkan ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basın özgürlüğü, halkın haber alma özgürlüğüdür temel itibariyle. İşleyiş itibariyle kamunun bir hakkıdır. Basının doğru bilgiyi kamu yararına paylaşabilmesi için bu özgürlüğü kullanması gerekir. Özü budur ama günümüzdeki örnekleri üzerinden baktığımızda yani yaygın olarak kullanılan basın özgürlüğünün tam da buna tekabül etmediğini, bazı operasyonel durumlar için de bu özgürlüğün kullanıldığına şahit oluyoruz.

-Mesela hangi durumlarda basın özgürlüğünün istismar edildiğini düşünüyorsunuz?

Türkiye özelinde değil aslında dünyanın birçok farklı coğrafyasında da benzer durumlar yaşanabiliyor ve devletlerin büyük sermaye, küresel sermaye gruplarının ya da istihbarat örgütlerinin o ülkedeki yapıp ettikleri işleri örtbas etmeye de yarayan bir şey olabiliyor. Yani medyanın gösterdiğinin haber olması, göstermediğinin gölgede kalması ya da farklı bir manipülasyonla bir olayın haberleştirilmesinde bir anlamda orada medya özgürlüğü kullanılıyor denilebilir ama öte taraftan aslında bu tamamen bir başka durumu, bir başka gerçeği örtmek için de kullanılıyor olabilir. Türkiye'de yakın dönemde 2010'a giderken ve 2010 sonrasında bilhassa milli meselelerde bunun çok sık kullanıldığını, yani özgürlük adı altında operasyonel faaliyetler yürütüldüğüne şahit olduk. Can Dündar'ın yaptığı iş, FETÖ'nün medyayı kullanırkenki tavrı, her biri basına verilen bu kamu hakkı olan bu özgürlüğü kullandı. Ama en nihayetinde kamunun, devletin ve medyanın zararına olacak işler için kullanıldığına şahit olduk.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Halihazırda tabii bunlar ticari kuruluşlar ve kar etmeleri gerekiyor. Kar elde edebilmek için reklam almaları gerekiyor. Reklam verenlerle, sermaye grupları ve medyanın aralarındaki ilişkiler, maddi boyutta yürüyen ilişkiler, basın özgürlüğünün yanlış kullanımı gibi bir sonuca sebep olabiliyor. Sebeplerden birisi bu. Diğer yönden editöryal anlamda bağımsızlığın yeterince olmadığını, ideolojik başka sebepler nedeniyle de olmadığını düşünüyorum. Bu basının kendi işleyişinden kaynaklanan sebepler. Yoksa basının üzerine devletin ya da başka bir otoritenin

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

baskı kurması kısmından bahsetmiyorum. Türkiye özelinde o kadar can havliyle çıktık ki son 10 yıldan, ister istemez biraz bu kaygılar öne çıkmaya başladı.

-Devlet basın özgürlüğünün önündeki bir güç müdür?

Teoride öyle söylenebilir. Pratikte bu her zaman böyle değil. Yani eğer devletin varlığını, kamunun güvenliğini ve halkın güvenliğini sarsacak, onları yanlış bilgi ve algıyla donatacak, olguyu bozacak derecede algı üretecek bir medya varsa devletin buna müdahale etmesi zaruridir. Yani bırakın bu alanda bir özgürlük alanı açmasını, devletin görevi sayarım ben bunu. Kamunun güvenliğini sağlaması zorunludur devletin, o yüzden burada medyanın tabii ki sınırlarını çizmesi, “Basın özgürlüğünü kullanıyorum” diyerek suç işleyen insanları da yargılaması, cezalandırması gerekiyor kanunlara göre. O yüzden bu tek cevabı olan bir şey değil. Yani yakın zamana kadar olan ezbere göre, “Evet, devlet engeller basın özgürlüğünü” denebilirdi ama bunun böyle olmadığını söylemeye çalışıyorum.

-Yani devletin basını değil de basının devleti engellediğiyle ilgili mi bir eleştiriniz var?

Yok hayır. Yani şunu demek istiyorum. Devlet dediğimiz bu mefhumu nihayetinde insanlar, belli siyasi görüşler, ideolojiler dolduruyor. Devletin kendi kaideleri içinde, kendi hiyerarşisi içinde kalamadığı, bundan saptığı ya da yasaları devletin doğru kullanmadığı dönemler oldu ve olabilir. O yüzden kavram olarak, mefhum olarak devletin tek başına basının önündeki engel olduğunu düşünmüyorum. Devlet elbette basın üzerinde bir baskı oluşturabilir ve kamunun doğru bilgiye ulaşmasının önündeki engel haline gelebilir. Öyle durumlar oldu Türkiye’de. Ancak tek engelleyici, baskılayıcı, devlet değil bence. Hem medyanın sermaye ile olan ilişkisi, medyanın başka ideolojik çevreler ve yapılarla olan ilişkisi ya da istihbarat örgütlerinin ülkeler üzerinde yürütmek istediği operasyonlar sebebiyle de medya özgürlüğünün önünde engeller oluşuyor.

-Basının dördüncü güç olduğuna veya olması gerektiğine inanıyor musunuz?

Ben buna inanıyorum. Çünkü medya önemli bir denetleyici. Sadece motomot bilgiyi geçen değil, verdiği bilgiyle birlikte doğruyu da savunan, yasaları savunan, yasaların işleyip işlemediğini kontrol eden, bürokratları ya da toplum içindeki başka sivil

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

grupları da bir anlamda denetleyen bir gücü var. Böyle bir rolü var ve bunu yerine getirebilecek bir gücü var.

-Türkiye’de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet, bence özgür ama şöyle bir durum var: Çok yakın zamandan geriye doğru bakarak ki sadece FETÖ örneğinden bile bunu söyleyebiliriz. Türkiye için planlanmış, 40 yıl geçmiş olan, devlete sızan, bu arada da medyada yapılan ve sızma işlemi ve FETÖ'nün nihai hedefine uygun olarak yayın yapan, manipüle eden yayın grupları vardı. Çok uzun zaman boyunca, yani artık FETÖ her konuda yakayı ele verdiği tarihlere kadar basın özgürlüğünden yararlandılar. Hem özgürlüğü hem var olan gücünü bir terör eylemi için, bir işgal eylemi için kullandığını biliyoruz. Ben buna müsaade edilmemesi gerektiğine, bu tarz durumların ortadan kaldırılması gerektiğine inanıyorum. Basın özgürlüğünün, doğru habere ulaşma hakkının önündeki en büyük engel bence bu manipülatif yapılar ve manipülatif haberlerdir. Bunu bir kenara bırakırsak habercilikte tabi gazeteci, muhabir, editör karar veren tek kişi değil. Haberin okuyucuya, izleyiciye ulaşana kadar içinden geçtiği bazı süzgeçler, bazı süreçler var. Bu da yayın kuruluşunun kendi sermaye yapısı ve ideolojik duruşu, o kurumda çalışan gazetecilerin, yayıncıların ideolojik geçmişleri, duruşları ve refleksleri, bunların hepsi haberin o kanaldan nasıl çıkacağına dair kullanılan süzgeçler.

-Basın özgürlüğünün önündeki engelleri sıralarken mesela reklam verenle basın sermayesi arasındaki ilişkilerden ve sermaye yapısının basın çalışanları üzerindeki baskısından bahsettiniz. Sonrasındaysa “Basının özgür olduğunu düşünüyorum” dediniz. Bu saydığınız unsurlar basın özgürlüğünü engellemiyor muydu?

Oradaki çizdiğim çerçeve çok genel bir çerçeve. “Basın özgür mü” dendiğinde bir gazeteciden başlayarak tersine doğru cevap vermiş olduk. Birey olarak özgürsünüzdür. Ben 25 yıllık gazeteciyim, yaptığım haberlerle ilgili herhangi bir şeye maruz kalmadım. Benim yaptığım haberi engellemeye, farklılaştırmaya çalışan yöneticiler olsa da bunun savunusunu yapabildim. Evet, birkaç kez yazılarıma müdahale edildi, röportajlarıma müdahale edildi vesaire falan ama bunun kavgasını verebildim. 1-2 tanedir yani 25 yılda gücümün yetmediği.

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

-Türkiye’de basın faaliyetleri kamusal fayda motivasyonu ile mi yoksa ticari amaçlarla mı yahut farklı sebeplerle mi yürütülüyor?

Basın faaliyetleri için aslında bu saydığınız sebeplerin hepsinin dahil olduğu bir karmadan bahsedebiliriz. Tabii ki ticari kaygılar, reklam kaygıları var. Hangi networkün içindeyse, hangi kümenin içindeyse o kümenin öncelikleri var, belirlediği bir çizgi var. Dolayısıyla onu yok sayarak bir yayıncılık yapmaz herhangi bir kuruluş.

-Maliyet hesabının olduğu yerde kamusal fayda geri plana itilmez mi?

Gazetecilik hayatım boyunca benim görebildiğim şey, bu gerçeğin dışında durarak yayıncılık yapamıyorsunuz. Çünkü yayıncılık maliyetli bir iş ve sermayeyi koyan kazanmak istiyor ya da bunun mutlaka bir güce dönüşmesini istiyor. Tabi bu yukarıdaki hesap. Aşağıda gazetecilerin kendi tercihleri ve verdikleri mücadelede kamu yararı aslında öne çıkıyor. Dolayısıyla bunun bir orta yolu bulunabilir. Ben çalıştığım kurumlar açısından söyleyebilirim. Kamu yararının gözetildiği, toplumsal faydanın gözetildiği ve arandığı bir yayıncılık yapmaya çalışıyorlar ama tabi istisnaları da olabiliyor. Mesela şöyle şeyler de oluyor: Ekonomi muhabirlerinde, editörlerinde gördüğüm bir şey. Haber kaynağıyla ilişkilerinin bu manada daha karmaşık ve flu olması. Yani ekonomi muhabirleri daha birinci, ikinci yılını doldurmadan altlarına lükse kaçabilecek bir araba alabilir ya da yurtdışı gezileri, gelen hediyeler... Yani o alanda çalışan muhabirler için bu daha karmaşık, haberin kaynağıyla muhabir arasındaki ilişki, benim tercih etmeyeceğim bir ilişki. Siyasi haber takibi yapanlarda ya da işte sokaktaki insanın bireysel hikayesinin peşinde koşan insanlarda durum böyle değildir. Yani 20 yıl çalışır bir ev alamaz. Biraz kişisel ahlaka, haber ahlakına dayanan bir tarafı da var.

-Basın piyasasında bir holding egemenliği göze çarpıyor. Holdinglerin basın piyasasına girmesi basın özgürlüğü açısından bir problem yaratıyor mu?

Şimdi bir çeşitlenme olduğu için kısmen bir dengelenme olduğunu da düşünüyorum. Yani ben medyaya 1990’ların ortasında girdim. O zaman çok daha büyük medya grupları vardı. Çok kıyasıya bir mücadele vardı. Merkez medyayı onlar tutmuştu. Hükümet kurup hükümet yıktıkları bir devirden bahsediyoruz. Medyanın özgürlüğü

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

ve itibarı açısından hem de aslında kamunun sağlıklı bilgi alması açısından son derece ilkel, yanlış, kötü bir dönemdi. Pis bir dönemdi. Ben onlardan bazılarıyla daha sonra röportaj da yaptım. Nedamet getirenleri de vardı o holding sahiplerinin. Bugün mesela onun kırıldığını düşünüyorum. Eskiden merkez medya siyaseti belirlediği gibi toplumu da belirliyordu. Yani Türkiye gibi dindar, milletine, vatanına, bayrağına düşkün, yine ezanına düşkün bir toplumun dönüştürülmesi konusunda medyanın çok ileri bir müdahalesi olduğu Türkiye toplumuna. Yani TRT'nin ilk dönemlerinden başlayarak daha sonra bazı gazeteler üzerinden kültürel bir değişime zorlandı Türkiye. O yüzden medya, Türkiye'deki medya, genel olarak aslında kendine muhafazakar bir medya. Yani toplumu radikal bir şekilde açmaya, dönüştürmeye çalışan ama kendini dönüştürme konusunda hep çok katı ve kapalı bir medyaydı. 1990'lar ve 2000'lerden sonra bir çeşitlenme oldu. En azından tek ses yok. Yine holdingler var ama daha çeşitlilik var. Daha farklı siyasi görüşler, dünya görüşlerinin kendi sesini çoğaltabildiği bir medya düzeni var halihazırda. Medya, hele ki televizyonlar, ki gazete de öyledir, büyük bir sermayeyle ancak çevrilebilen kuruluşlar. Ticari kuruluş da diyebiliriz, kar etmek isteyen kuruluşlar. Türkiye'deki siyasi merkezin değişmesiyle, Türkiye'nin yeni bir dönüşüm geçirmesiyle birlikte önceden merkezde olan, merkez medya diye kendini tanımlayan ama aslında toplumu hakir gören, hem değiştirmeye çalışan hem de sömürmeye çalışan bir medya düzeni vardı. Şimdi onlar olmaları gereken yere, marjinal alana doğru kaydılar.

-Basın sektörü reklam ve ilanlarla güç bela ayakta kalmaya çalışırken holdingler neden bu sektöre girme ihtiyacı duyuyor?

Tabii ki medya güç demek. O güce sahip olmak istiyor holdingler. Desteklediği siyasetçiye ya da işte o politikayı, sözünü, sesini yükseltmek için önemli bir güç. Hem de tabii bu gücün o sermaye sahibine bir geri dönüşü var. Rekabetin yoğun olduğu iş dünyasında, çalışma dünyasında medya sahibi olmanın holdinglere getirileri var. Çoğu gazete, çoğu televizyon kar etmeden, hatta zarar ederek çıkmaya devam eder ama o kişi de o medyayı elinden çıkarmaz. Başka bir yerdeki getirisinin hesabını katarak elden çıkarmaz. Böyle tuhaf bir döngü var. Böyle bir maddi beklenti ya da itibar beklentisiyle bir aile ya da bir holding medyaya sahip oluyorsa kamu yararından önce, belki kamu yararı kadar patronun yararına da yönelik bir yayın

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

yapması beklenir. Gazetecilerden, muhabirlerden, birinci sayfa manşetinin ona göre atılması istenir. Şimdi burada kalkıp da basın özgürlüğünü engelleyen devlet olduğunu söyleyemezsiniz. Bazı durumlarda otosansür önemli bir şeydir, gazetecinin kendi kendine sansür koyması. Daha temkinli olması veya kendi ideolojik yönelimi itibariyle önceliklerinin değişmesi...

-Siz nasıl bir düzen içerisinde medyanın daha özgür ve bağımsız olabileceğini düşünüyorsunuz?

Ben her şeyin ölçüsünün hakkaniyet ve vicdan olduğunu düşünüyorum. 25 yıllık deneyimimden sonra da böyle düşünüyorum. Elbette büyük kuruluşlar olmadan, büyük sermaye olmadan medyanın yaşayamayacağını biliyoruz. Aksi yapılamadı ne yazık ki. Bayide 1 liraya satılan bir gazetenin toplam geliriyle gazetenin dönmediğini, dönemediğini biliyoruz. O yüzden mutlaka bir sermayeye yaslanması, oradan destek alması gerekiyor ama gazetenin/medya kuruluşunun yönetimi konusunda patrona haberin namusundan bahsedebilen, bunun gereğinden bahsedebilen kişiler lazım. Ben bunun, üst düzey yöneticilerin kendi yanlış tercihleriyle, kendi zayıflıklarıyla ya da kendi menfaatleri sebebiyle de bunu yapamadıklarını düşünüyorum. Medyayı bilmeyen ailelerin bu alana girmesinin ardından bazı alanlarda yaşadığımız bu kaba sabalığın bir sebebi de bu. Mesela patron bir konuda bir haber isteyebilir ama haber nesnel bir şeydir. Haber kuralları vardır. Yani bu nesnelliği sağlamazsanız, sağlamasını yapmazsanız haber değil manipülasyon yapmış olursunuz.

-Peki, gazeteciye haberin namusunu koruma konusunda göstereceği bu dirayetli duruşundan dolayı işvereni karşısında koruyacak bir alt yapı var mı sizce Türkiye’de?

Maalesef yok ve yönetici de yok ne yazık ki. Yani yayınladığı habere sahip çıkamayan yöneticiler de var. Muhabiri, gazeteciye koruyan hiçbir şey yok. Yani çok yalnız gazeteciler, eğer bir konuda ısrar eder ve peşini bırakmazsa bunun bedelini de öder gazeteci.

EK-6.(devam) Fadime Özkan ile Görüşme

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlarsınız?

Ben dindar bir insanım, demokrasiye ve demokratlığa inanırım ama benim için vicdanımdan daha öncelikli herhangi bir kanun yok.

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade etmektedir?

Basın özgürlüğü bir haberi, düşünceyi veya bilgiyi basın yayın araçlarıyla hiçbir güç odağının baskısı, kısıtlaması altında kalmadan ve sansüre maruz kalmadan kamuoyuna yansıtma özgürlüğüdür. Bu özgürlük bir haber, düşünce, bilgi ve olayı özgürce yorumlama serbestliğini kapsar. Günümüzde haber alma ve haber verme özgürlüğü insan hakları arasında sayılmaktadır. Bu bağlamda basın özgürlüğü halkın haber alma hakkına dayanır. Bu özgürlük anayasa tarafından güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 28'inci maddesi "Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır" hükmünü taşımaktadır. Basın özgürlüğü aynı zamanda ifade özgürlüğünü ifade eder. İfade özgürlüğü de anayasal güvence altındadır. Anayasa'nın 26'ncı maddesi de, "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar" demektedir. Basın özgürlüğü ancak anayasada belirtilen belli hallerde kısıtlanabilir. Anayasa'nın 28'inci maddesi kısıtlama hallerini şöyle belirlemiştir: "Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hakim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenebilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci bu kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır. Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hakim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz. Süreli veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hakim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması ve

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili hakime bildirir; hakim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır." Anayasa'nın bu hükümleri basın özgürlüğünün kapsamını ve sınırını belirlemiştir.

-Basın özgürlüğüne engel teşkil eden sebepler nelerdir?

Haberin yayınlanmasını istemeyen bütün unsurlar, haberin önündeki engellerdir. Bu bazen devlet olabilir, bazen ekonomik güç odağı olabilir, bazen bir yasa dışı güç odağı olabilir. Bunlar basın özgürlüğünü kısıtlamak üzere değişik kanallardan, araçlardan, yayını kesmeye, durdurmaya, değiştirmeye gayret ederler. Devletin anayasal olarak basın özgürlüğünü sınırlayabileceği alanları zaten ilk sorunun cevabında vermiştik. Bunlar genel olarak ülkenin bölünmez bütünlüğü, terör, şiddete teşvik etmek gibi halkın, kamunun sağlığını, güvenliğini tehdit etme gibi alanlarda, mahkeme kararıyla sınırlandırılabilir. Ama onun dışında basını sınırlayan diğer güç odakları da söz konusudur. Örneğin, bazı siyasi partiler, bazı büyük ekonomik kuruluşlar, bazı şirketler, bunlar nüfuz kullanarak basın özgürlüğünü sınırlamaya çalışırlar. Çünkü yayınlanacak haber, onların işlerine gelmeyebilir. Bir diğer sınırlama da otosansür diyebileceğimiz bir uygulamadır ki bu da örneğin bir holdingin diğer işlerini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle kendi bünyesindeki basın yayın araçlarındaki gazetecilerin özgürlüğünü sınırlama gayretleri söz konusu olabilir. Bu bakımdan basın özgürlüğünün sağlanabilmesi için basın yayın organının mensubu olduğu holdingin veya şirketin diğer işleriyle, basın faaliyetlerinin birbirinden ayrılması gerekir. Yani editoryal bağımsızlık gerekiyor. Bu bağımsızlık tam sağlanamaz, şirketin diğer işleriyle basın yayın faaliyetleri arasında bir bağlantı kurulusa şirketin çıkarları bakımından yöneticiler, basın faaliyetleri gösteren departmanı baskı altına alabilirler. Bu bakımdan özellikle Batı demokrasilerinde, bünyesinde basın yayın organı bulunduran şirketlerde çok sıkı bir editoryal bağımsızlık vardır. Hatta basın yayın departmanı ile holdingin üst yönetim arasında genellikle bir sözleşme imzalanarak bu bağımsızlık garanti altına alınır. Bu açıdan basın yayın departmanının yapacağı yayınlarda tam anlamıyla kendi patronundan da özgür olması gerekir. Tabii bir diğer sınırlayıcı etken de terör faaliyetleri ve terör

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

örgütlerinin basın üzerinde baskı kurma gayretleridir. Nitekim Türkiye bu anlamda birçok basın şehidi vermiş bir ülkedir. Bu açıdan baktığımızda, gazetecilik riskli, cesaret isteyen bir meslektir ve bu zorluklarla mücadele edilerek gazetecilik sürdürülür.

-Devlet, başlı başına basın özgürlüğünü engelleyen bir güç müdür yoksa daha çok siyasal iktidarlar mı basın özgürlüğü sorununa neden olur?

Elbette siyasal iktidarlar devleti yöneten aygıtlardır. Devlet aygıtının nasıl kullanılacağı siyasi iktidarın yaklaşımına bağlıdır ama siyasi iktidar da anayasaya bağlıdır. Anayasa devlete, basın özgürlüğünü sağlamak için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünü vermiştir, Anayasa 28'inci maddesine göre. Demek ki anayasa devlete basın özgürlüğüne yardımcı olma görevini verdiği göre, devletin basın yayın faaliyetlerine engel olmaması gerekir. Ancak demin ifade ettim, aynı maddede sınırlamalar söz konusudur ve mahkeme kararıyla ancak kamu güvenliği, kamu sağlığı, terör, şiddet ve ulusal bütünlük gibi konularda sınırlama getirilebilir. Onun dışında devlet mümkün olduğunca basın özgürlüğünü sağlamak için önlem almak zorundadır.

-Basını dördüncü güç olarak değerlendiren görüşe katılıyor musunuz?

Evet, katılıyorum çünkü, şöyle söyleyeyim: Demokrasiler kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanır. Yasama, yürütme ve yargı birbirinden ayrıdır ve hukukun üstünlüğüne göre çalışır. Dördüncü kuvvet denilmesinin sebebi de medyanın bu organları halk adına denetleme görevi ve yetkisi olmasıdır. Kaynağında, vergi ödeme ve oy kullanma faaliyetleri vardır. Artık günümüz dünyasında politik eleştirel vatandaş ve ekonomik eleştirel vatandaş diye tanımlanan vatandaş tipi vardı. Bunun anlamı şudur: Politik eleştirel vatandaş, verdiği oyun hesabını, nasıl kullanıldığını denetleyebilen vatandaş demektir. Bu vatandaş, bu denetimi ancak medya üzerinden yapabilir. Ekonomik eleştirel vatandaş ise ödediği verginin nasıl harcandığının hesabını soran vatandaşır. Bu vatandaş da vergisinin hesabını ancak medya üzerinden sorabilir. Dolayısıyla medya halk adına, iktidarı elinde bulunduranların siyasi gücü, vergileri nasıl kullandığını denetleme hak ve yetkisine sahiptir.

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

-Basın faaliyetleri toplum yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Gazetecilik bir kamusal faaliyettir, kamusal hizmettir, bu nedenle, haberler ve yorumlar kar amacı güderek yapılmaz. Sektör olarak özel sektöre aittir ama basın yayın faaliyetlerinin temel amacı kamuoyunu doğru ve zamanında bilgilendirmektir. Buradan, gazetenin satışıyla, televizyonların izlenmesi ile oluşan ticari faaliyetin, basının yaptığı işlemin kamusal niteliğini ortadan kaldırmaması gerekir. Dolayısıyla ticari çıkar için, karlılık için veya doğru olmayan bir haberi başka çıkarlar için yayınlayıp faaliyet göstermek gazetecinin kamusal hizmet niteliği ile çelişir. Bunun için, gazeteciler öncelikle, yaptıkları faaliyetin, haberin, yorumun kamu yararına olup olmadığını dikkate almak zorundadır ve görevlerini kamu yararını gözeterek yapmalıdır.

-Türkiye basın piyasasındaki holding egemenliğine bakarak gazeteciliğin kamusal fayda ilkesiyle hareket etmediğini söyleyebilir miyiz?

Evet, bunu söyleyebiliriz. Bunun da nedeni dünyadaki gelişmelere uygun olarak 1980 yılından sonra basın sermayesinin değişmesidir. 1980'e kadar Türk basını çok büyük olmayan orta ölçekli, hatta küçük sermayeler tarafından yürütülüyordu. Bu sermaye sahipleri de büyük çoğunlukla, aynı zamanda gazetecilerdi. 1980'den sonra dünyadaki küreselleşme eğiliminin de bir sonucu olarak hem dünyada hem Türkiye'de büyük sermaye, basın sektörüne girdi. Büyük sermayenin basın sektörüne girişiyle bu sermayenin diğer işlerini takip etmek, özellikle devletle işi olan holdinglerde giderek basın yayın faaliyetini baskılama altına alma, fiilen sansürleme ve yönlendirme ön plana çıktı. Bugün yaşadığımız süreç de 1980'den beri gelen bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında Türk basınında önemli sorunlar vardır, bunun üzerine bir de ayrıca, siyasal baskı da eklenmiştir. Türk basınının sermaye yapısı değiştirildiği için basın özgürlüğü yara almıştır ve basının tarafsızlığı büyük ölçüde zedelenmiştir.

-Medya sahiplerinin hükümetlerle kurduğu ticari ilişkiler basın özgürlüğünü nasıl etkiliyor?

Örnek verecek olursak, diyelim ki bir basın yayın organı sahibi holding eğer devletten bir iş almışsa, örneğin, karayolu yapımı, bir köprü yapımı, bir havaalanı

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

yapımı işi almışsa ona bağlı gazete ve televizyonlarda bu sektörle ilgili devlet politikalarının eleştirilmesine izin vermezler. Çünkü bunu yaptıkları zaman devletle işleri bozulabilir. Devlet de eğer art niyetli bir siyasal parti tarafından yönetiliyorsa devletin diğer güçleri ve araçları zor kullanmada bu holding üzerinde baskı aracına dönüştürülebilir. Vergilendirme yetkisi gibi, yargılama yetkisi gibi bir takım yetkiler aleyhte kullanılırsa bir olumsuz etki yaratabilir. Bu nedenle de başka işleri olan, özellikle devletle işleri olan basın yayın organlarının sahipleri bu konuda bir baskı altında kalırlar ve bu baskıyı da gazetecilere yansıtırlar.

-Devletle iş yapmayan, kendisini muhalif olarak tanımlayan medya içinde de ticari kaygı var mıdır? Muhalif olmanın bir pazar payı, sürüm getirisi var mı?

Örnekleri olmuştur. Aleyhte yayın yaparak da bazı güç odaklarından çıkar sağlayan yayınlar olmuştur. Yani olumsuz yayını sürdürüp belli bir maddi çıkar sağladıktan sonra olumsuz yayını kesmek gibi, bir diğer ifadeyle basın yayın özgürlüğünün bir şantaj aracı gibi kullanıldığı dönemler de olmuştur. Aslında bu suçtur ve yargıya gitmesi gereken bir uygulamadır.

-Türkiye'de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Tam anlamıyla özgür olduğunu söylemem çok zor. Aslında basın her rejimde vardır ancak özgür basın sadece demokrasilerde vardır. Türkiye demokrasi rejimine sahip olduğuna göre, basının bugünkü tablodan çok daha özgür olması gerekir. Maalesef Türkiye’de birçok kurumda olduğu basın da siyasetin yaklaşımına göre ikiye bölünmüş durumdadır. Büyük çoğunluğu iktidara yakın yayın yapmak durumundadır çünkü o yayın organlarının sermayesi, iktidara yakın sermayedir. İktidardan ihale alanların oluşturduğu bir sermayedir. Bu da Türk basınının, görsel ve yazılı olarak %90’dan fazlasını kontrol ettikleri anlamına geliyor. Muhalif olarak tarif ettiğimiz ve ancak %5 ile %10 arasında bir alana sahip olan basın ise bütün yayını sadece iktidara muhalefet olarak algılamaktadır ki bu da dediğim gibi basının tarafsızlığını, objektifliğini ortadan kaldıran bir durumdur. Her iki yön itibarıyla da bir basın yayın organı bir siyasi partinin propaganda aracı haline gelmemelidir. İster iktidara yakın olsun ister muhalefete yakın olsun. Aslında gazetecilerin taraf olması gereken tek yer gerçektir. Gazeteci gerçekten taraftır.

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

-Basının nasıl bir mali ve idari düzende daha bağımsız ve daha özgür olabileceğini düşünüyorsunuz?

Konuşmamın başında söylediğim gibi bu ancak editöryal bağımsızlığın sağlanmasıyla olabilir. Hem anayasal, yasal güvenceler, hem bağımsız ve tarafsız bir yargı güvencesi basını özgürleştirir. Sermaye olarak da hangi sermaye grubuna bağlı olursa olsun o holdingin, şirketin içinde, basın yayın faaliyetini yürüten departmanın genel yönetimden bağımsız bir yönetime sahip olması gerekir. Bu da ancak basın bölümü ile diğer bölümler arasında ve genel yönetim arasında çok kalın bir duvar örülmesiyle mümkün olur. Batı demokrasilerinde bu duvarın örüldüğünü ve başarılı olduğunu görüyoruz. Aynı duvarın Türkiye'de de örülmesi gerekir, editöryal bağımsızlığın garantisi budur.

-Böyle bir duvar örülse bile holding basınında çalışan gazeteciler, o holdingin, hükümetle kurduğu yakın ilişkilerden yola çıkarak, içsel bir otosansür mekanizmasını devreye sokmazlar mı?

Zaten bugün maalesef durum bu, Türk basınında. Otosansür uygulandığını bir sürü meslektaşımız, televizyonlarda da söylediler veya bu gibi söyleşilerde ifade ettiler. Ama eğer bu editöryal duvar örülmüş olursa, gazeteci sendikasıyla, meslek kuruluşlarıyla, basın özgürlüğü ile anayasanın güvencesi altında olduğunu hissederse hiçbir baskıya boyun eğmek zorunda kalmaz. Bir taraftan iş güvenliği, diğer taraftan meslek özgürlüğü güvencesi varsa anayasal ve yasal olarak, o ülkede mahkemeler hem bağımsız hem tarafsızsa dolayısıyla bu tür baskıları dikkate almadan yoluna devam edebilir. Hatta eğer böyle bir sistem kurulabilirse holdingin sahibi dahi baskı yapmaktan çekinecektir.

- Türk anayasasındaki basın özgürlüğü ile ilgili maddelerin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Aslında genel olarak ilk maddelerin ilk fıkralarında basın özgürlüğü garanti altına alınmış olsa da ikinci ve üçüncü fıkralarında çok ağır sınırlamalar getiriliyor. Çok geniş yorumlanabilecek sınırlamalar getiriliyor. “Basın hürdür, sansür edilemez” dedikten sonra sayılan maddeler çok detaylı ve görece yoruma müsait maddeler. Bu

EK-7.(devam) Fikret Bila ile Görüşme

bakımdan bu istisnaların yeniden gözden geçirilmesi ve basın özgürlüğünü genişletici yolda yeniden düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyim.

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlarsınız?

Ben hep merkez medya diye tarif edilen, siyasi tutum almayan gazetede çalıştım. Çok uzun yıllar *Milliyet* gazetesinde, kısa bir süre *Hürriyet* gazetesinde çalıştım. Ben meslek hayatım boyunca haberlerimle ilgili herhangi bir baskıya maruz kalmadım. Bir istisna hariç. Gazeteci hangi gazetede olursa olsun Yargıtay kararına göre görünen gerçeği yansıtmakla mükelleftir. Ben de hep bu ilkeye sadık kalmaya çalıştım. Haberlerimi belgeli yapmaya çalıştım ve haber yaparken de *Milliyet*'in Abdi İpekçi'den beri kuralı olan “double check” dediğimiz iki taraftan doğrulatma ilkesine bağlı kaldım. Eğer bir haber, bir kişi veya grubu töhmet altında bırakıyorsa o kişi ve kurumların da görüşünü alıp haberi öyle oluşturursunuz. *Milliyet* gazetesi biliyorsunuz ana akım gazetelerden biridir, haber ağırlıklıdır, yorumları daha çok özgürlükçü ve merkez sola daha yakın bir gazetedir. Bir başka tabirle sosyal demokrat dünya görüşüne daha yakın bir gazetedir. Bu özellikleri, tabii son yıllar için söylemiyorum. Sahibi, sermayesi değiştikten sonra bu özellikleri ortadan kalkmıştır. Ben o özelliklerin geçerli olduğu dönemde 30 yıla yakın görev yaptım *Milliyet*'te. Dolayısıyla dünya görüşü özgürlükçü, demokrat, sosyal devlet ilkesinin uygulanmasına önem veren, haksızlığa karşı duran, halk gazeteciliği de yapabilen bir gazete olarak tarif edebilirim. Ben de bu dünya görüşüne sahip olduğum için henüz üniversite öğrencilik yıllarımda *Milliyet* gazetesinde çalışmayı hedeflemiştim.

EK-8. İsmail Saymaz ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

İnsanların, bireylerin, bir şiddeti övmek, propagandasını yapmak, bir terör örgütünün propagandasını yapmak halleri dışında inandığı her cümleyi ve her eleştiriyi yapması ifade özgürlüğüdür. Basın özgürlüğü ise şiddeti övmeksizin, bir terör örgütünün propagandasını yapmaksızın, ırkçılığı, kadınlara ve çocuklara yapılan saldırıları meşru göstermeksizin, yurttaşların çıkarını ifade etmek üzere, vatandaşların genel çıkarını aktarmak üzere ve eleştirel görüşleri ifade etmek üzere yapılan yayıncılık faaliyetleridir.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Kuşkusuz iktidarlar, siyasal iktidarlardır. Türkiye’de görüldüğü gibi bir iktidar söz konusu ise, yargı, yürütme gibi erkler görevlerini yapamaz hale getirildiyse, medyanın da korkutulacağı ve görevini yapamaz hale getirileceği ortadadır. Dolayısıyla önündeki en önemli engel, birincisi siyasi iktidarlardır, ikincisi çıkar odaklarıdır. Devlete yarı bağımlı ya da devletten bağımsız olarak varlığını sürdüren örgütlenmeler ya da devleti arkasına alan cemaat ve tarikatlar basın özgürlüğü üzerinde tehdit oluştururlar. Bir diğeri de aynı zamanda televizyon ve gazete sahibi olup bu gücünü başkaca sektörlerde varlık göstermek için ya da siyasi iktidarlara baskılamak veya tehdit edebilmek için kullanan medya patronlarıdır.

-Devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde basın tamamen özgür müdür?

Büyük ölçüde denilebilir ama tam ölçüde denilemez. Burada devlet denetleyici bir rol oynamalı ve öncelikle yurttaşların her türlü gelişmeyi öğrenebileceği bir iklimi sağlamalıdır. Basının dördüncü erk olduğunu, bütün kurumları denetleyici bir görevi ve işlevi olduğunu, iktidar kabul etmelidir. Bu sağlandıktan sonra basın tamamen özgürleşmiş anlamına gelir mi? Büyük ölçüde gelir ama kuşkusuz medya düzeni içerisinde çıkar odaklarına, siyasal organizasyonlara, bazen terör örgütlerine, bazen dış bağlantılı yapılara bağımlı şekilde faaliyet gösteren kuruluşlar var ve olabilir.

-Türkiye’de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Tabii ki hayır.

EK-8.(devam) İsmail Saymaz ile Görüşme

-Neden?

Türkiye’de AK Parti iktidarı kendisine dair herhangi bir eleştiriyi duymak, herhangi bir eleştirinin ifade edilmesini engellemek için elinden geleni yapıyor. Bunun için Türkiye tarihinde hiç olmayan bir yola başvurdu. Kamu ihalelerini verdiği yandaş iş adamlarına, batırdığı patronların medya organlarını satın aldırdı. Bir yandan *Sabah*’ı batırıp, yahut Doğan Grubu’nu tehdit edip bunların elindeki medya organlarını kamu ihaleleriyle semirttiği, zenginleştirdiği iş adamlarına dağıttı. Böylelikle ana akım medyayı bütünüyle kendi yayın organı haline getirdi. Bugün artık 40 televizyon varsa 38’i doğrudan ya da dolaylı olarak AK Parti tarafından idare ediliyor. AK Parti bütün gazetelerin *Sabah*, bütün televizyonların *A Haber* olması için elinden geleni yapıyor.

-Türkiye’deki basın faaliyetleri kamu yararına mı ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Şimdi artık siyasi amaç için varlık gösteriyor. Benim çalıştığım *Sözcü* ve birkaç gazeteyi daha saymazsak geri kalanı adına söylüyorum, bunlar AK Parti iktidarının siyaseten korunması için varlık gösteriyor. Ne okunuyorlar, ne TV’leri seyrediliyor, tek amaçları AK Parti iktidarını ayakta tutmak. AK Parti’den sonra muhtemelen gazetelerini kapatacaklar ya da batacaklar.

-Basının siyasallaşması muhalif medya için de geçerli mi?

Orada da geçerli. Orada da bir siyasi faaliyet var ama oradaki yayın organlarının tümü için bir siyasi ilişki kurmak söz konusu değil. Şöyle söyleyeyim: *Evrensel* gazetesi, *Birgün* gazetesi, *Aydınlık* gazetesi gibi gazeteler zaten siyaseten varlık gösterebilmek için, siyasi bir görüşün tanıtımını yapabilmek için kurulan gazeteler. Burada mesele bunların bir siyasi görüşünün olması değil. Örneğin *Türkgün* gazetesi MHP çizgisindedir, *Yeniçağ* gazetesi İyi Parti çizgisindedir. Burada mesele bir siyasi iktidarın karşısında pozisyon alması değil, bunu nasıl temin ettiğidir. Yani siz iktidara karşı yayın yapmak için veya iktidarı desteklemek için iktidardan ya da başka bir çıkar odağından maddi olarak besleniyorsanız tartışma burada başlıyor.

EK-8.(devam) İsmail Saymaz ile Görüşme

-Basın piyasasında bir holding egemenliği yok mu size göre?

Şimdi artık değil. Bir zamanlar vardı evet. Eskiden Doğan Grubu vardı, Ciner Grubu vardı, NTV Grubu vardı, Habertürk Grubu vardı. Habertürk'ü saymazsak bunun dışındakilerin tamamı Erdoğan medyasını oluşturuyor. Bu bahsettiğim dönemde basın faaliyetleri ticari amaçla yürütülüyordu. Gazeteler iki tane satış yapar. Birincisi reklamcıya okurunu satar, benim şu kadar okurum var diye. İkincisi, reklamcından aldığı reklamı okuyucuya satar. Zaten gazeteler yardım kuruluşu değil, birer ticari şirkettir. Bir muhasebeleri vardır ve ayakta durmak için ticaret yaparlar. Burada sorun gazete/medya sahiplerinin ellerinde bulundurdukları gazete veya televizyonları başka ticari konular için vasıta şeklinde kullanmalarıydı. Baraj alan, bir fabrikayı satın alan medya patronunun elindeki gazeteyi bu alandaki çıkarları için kullanmasıydı sorun.

-Medya sahiplerinin siyasal iktidarla kurduğu ilişkiler nasıl etkiliyor basını?

Bugünün konusu değil artık bu. Bugün medya sahiplerinin iktidarla eskisi gibi bir ticari alışverişi yok. Bugünün medya sahipleri doğrudan iktidarın güdümünde. Demirören Grubu Doğan Grubu'nun tehditle sektörün dışına atılması sonrasında kamu bankalarından alınan krediyle bu grubun başına geçti. Şuan bu grubun gazeteleri ve TV'leri doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar eliyle idare ediliyor. Yani buna ticari ilişki gözüyle bakmak mümkün değil. Bu mevcut medya organlarının bir iktidarın güdümüne girmesi demektir. O nedenle 2007 öncesinin medya yapısını bugün hala faalmiş gibi tartışmıyoruz. Böyle bir vaka kalmadı artık. Bugün Sabah gazetesi gibi Akşam gazetesi gibi gerçekte satmayan gazetelerle karşı karşıyayız. Satmayan, buna rağmen basılan, zorbalıkla reklam toplanılan gazete olgusuyla karşı karşıyayız. Düşünün ki pandemi günlerinde gerçek okuru olan gazeteler bile zarara uğradığı halde bu gazeteler hiç okur kaybetmedi. Pandemiden önce 60 binse pandemi zamanı da 60 bin oldu. Bu nasıl mümkün olabilir? Gerçekte satmadığı için mümkün olabilir. Hem satmıyorlar hem de bu rakamı satıyormuş gibi göstererek Basın İlan Kurumu'ndan ilan ve reklam geliri alarak, yani bir çeşit hırsızlık yaparak ayakta durmaya çalışıyorlar.

EK-8.(devam) İsmail Saymaz ile Görüşme

-Sizce nasıl bir düzen içerisinde basın daha özgür ve bağımsız faaliyet yürütebilir?

Akut bir çözüm olarak parlamenter sisteme geri dönüş, erkler ayrımının sağlanmasıyla bu ancak mümkün olabilir. Yargının denetim görevini yerine getirmesi, meclisin iktidarı denetlemesiyle, yani hukuk düzeni yeniden tesis edilirse gazetecilerin de görevlerini yerine getirmeleri mümkün olur. Aksi takdirde gazete patronlarının tehdit edildiği, mülklerinin müsadere edilme tehdidiyle ellerindeki yayın organlarını satmak zorunda bırakıldığı, gazetecilerin her gün tutuklanmakla, casus, ajan, FETÖ'cü, darbeci, hain denerek hedef gösterildiği bir ülkede basın özürlüğü bir hayal aslında.

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben sol görüşlüyüm. Demokratik sosyalistim. İşçilerin, emekçilerin, köylülerin bir arada olacağı bir partiyle iktidara gelmesini arzu ediyorum. İktidarların da ancak seçimle gelip seçimle sona ereceğine inanıyorum.

EK-9. Mehmet Acet ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basının kamuoyuna olup bitenler konusunda haber ve bilgi vermek, yorum yapmak gibi misyonları vardır. Bu misyonların sağlıklı bir şekilde işlemesi için özgürlük kavramı son derece önemlidir. Basının bu görevini yerine getirirken özgür bir şekilde hareket etmesi ve bu kanalın sağlıklı bir şekilde işlemesi için son derece önem arz eder. Basın özgürlüğü kavramı vazgeçilmez bir kavramdır basın açısından. Tabii bir de basındaki çeşitlilik önemlidir. Benim kişisel inancıma göre herkesin bir tarafı vardır. Tarafı olmayan bir gazete, televizyon düşünemem. Herkesin bir tarafı olsa da bu mecraların sağlıklı bir şekilde faaliyetini yürütebilmesi için çeşitlilik gereklidir. Yani farklı görüşlere sahip kesimlerin sesini duyurabilen bir çeşitlilik varsa eğer basın kurumlarında bu da esasında basın özgürlüğünün bir parçası olarak kabul edilebilir.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir size göre?

Bu konuda çeşitli faktörlerden bahsedilebilir. Gelişmiş demokratik ülkelerdeki standartların diğer ülkelere göre, yani demokrasisi gelişmemiş ülkelere göre, daha iyi durumda olduğunu söylememiz gerekir. Basın bir propaganda aracı olarak kullanıldığı takdirde, basının ağırlığı ve okuyucu/dinleyici nezdindeki karşılığı zarar görür. Sansür mesela, özgürlüğün karşıtıdır. Yahut otosansür, yani gazetecinin kendisini sınırlayan faktörler eğer çoksa o ülkede basın özgürlüğü sıkıntıda demektir. Gazeteci görevini yerine getirirken kendisini olabildiğince özgür hissedebiliyorsa, otosansür mekanizmasını sık bir şekilde devreye sokma gerekliliği duymuyorsa basın özgürlüğünün varlığından söz edilebilir. Mesela şu günlerde gerçekleşen ABD seçimlerinde *CNN International* kanalı alenen Trump karşıtı bir propaganda aygıtına dönüştü. Diğer taraftan *Fox News* de Trump yanlısı bir yayın yürütüyor. Burada çeşitli görüşler dile getirilebilir fakat aslolan başta söylediğim gibi çeşitliliğin korunabilmesidir. Yani izleyici/okuyucu tercih yapabileceği seçeneklere sahip olunca serbest piyasa ortamı içerisinde gazete ve televizyonların kredibiliteleri de buna göre oluşur.

EK-9.(devam) Mehmet Acet ile Görüşme

-Devlet basın özgürlüğünün önünde bir engel midir yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu bir problem midir?

Zaman zaman iki yönlü olarak ciddi sapmalar ortaya çıkmıştır. Bazen devletin, iktidarların basın üzerinde ciddi anlamda bir nüfuz kullanması karşımıza çıkmıştır. Mesela basın dördüncü kuvvet olarak gösterilir teorik olarak, 1990'lı yıllarda neredeyse birinci güç haline geldiğini görüyorduk. Kendi sınırlarının dışına taşıdığını, sınırlarını bilmediğini görüyorduk. Basın, medya bu anlamda kendi özeleştirisini yapmadı. Böyle durumlarda gazeteci, güç ve iktidar savaşlarının kolayca bir parçası haline gelebiliyor. Dolayısıyla bu da bir güç zehirlenmesine yol açabiliyor. Böylece basının temel kurallarının, etik kurallarının çok rahatça ihlal edildiğini gördük. 1990'lı yıllarda, 28 Şubat sürecindeki basının amiral gazetesi durumundaki gazetelerin ciddi sapma içerisinde olduğunu gördük. Dolayısıyla dediğim gibi olayın iki tarafından da bakacak olursak devletin medya üzerinde oluşturduğu baskı ve kontrol etme çabası, diğer tarafta da basının kendi sınırlarını aşarak hareket etmesi ve bu anlamda da basının kredibilitesine ciddi anlamda zarar vermesi söz konusudur. İki anlamda da bu sapmaların acısını yaşadık ve yaşıyoruz.

-Basının dördüncü güç olması gerektiğine inanıyor musunuz?

Denetim anlamında bu tür kavramlar benimsenebilir ama bahsettiğimiz sapmaların olmaması gerekir. Dördüncü güç olarak basının ülkeyi yönetenleri denetlemesi, bir takım hata ve yanlışların üzerine gitmesi basının toplumdaki saygınlığını artırır. Bir de gazetecilikte “temas ve mesafe” meselesi çok önemlidir bana göre. Gazetecilikte “mesafe” çok önemli bir kavram. Mesafe ortadan kalkıp sadece temas olarak gazeteci ilişkilerini kullandığı takdirde bir güven problemi karşımıza çıkabilir. Ben, kişisel olarak yaptığım TV programlarında gazetecilik mesafemi korumaya çalışıyorum. Bunu negatif bir anlamda düşünmemek lazım. Bu mesafe aslında gazetecinin program yaptığı kişinin de kredibilitesini sağlam ve güvenilir kılacaktır. Gazetecilik faaliyetini devlet aygıtının bir parçası olarak düşünmek bir yönüyle doğru, bir yönüyle eksiktir. Basının ait olduğu ülkenin değerlerine karşı hassasiyet taşıması kendisi adına önemlidir. Diğer taraftan da temas-mesafe anlamında da kendi durduğu pozisyonu koruması son derece önemlidir.

EK-9.(devam) Mehmet Acet ile Görüşme

-Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz?

Güzel bir soru bu. Bu dönem dönem değişiklik arz ediyor. Basın kendi sınırlarının dışına taşıp iktidar aparatının bir parçası ve o alanın ortaya çıkardığı güç zehirlenmesinin bir parçası olunca oradaki dejenerasyon çok kötü oluyor. 1990’lı yıllar ve 28 Şubat sürecindeki basından bahsederken o atmosferin tamamen ortadan kalktığını söylemek çok doğru olmaz. Devam eden yıllarda da etkisini sürdürdü. İktidarla basın arasındaki güven problemi de birtakım sorunlar yarattı. Burada basın mensupları olarak çuvaldızı kendimize batırmamız gerekiyor. Diğer tarafta da problemler var mı? Var. Bu işin doğası gereği, iktidarla basın ilişkisi sorun olarak karşımıza çıkabiliyor.

-Basın faaliyetleri toplum yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

İç içe geçen bir tarafı var bu işin. Sonuçta basın kuruluşlarının, bu kuruluşlarda çalışanların faaliyetlerini koruyabilmesi için ekonomik olarak ayakta durmaları gerekiyor. TV’lerin reyting alması gerekiyor ki reklam alıp ayakta durabilsin. Gazeteler yine hakeza aynı şekilde. Burada ticari faaliyetle kamuyu bilgilendirme, bir kamu hizmeti yapma noktasındaki denge son derece önemli. Kazanç elde etmek için gazetecilik etik kurallarından vazgeçmek kabul edilebilir değil. Diğer taraftan işin ekonomik kısmını düşünmeden sadece gazetecilik yürütmek de mümkün değil, özellikle Türkiye’de. Yerel TV kanallarının mesela döviz kuru yükseldikçe uydu fiyatları sebebiyle ciddi sıkıntılar yaşadığını biliyoruz. Sürdürülebilir bir durum değil onlar açısından. Ancak güçlü bir holding desteği söz konusu olduğunda mümkün olabiliyor. Burada bu denge tabii kolay değil. Ekonomik olarak ayakta durmakla gazetecilik faaliyeti arasındaki dengeyi korumak önemli bir şey.

-Türkiye’de bu dengenin kurulabildiğini düşünüyor musunuz?

Yani bu kolay bir şey değil. Olması gereken bu. Gazetecilik faaliyetlerinin ticari faaliyetlerden zarar görmeden yürütülmesi önem taşıyor. Zaman zaman sapmalar olabiliyor. Gazetelerde reklam olduğu halde haber gibi kullanılan metinler görüyoruz mesela. Bunlar bu sapmaya yönelik tehlike arz edebiliyor. Önceliği kamu hizmeti olması gereken basın kuruluşlarının bu ilkedен, duruştan sapmaları halinde bunun gazetecikle bağdaştığını söyleyemeyiz.

EK-9.(devam) Mehmet Acet ile Görüşme

-Basın piyasasındaki holding egemenliği basın özgürlüğü açısından bir problem yaratıyor mu?

Bu tartışmalar çok yapıldı. Geçmişte büyük bir medya grubu bu konudaki yerleşik ilke ve kuralları bozarak bir taraftan kartelciliğe yöneldi ve ellerindeki medya gücünü ticari faaliyetleri lehine kullanmak istedi. Burada şöyle bir tehlike var: Bir holding sahibi neden gazete ve TV sahibi olmak istiyor? Bazen elindeki medya gücünü bu ticari faaliyetlerine katkı sunması için kullanıyor. Bunu hem yerel hem ulusal medyada gördük. Bu çok büyük bir tehlike ve olumsuz sonuçları da oldu geçmiş dönemde. Medya sahibiyle holding sahibinin bu dengeyi nasıl kurduğunun iyi gözlenmesi gerekiyor. Bu tür olaylar basına da büyük zarar veriyor.

-Basının nasıl bir düzen içerisinde daha bağımsız ve özgür olabileceğini düşünüyorsunuz?

Burada karşılıklı roller var. Birincisi gazetecilik faaliyeti yürüten meslektaşlarımız yaptıkları işin hem kurallarını hem de sınırlarını iyi bilmeliler. Bahsettiğimiz sapmalar, birinci derecede bu işin içinde olup da gazeteciliğin kurallarını ve etik değerlerini bilmeyen, bildiği halde işletmeyen gazetecilerden kaynaklanıyor. Burada her durumda öncelikli olarak gazetecilik faaliyetinin yürütüldüğü kurumlarda bu sorgulamanın yapılması gerekir diye düşünüyorum. Öbür türlü, bu işin doğası gereği basınla iktidar güçleri arasında bu işin doğası gereği bazı çatışmalar ve yaklaşım farklılıkları ortaya çıkabiliyor. O nedenle bu mesleğin itibarının korunması öncelikli olarak bu mesleği yapanların üzerinde bir sorumluluktur diye düşünüyorum.

-Basının piyasa ekonomisi içerisinde ekonomik olarak bir yapılanma ihtiyacı var mı size göre?

Denetimin bir defa açık, şeffaf ve göz önünde olması çok önemlidir. Mesela yakın bir zamanda bir gazetenin kendi ticari faaliyetleri için bir manşet attığını ve bu manşetinde de birilerini tehdit ettiğini biliyorum. Bu tür faaliyet ve hareketlere karşı kanun koymak, yasa koymak, ceza, müeyyidenin ötesinde bunu yapan kişilerin afişe olması, deşifre olması ve bundan mahcubiyet duyar hale getirilmesi birinci derecede önemlidir. Bir takım medya patronları eğer basını silah olarak kullanmaya yelteniyorsa bunun afişe edilmesi gerekiyor. İkincisi ekonomik faaliyetler ile basın

EK-9.(devam) Mehmet Acet ile Görüşme

faaliyetleri arasındaki ince dengenin sağlıklı bir denge üzerinde durması gerekiyor. İşverenlerle medya çalışanları arasında adı konulmuş bir saygı prensibi yerleşmelidir. Şu tür güzel örnekler de var mesela, anı ve hatıratlardan okuyoruz: Gazetenin patronu muhabirin özgürlük alanını korumak için özen gösteriyor, böyle örnekler de var.

-Medya dışı alanda yatırımları bulunan iş adamlarının basın sektörüne girmesini nasıl karşılıyorsunuz?

Kategorik bir şekilde ben bunu reddetmiyorum. Basın kuruluşlarının ekonomik olarak ayakta kalmaları gerekiyor. Bir altın madeni bulmuyorsunuz sonuçta, emek vererek, alın teri dökerek bu faaliyetleri yürütüyorsunuz ve bunun ekonomik olarak bir karşılığı var. İlkesel olarak, prensip olarak sorduğunuz soruya çok net bir “hayır” cevabı verebilirim. Ancak fiili olarak baktığımız zaman bunun çok kolay olmadığını görüyorum. Burada işveren-gazeteci ilişkisinin sağlıklı bir zemine oturması gerekiyor. Diğer yandan sermaye sahiplerinin ekonomik faaliyetleri için basını bir araç kullanmamaları gerekiyor. İmkan olsa da gazeteciler kendi ekonomik özgürlüklerini elde ederek herhangi bir sermaye bağımlılığı olmadan faaliyet gösterebilse. Belki ideal olan budur ama gerçekçi olmak gerekiyor, bunun sürdürülebilirliği çok kolay değil.

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl ve nerede tanımlıyorsunuz?

Kendimi bu ülkeye karşı aidiyet duygusu olan bir gazeteci olarak görüyorum. Bununla beraber gazeteciliğin temel kuralları konusunda özel bir hassasiyet taşıyorum. Siyasal veya ideolojik bir tanımlama yapmak istemiyorum çünkü birçok farklı düşünceyle buluştuğum ortak noktalar olabiliyor. Adalet benim için önceliklidir ve o nerede duruyorsa orada olmayı tercih ederim.

EK-10. Mustafa Yılmaz ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade etmektedir?

İletişim fakültelerinde öğretilen temel bir motto vardır. Basının asli görevi, halkın mağduriyetlerini, taleplerini, beklentilerini iktidara ulaştırmaktır. İktidar nezdinde halkın sesi ve sözcüsü olmaktır. Benim basın özgürlüğünden anladığım, halkın yanında yer alan basının hayat hakkına sahip olması.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Birçok engelden söz edilebilir. Mesela ekonomik engeller. Medyanın özgür ve bağımsız olabilmesi onun ekonomik bağımsızlığından geçiyor. Fakat Türkiye'deki medya sahipliğine baktığımızda ticaretle içli dışlı olan bir medya sahipliği söz konusu. Hem benzin istasyonu olan hem de gazetesi olan bir medya yapılanmasından bahsediyoruz. Böyle bir durumda iktidarla bir ilişki söz konusu olduğu için ve bu iklim siyasetle anlam kazandığı için orada bir sıkıntı ortaya çıkıyor. Yani basın özgürlüğünün önündeki engellerden birisi de medya sahipliği konusu. Medya işinden ziyade ticari faaliyette bulunan sermaye sahipleri medyayı kontrol ettiği için bunların da iktidarla bir şekilde ekonomik ilişkisi olduğu için özgürlük konusu rafa kalkmış oluyor.

-Bahsettiğiniz iktidar-sermaye-medya üçgeni basın özgürlüğünü nasıl etkiliyor?

İktidara destek vermezseniz sizin reklam gelirleriniz kısıyor ve kamudan reklam alamıyorsunuz. İktidara destek vermediğinizde, muhalif medya olarak tanımlandığınızda kamu reklamı alamıyorsunuz. Kamu reklamı dediğim, halkın vergileriyle oluşan, isim vereyim; Türk Hava Yolları, Türk Telekom, Turkcell, Emlak Konut, Toplu Konut İdaresi, Ziraat Bankası, Vakıfbank... Bunu olabildiğince genişletebilirsiniz. Kısaca Varlık Fonu'ndaki kamu varlıklarını düşünün. Mesela bizim gazete ve televizyon olarak yaptığımız bir araştırmada, adı sanı belli olmayan ancak temel motivasyonu iktidarı desteklemek olan gazeteler kamu kuruluşlarından sürekli reklam geliri elde ederken iktidara açıktan destek vermeyen medya kuruluşları hiç reklam alamamış. Böylesine bir ekonomik baskı yöntemi basın özgürlüğünü etkiliyor. Çalışanları nasıl etkiliyor? Medya kuruluşlarının iki tane geliri vardır: Reklamlar ve satış. Reklam alamadığınız yerde ekonomik anlamda sıkıntıya düşüyorsunuz, gereken yatırımı yapamıyorsunuz, çalışanlarınıza gereken ödemeyi

EK-10.(devam) Mustafa Yılmaz ile Görüşme

yapamıyorsunuz. Bu da sizi medya özgürlüğü alanında gerçekleri söylemeniz konusunda sizi ciddi anlamda sıkıntıya sürüklüyor. Bu bir boyutu. İkincisi eğer televizyoncuysanız RTÜK diye bir kuruluşla muhatap oluyorsunuz. RTÜK'ün aslında kuruluş amacı, son derece iyi niyetli bir biçimde medyadaki haksız rekabeti önlemeye yönelik bir misyona dayanıyordu ama bugün geldiğimiz noktada maalesef RTÜK iktidara destek veren medya organları için özgürlük alanlarını olabildiğince geniş tutarken iktidarın hoşlanmadığı haberler yapan televizyon kuruluşlarına ceza üstüne ceza veriyor. Mesela iktidara destek veren ana akım kanallarda toplumun kimyasını bozan programlarla ilgili binlerce şikayet giderken bunlarla ilgili hiçbir işlem yapılmıyor ama muhalif medya dediğimiz televizyonlarla ilgili resen işlem başlatabiliyor. Bütün bunlar medya özgürlüğünü sınırlayan, kısıtlayan unsurlar. Toparlayacak olursak ekonomik baskılar, siyasi baskılar ve devletin ilgili kurumlarının maalesef iktidardan kaynaklı bir şekilde baskısı söz konusu.

-Devletin varlığı başlı başına bir engel midir yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu bir problem midir?

Devlet demeyelim ona. İktidarı kullanan gücün yaklaşımı ve zihniyeti belirliyor her şeyi. İktidar elbette medyanın haberlerinden rahatsız olacaktır. Fakat medyanın görevi de iktidarı rahatsız etmektir. Çünkü siz halkın sözcülüğünü yaparsanız, halkın mağduriyetini dile getirecekseniz bu haberlerin iktidarı rahatsız etmesinden daha doğal bir şey yok. Bu sadece bugüne has bir şey değil. Bundan önceki iktidarlar döneminde de medya iktidarı rahatsız etmek için vardı. Mesela somut bir örnek vereyim: Ben 28 yıldır bu sektörün içerisinde gazetecilik yapıyorum. 28 yıl boyunca zama zam denirdi. *Milli Gazete*'de de zam olarak haber yapılırdı, *Cumhuriyet* gazetesinde de *Hürriyet*'te de. Son dönemde görüyoruz ki zamin adı fiyat güncellemesi, fiyat ayarlaması oldu. Bu örnek bile medya özgürlüğü hakkında önemli bir veri sağlıyor.

-Muhalif medya kendi içerisinde basın özgürlüğünü içselleştirebildi mi?

Hayır, o da mümkün olmadı. Her gazetenin bir siyasal görüşü, bir ideolojik yaklaşımı vardır, burada yadırganacak bir şey yok ama biz son dönemde bazı ortak

EK-10.(devam) Mustafa Yılmaz ile Görüşme

paydaları kaybettik. Gazetecilik temelde iktidara karşı yapılan bir faaliyettir. Medyanın görevi iktidarı alkışlamak değil, yanlış yapılanları gündeme taşımaktır.

-Devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde “Basın özgürdür” denilebilir mi?

“Basın tamamen özgür olur” demek ütöpik bir yaklaşım olur. Medya özgürlüğü açısından temel ölçümüz “Senin gibi düşünmesem de düşünceni paylaşabilmen için bu mücadelede sana destek veriyorum” duyarlılığını taşımalı.

-Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz?

Hayır. Türkiye’de iktidar, sermaye ve medya ilişkisi çerçevesinde medya halkın sözcüsü olma özelliğini kaybetti ve iktidarın sözcülüğüne oynar hale geldi.

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

Günümüz Türkiye’sinin basın faaliyetlerini siyasal beklentilerle ekonomik kaygılar belirliyor. Burada medya sahipliği olgusunun sorgulanması gerekiyor.

-Basın nasıl bir düzen içerisinde daha bağımsız ve özgür olabilir?

Birincisi ticari sermaye sahipleriyle medya ilişkisi yeniden düzenlenmelidir. Bu insanların basın sektöründe faaliyet yapmaları hukuken sınırlandırılmalı ya da kontrol altına alınmalı veya da kamuyla iş yapmaları engellenmelidir. Başka türlü önüne geçemiyorsunuz bunun. Medya sahiplerinin başka alanlarda ticaretle ilgilenmemesi gerekiyor. Çünkü sizin hem bir gazeteniz hem de bir şirketiniz varsa iktidar şirketiniz üzerinden baskı yapabiliyor veya siz otosansür mekanizmasını devreye sokabiliyorsunuz. Medyayı iktidardan ihale alma, iktidara şirin görünüp bir takım kamu menfaatleri sağlama aracına dönüştürüyorlar. Burada devlet medya özgürlüğünü desteklemeli. Mesela Basın İlan Kurumu var. Ben iddia ediyorum şuanda Basın İlan Kurumu’nun reklam ve ilanları olmasa yazılı basında hiç kimse ayakta duramaz. Buradaki problem Basın İlan Kurumu’nun iktidarın yönlendirme ya da baskısıyla iktidarın hoşuna gitmeyen haberleri yapan medya kuruluşlarının ilanlarını kesmesidir. Ben buna itiraz ediyorum. Diğer yönüyle devletin sağladığı bu destek genişletilmeli ve güçlendirilmeli fakat burada bir çifte standartla hareket edilmemeli. Hatta sermayenin elinden medyayı kurtarma noktasında bu destekler

EK-10.(devam) Mustafa Yılmaz ile Görüşme

artırılmalı ancak bu durum hukuken teminat altına alınmalı ve her iktidar değişikliğinde kendilerine yakın tarafları kayırabilecekleri bir düzen oluşmamalı. İktidara göre değil devletin hassasiyetlerine göre şekillenmeli. Buradaki temel sorunlardan birisi iktidarların, siyasi partilerin kendilerini devlet zannetmeleri. İkincisi medya özgürlüğü daha objektif kriterlerle yasal teminat altına alınmalı. Basın İlan Kurumu, RTÜK gibi kurumların görevleri, medyaya yönelik yaklaşımları tekrar gözden geçirilmeli. Bir çırpıda aklıma gelenler bunlar.

-Son olarak kendinizi dünya görüşü olarak kısaca tanımlayabilir misiniz?

Milli Görüşçüyüm ve dini hassasiyetleri yüksek birisiyim.

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade etmektedir?

Basın özgürlüğü, anayasa ile teminat altına alınmış, haber, fikir ve düşünceleri toplama ve yayma özgürlüğüdür. Anayasa’da “Basın hürdür, sansür edilemez” hükmü vardır. Ancak, hiçbir özgürlük sınırsız değildir. Haberin doğru ve tarafsız olması esastır. Fikir ve düşüncede sınırın ne olacağı basın tarihi boyunca hep tartışılmıştır. Fikrin hür olması genel kabul gören bir anlayış olsa da hiçbir zaman kesin ve net bir tanım yapılamamıştır. Bu tartışma bugün de dünyanın her yerinde, her ülkesinde yapılmaktadır. Kamu yararının ölçü alınması en genel ve yaygın uygulamadır.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Basın özgürlüğünün en büyük ve en acımasız engeli sansürdür. Sansür haber alma hakkının engellenmesidir. Kamu gücünü elinde bulunduranlar tarafından kullanılır. Genellikle olağanüstü dönemlerde en ağır şekilde uygulanmıştır. Bir de iç sansür vardır. Basın kurumunu kontrol eden güç tarafından belli maksatlarla kullanılır.

-Devlet basın özgürlüğünü engelleyen bir güç müdür?

Devletin kendisi basın özgürlüğü ile sorun yaşamaz. Devlet gücünü kullananlar basının kendi beklentileri, kendi hedefleri ve kendi programlarına uygun yayın yapması için bazı tedbirler alırsa, bu basın özgürlüğü konusunda önemli bir sorun oluşturur. Ancak, bu durumun da kesin sınırları yoktur. Devletin anayasa ve kanunları uygulaması ayrı şeydir, siyasi hedeflerini öne çıkarıp, buna yönelik basını sınırlayan tedbirler alması ayrı şeydir. Sorun oluşturan ikinci kısımdır.

-Devletin varlığı başlı başına bir engel midir yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu bir problem midir?

Devlet basın özgürlüğünün engeli değil, teminatıdır. Burada kast ettiğimiz demokratik hukuk devletleridir. Totaliter rejimleri bunun dışında tutuyoruz ve bu tür yönetimlerde basın özgürlüğünden zaten söz edilemez. Basın özgürlüğü ile ilgili tartışmalar genellikle siyasal iktidarların uygulamalarından çıkıyor. Basın her zaman özgürlüğünün sınırsız olmasını ister. Siyasal iktidarlar ise basını kontrol etmeye çalışır ki bunun ölçüsünün kaçması basın özgürlüğünü tehlikeye düşürebilir.

EK-11.(devam) Orhan Karataş ile Görüşme

-Devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde “Basın özgürdür” denilebilir mi?

Devlet veya devlet erkini kullanan siyasal iktidar anayasa ve kanunları uygulamak durumundadır. Bu aynı zamanda hukuk devleti olmanın da gereğidir. Basın özgürlüğü her önüne gelenin, her istediğini yazması, kural ve hukuk tanımaması, basın gücünü bir tehdit ve şantaj malzemesi olarak kullanması değildir. Bunu yapamadığı için “Basın özgür değil” demek basın özgürlüğüne yapılabilecek en büyük kötülüktür.

-Basını dördüncü güç olarak değerlendiren görüşe katılıyor musunuz?

Basın kamuoyu oluşmasında en belirleyici unsurdur. Dördüncü güç olması bu özelliğinden dolayıdır. Basın dördüncü güç olduğu içindir ki siyasi kurumlar basını mümkün olduğu kadar kendi kontrollerinde tutmaya çalışırlar.

-Türkiye’de basın özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz?

Türkiye’de basın özgürlüğü zaman zaman büyük kesintilere uğramıştır. Özellikle darbe dönemlerinde uygulanan sansürler basın tarihinin kara sayfalarını oluşturur. Normal dönemlerde de basın özgürlüğü hep tartışılmıştır. Nereden baktığınıza bağlı olarak bu tartışmanın iki tarafında da olabilirsiniz.

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

Basın kamu yararını amaçlar. En azından kağıt üzerinde bu böyledir ve her basın kurumu bu amaca hizmet ettiğini iddia eder. Ancak, holding gazetelerinin ticari amaç taşımadığını söylemek imkansızdır. Hatta basın gücünü ticari menfaatlerine göre yönlendiren basın organlarının olduğu da kabul etmemiz gereken bir gerçektir.

-Kar amacı için içine giriyorsa maliyet hesabının yapıldığı yerde kamu yararı ikinci plana düşmez mi?

Basının en büyük problemlerinden biri budur ve aslında basın özgürlüğü tartışmalarının temelinde de bu soru vardır. Basın kurumları yaşayabilmek için maliyet hesabı yapmak ve kendi kendine yeter bir gelire kavuşmak zorundadır. Gazete satışı ile bu her zaman mümkün olmaz. Reklam ve ilan gazetelerin can

EK-11.(devam) Orhan Karataş ile Görüşme

damarıdır. Bu durumda da reklam ve ilan verenlerle iyi geçinmek gibi bir durum ortaya çıkıyor ki basının temel açmazı budur.

-Basın piyasasındaki holding egemenliği basın özgürlüğü açısından bir problem yaratır mı?

Holding gazetelerinin doğru ve haklıyı savunmaktan çok kendi menfaatlerini kollaması basın özgürlüğü açısından çok ciddi bir problem oluşturduğu gibi, bunun nasıl önüne geçileceğini yine hukuk devleti içinde aramak gerekiyor. Bu arayışlar hep olmuştur. Bazı kanuni düzenlemeler yapılmıştır, ama istenen ve beklenen sonucun alındığını söylemek çok zordur.

-Basın organlarının tekelleşme eğilimi basın özgürlüğü üzerinde nasıl bir engel oluşturur?

Tekelleşen basın, tek ses, tek anlayış, tek dünya görüşü demektir. Basın özgürlüğü üzerindeki en büyük tehdittir. Ancak, sadece ülkelerde değil, dünya genelinde basın tekellerinin olduğu ve bu tekel üzerinden global hesapların yapılıp hayata geçirildiği de yine bilinen ve kabul edilen bir gerçektir.

-Basın nasıl bir düzen içerisinde daha bağımsız ve özgür olabilir?

Basın kendi gücüyle, kendi imkanlarıyla kendine yeter olmadıkça tam bir özgürlükten söz edilemez. Bu düzen içinde de böyle bir imkan çok kolay değildir. Bu basının en büyük sorunudur. Siyasal erk her yerde ve her dönemde, medyayı kontrol altında tutmak ister. Bunu sağlayabilmek için de gerek gördüğü durumlarda elindeki imkanları kullanır. Bu imkanlar gazete kağıdı tahsisi ve fiyatından tutun da ilan ve hatta reklam akışlarına müdahaleye kadar uzanabilir. Basın organları bu baskıdan kurtulabilmenin yolunu holdinglere sırtlarını dayamakta bulmuşlardır, ancak bu da holding gazeteciliği gibi bir sonuç doğurmuştur.

-Basının kendi imkanlarıyla kendine yetebileceği basın düzenini detaylandırabilir misiniz?

Basın organı gazete satışı, reklam ve ilan geliri ile varlığını ve devamını sürdürebilmelidir. Bu olmuyorsa ve dışarıdan alacağı desteklerle varlığını devam ettirmek zorunda kalıyorsa, ister istemez bağımlı hale geliyor. Destek aldığı yerleri

EK-11.(devam) Orhan Karataş ile Görüşme

korumak, kollamak gibi bir mecburiyet doğuyor. Sosyal medyanın her şeyin önüne geçmesi basını tartışılır duruma getirdiği gibi, gazetelerin satışını da olumsuz etkilemektedir. Bugünkü şartlarda gazete satışı, reklam ve ilan geliri ile ayakta kalabilmenin çok kolay olmadığı bir gerçektir. Bu yüzden birçok basın organı kapanmış veya kapanma noktasına gelmiştir.

-Son olarak kendinizi dünya görüşü olarak kısaca tanımlayabilir misiniz?

Ben kendimi, milliyetçi-ülkücü dünya görüşüne sahip bir gazeteci olarak tanımlarım.

EK-12. Ömür Ünver ile Görüşme

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basın özgürlüğü bir gazeteci için olmazsa olmaz bir şey. Demokrasilerin de olmazsa olmazı. Çünkü eğer basın özgür değilse o rejime demokrasi diyemeyiz. Çünkü hem halkın devlete, hem devletin halkla karşı sesini duyurması için, o ilişkiyi sağlayan bir kanaldır basın. Adalet konusunda da bu böyle, ekonomide de, siyasette de. Biz halkın sesi oluruz, bazen de idarenin adına halka iletiriz mesajı. Dolayısıyla özgürlük gazeteciler için hava gibi, su gibi önemli bir şey.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller neler?

En önemli engellerden birisi siyaset kurumu. Bu yine bize has bir şey değil, bütün dünyada basının tek sesli olmasını ister iktidarlar. O sesin de kendi sesleri olmasını isterler. Oysa uzun vadede bunun zararlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili çarpıcı örneklerden birisi Nazi Almanyası'nda Goebbels'in kontrolündeki medya düzeninde gerçekleşmiştir. Ruslar Berlin'e girmek üzereyken Alman basını "Moskova'ya girmek üzereyiz" diye yayın yapmıştır. Bir gün sonra Ruslar Berlin'e girince insanlar şaşırılmıştır. Yani basın özgürlüğünü engellemek gerçeklerden de uzaklaştırıyor toplumları. Bunun dışında basının sahiplik yapısı, ekonomik durumu ve devletin kurumlarına bağımlılığı da basın özgürlüğünün önüne engel olarak çıkabilmektedir. Anayasa başta olmak üzere, yasalar, ilgili basın yasaları, ceza yasaları bunların hepsi nasıl kullandığınıza bağlı olarak özgürlük alanına engel olarak veya da rahatlatıcı bir şey olarak karşımıza çıkıyor.

-Devletin varlığı başlı başına bir engel midir yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu bir problem midir?

Devlet kılıfının arkasına saklanan siyasal iktidar sebep olur özgürlük sorununa. "Devletin menfaatleri var" düşüncesiyle yapılır genelde. İktidarların devleti kendileriyle özdeşleştirmeleriyle oluyor.

-Basını dördüncü güç olarak kabul ediyor musunuz?

Demokrasilerde öyledir ama artık öyle mi emin değilim. Çünkü dünya o kadar değişti ki... Şuanda teknoloji firmalarının birçoğunun geliri birçok devletin milli hasılasından daha fazla. Bu bazen medyayı da kontrol etmelerine yol açıyor. Bütün bu manzara aslında bütün dünyadaki demokrasinin aşınmasıyla birlikte basının

EK-12.(devam) Ömür Ünver ile Görüşme

aşınmışlığıyla da artık dördüncü kuvvetten çok daha gerilerde algılanmasına neden oluyor.

-Devlet veya siyasal iktidarın basına müdahale etmediği bir ortam içerisinde basın tamamen özgür müdür?

Hayır değildir. Fakat şu var, buna zaman tanınmalı. Yani mesela bizim ülkede sarı basın kartını, şimdi turkuaz renk oldu, önceden Basın İlan Kurumu'ndan alırdık. Şimdi Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'ndan alıyoruz. Bu aslında dünyanın birçok ülkesinde olmayan bir sistem. Normalde bir kişinin gazetecilik faaliyetini yapabilmesi için o belgeyi ilgili gazetecilik kuruluşundan alması lazım. Örneğin Ankara'daysanız Ankara Gazeteciler Cemiyeti bunu belirler ama devlet bizde daha fazla kontrol ediyor.

-Türkiye'de basın özgür mü?

Değil tabii ki. Yani bu gazetecilik örgütlerinin açıklamalarına da yansıyor. Şu anda yanılmıyorsam %96-97 olacak şekilde iktidarın belirlediği sermaye yönetiyor basını. Bu 2002 yılında kaçmış biliyor musun? Söz konusu iktidar partisini destekleyen medya oranı %4,5 imiş. 18 yılda geldiğimiz noktada artık tam kontrol gibi bir durum var ortada. Kontrol edemediğine de çeşitli baskılar kurarak sözünü kesmeye çalışıyor. Sonuçta ne oluyor? Yani benim gibi gazeteciler bu sefer daha bağımsız medyaya yöneliyor, daha küçük çaplı ama daha özgür olabileceği yerleri, patron baskısını editöryal olarak hissetmeyeceği ortamları seçiyor.

-Basın faaliyetleri kamu yararına mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülmektedir?

Basın işletmeciliği dersi vardı iletişim fakültelerinde. Hala var mı bilmiyorum, orada madde 1 şuydu: “Kitle iletişim araçları ticari bir kuruluştur” ama devamı da vardır: “Ancak kamu yararını önceleyen ticari kuruluştur.” Yani bizler tekstil fabrikası gibi bakkal gibi ticaret yapamayız. Ticareti önceleyemeyiz, kamu yararını öncelememiz lazım. Ama son yıllarda daha ticari bir bakış egemen oldu basına.

EK-12.(devam) Ömür Ünver ile Görüşme

-Peki, maliyet hesabı işin içine girdiğinde kamusal fayda geri plana düşmüyor mu?

Düşmemesi gerekiyor. Bu da ancak basının sahiplik yapısının meslekten gelen kişilerin elinde olmasıyla gerçekleşecek bir durum. Eğer bir müteahhit ya da enerji işi yapan, maden işi yapan her kimse, bir yandan da gazete açıyorsa, ihaleyle besleniyorsa teslim olmuş durumdadır. Zaten basın sektörüne girme amacı odur. Belirli makamlarla ilişkileri iyi tutma amacındadır. Ancak geçmişe bakınca gazetecilik kökenli kişilerin daha küçük imkanlarla, daha kıt imkanlarla kurdukları yerlerde daha doğru gazeteciliğin yapıldığını görürüz. Şunu unutmamak gerekir: Ben mesela geldim burada küçük bir yer açtım. Burada benim sonuçta kiram var, giderim var, şu var, bu var. Bir şekilde ticari olmak zorundasın. Önemli olan bunun ayarını, dengesini sağlayabilmek. Bunu da en iyi gazetecilik mesleğinden gelen gazete sahipleri yapabilir.

-Basın piyasasındaki holding egemenliği basın özgürlüğü açısından nasıl bir problem yaratıyor?

Orada öncelik gazetecilik değil patronun çıkarı. Patronun işleri aksamamasın. Nereyle işi vardır? Siyasi iktidarla vardır veya muhalif partilerin belediyeleriyle vardır. Ona aykırı haber yapamazsın. Bunu yapamadıktan sonra da doğruya doğru, yanlışla yanlış diyemedikten sonra gazetecilik yapmanın bir anlamı yok. Bunları 1980'lerden sonra 1990'lı yıllarda çok yaşadık. Bankaları satın alıyordu gazete sahipleri. 2000'lerden sonra, 2010'dan sonra yeni sahiplik yapıları gerçekleşti. Bir medya grubunun patronu aynı zamanda bütün ihaleleri alan 5 şirketten 1'i. Şimdi burada nasıl bir gazetecilik faaliyeti bekleyebiliriz? Nasıl kamunun çıkarını koruyacağını düşünebiliriz? Bazı ülkelerde bildiğim kadarıyla bunlarla ilgili sınırlandırmalar var. Bu sınırlamaları koymak gerekiyor. Bu zaten karlı bir iş. Adam akıllı gazetecilik yaparsan zaten kar edersin.

-Basın nasıl bir düzen içerisinde daha bağımsız ve özgür olabilir?

Ben her zaman çok sesliliğe inanırım ve bunda da yerel basının önemine inanırım açıkçası. Dünyada en çarpık yapılardan birisi bize ait. Bizde bir yerel basın yapılanması yok en başta. Ne anlamda diyorum? Başlangıçtan beri siyasetin kontrolü

EK-12.(devam) Ömür Ünver ile Görüşme

altına almak için medyayı, basını belli sermaye gruplarına kurdurmuşlar, İstanbul basını diye bir şey çıkmış ortaya, fakat Erzurum'daki adam da aslında içinde Erzurum'la ilgili tek bir haberin olmadığı gazeteyi okuyor.

-Sahiplik yapısı nasıl olmalı basının?

Dediğim gibi yasal sınırlamalar getirilmesi lazım. “Sen gazetecilik mi yapacaksın? Bu sektörde misin? O zaman bunu yapabilirsin. Yanında inşaatçı olamazsın, enerji işi yapamazsın, kısaca başka iş yapamazsın kardeşim” demek lazım. İkincisi medya örgütleri eliyle veya ekonomik kanallar açılarak bu meslek kökenli insanların, bu mesleğin etiğini almış insanların açtığı veya orada özgürce çalışabildiği yerlerin olması gerekiyor. Mesela bir gazetede çalışan arkadaşıma diyorum: “Rahat mısın bulunduğun yerde” diye, “Ne yapalım ben de evime ekmek götürüyorum” diyor. Bir yandan haklı, ama bir yandan da sen eve ekmek götüreceksin diye 80 milyonun hakkını, hukukunu göz ardı edemezsin. Kaldı ki artık iş farklı boyuta geldi. Daha bireysel, daha küçük ve bağımsız medya organları ortaya çıkıyor. Büyükler de artık yok oluyorlar. Yavaş yavaş küçülüyorlar, yakında yok olacaklar. Mesela ben *Milliyet*'ten ayrıldıktan sonra aldığım tazminatın bir kısmıyla mesleğime dijital ortamda devam etme kararı aldım. Üç arkadaşım daha yanımda, bir nevi güç birliği yaptık. Üstümüzde patron baskısı yok, onun verdiği bir rahatlık var, gazetecilik ilkeleri çerçevesinde istediğimiz başlığı atabiliyoruz. Bu büyük bir özgürlük.

-Son olarak kendinizi dünya görüşü olarak kısaca tanımlayabilir misiniz?

Ben bütün görüşlere eşit mesafede olduğumu düşünüyorum. Hiçbir görüşü tam anlamıyla benimsediğim söylenemez. Ben gazeteci olarak yaşananları ayna gibi aktarırsam vatandaş da zaten doğru olana karar verecektir. Diğer türlü manipülasyon oluyor bana göre.

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basın özgürlüğü insanların, ilginç olayların, siyasetçilerin veya kamuda önde, önemli konumda olan görevlilerin ve ilgili haberlerin rahatlıkla yazılabilmesi anlamına gelir benim için. Bu özgürlüğü biz sonuçta kendi şahsımız için kullanmıyoruz. Yine kamu için kullanıyoruz. İnsanları doğru bilgilendirmek adına yapıyoruz. Yoksa bizim şahsen, kendiliğinden “İşte gideyim bilmem bu olayı yazayım” diye bir derdimiz yok. Bütün bu riskler, yazdığımız haberlerdeki sorumluluklar, yeri geliyor cezai sorumluluklar olmak üzere bunların hepsi kamu adına yaptığımız çalışmalardır ve dolayısıyla bu özgürlük gerçekten hem önemli hem de bu özgürlüğün etkin bir biçimde kullanılması gerekir. Biz de elimizden geldiğince, basın özgürlüğünün üzerindeki bazı baskılara, genel sıkıntılara rağmen kullanmaya devam ediyoruz.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Basın özgürlüğünün her zaman önündeki en büyük engel siyasi iktidarlar ya da siyasi iktidarın önünde onlarla beraber hareket eden bazı güçlerdir. Mesela geçmiş dönemi bir anımsamak gerekirse işte 4 bin 300 civarında hakim ve savcı meslekten çıkartıldı. Sizin yazdığınız bir haber, bunlara dokunan haberler karşısında bir özgürlüğünüz, bir gücünüz kalmıyor. Neden? Çünkü size yazdığınız haberler nedeniyle karşı olan bir kesimin adil bir biçimde hareket etmesi, özgür bir biçimde hareket etmesi beklenemez. O nedenle bu tür olaylarda her şeyden önce bu özgürlüğün kullanılabilmesi için kuvvetler ayrılığının tam anlamıyla işlemesi gerekiyor. Bu işlemediği sürece engeller her zaman önümüzde devam edecektir gibi geliyor.

-Devlet başlı başına basın özgürlüğünün önündeki bir güç müdür?

Kesinlikle öyle. Yani devlet demek doğru değil. Siyasi iktidar demek daha doğru olur. Bakın şimdi bir haber yazıyorsunuz. İktidarın hoşuna gitmeyen bir haber oluyor. Gazetelere resmi ilan ambargosu uygulanıyor veya işte televizyonlarınız vardır, televizyonlarda konular işlenir, işte televizyonlara ağır para cezaları verilir. Tabii ki yasa dışı birtakım bağları olanlarla ilgili işlemler yapılsın ama her olayda yani özellikle hükümetin aleyhine olabilecek haberlerde, yorumlarda ya da hükümetin hoşuna gitmeyecek haberler kullanıldığı için gazetelerin ve televizyonların cezalandırması kabul edilecek bir şey değildir. Dolayısıyla hakikaten

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

basın özgürlüğü, demokrasinin vazgeçilmez bir aracı ve kuralı. Bu kuralın eksiksiz bir biçimde uygulanması da ülkelerin demokrasisinin gelişmesiyle paralel bir yapıdadır, diye bakıyorum.

-Yani devlet ve siyasal iktidarın birbirinden ayrılması gerektiğini, devletin varlığının başlı başına bir sorun teşkil etmediğini ileri sürüyorsunuz.

Evet, kesinlikle öyle.

-Öyleyse, devlet veya siyasal iktidar basına müdahale etmediği takdirde “Basın tamamen özgürdür” diyebilir miyiz?

Basının zaten kendi kendini kontrol ettiği bir mekanizma vardır, gazetelerin kendi içerisinde. Neden? Basın özgürlüğünü kullanırken bu özgürlük sınırsız bir özgürlük demek değildir. Bunun da bir sınırı, haddi hesabı vardır ve o çerçeve içerisinde hareket edilir. Bunun nedir ölçüsü? Her şeyden önce yasalardır. Bizler de sonuçta yasalar çerçevesinde hareket ederiz. Bununla ilgili baktığın zaman çıkartılan basın kanunları vardır, ceza kanunları vardır ve bu kanunlar çerçevesinde sonuçta bizim de onların dışına çıkmamak gibi bir sorumluluğumuz, böyle bir görevimiz vardır. O nedenle o çerçevenin, o basın özgürlüğüyle ilgili konuların dışına taşmadan gerçekleri yazmaya devam etmeli ama bu konuyla ilgili yasalara da dikkatle uyulması gerekir.

-Türkiye’de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Tabii şunu söyleyebiliriz: Basın özgürlüğüyle ilgili son yıllarda özellikle basın üzerinde büyük baskı olduğu ortadadır. Türkiye’nin en çok gazetecinin tutuklandığı ülkelerden birisi olduğunu biliyoruz. Gazetelerle ilgili, yazarlarla ilgili en çok soruşturmaların açıldığı dönem olduğunu biliyoruz. O yüzden yani tam anlamıyla “Türkiye’de basın özgürdür” dememiz bu nedenle mümkün değildir. Az önce örneklerini verdim. Basın İlan Kurumu hoşuna gitmeyen bir haberle ilgili, daha doğrusu iktidarın hoşuna gitmeyen bir haber yazdığınız için sizi cezalandırabiliyor. Televizyonlarda bu konularla ilgili haberler çıktığı zaman yine size karşı, televizyonlara karşı yaptırımlar uygulanıyor. Allah aşkına hangi ülkede kalmış televizyonların karartıldığı veya hangi ülkede kalmış sürekli olarak basını reklam ambargolarıyla boğma? Bu tarz şeyler sürekli olarak bizim ülkemizin ana

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

konularından biridir. Bakın mesela devletin bazı kuruluşları reklam verirler. Nedir? Örnek veriyorum işte, Türk Hava Yolları verir. Devlet bankalarının verdiği reklamlar falan vardır, işte Telekom gibi kuruluşların verdiği ilanlar vardır. Ya Allah aşkına, Türkiye'nin en çok okunan, en çok satılan gazetesinde bu ilanların olmayıp da 3-5 bin satan gazetelerde olması her şeyden önce art niyetli olduğunu ortaya koyuyor. Bunlar, basını engellemek adına her şeyin yapıldığının somut işaretleri olarak karşımıza çıkıyor. Bunlar son bulmalıdır. Gerçekte neyse, hak adalet neyse ona göre yapılmalıdır. Bakın Türkiye'de şu anda basın eliyle devlette bir soygun yaşanıyor. Gerçek tirajlar gazetelerde gösterilmiyor. Birkaç gazete hariç. Bakıyorsunuz belki 50 bin satan bir gazete 200 bin satıyor gibi gösteriliyor veya 5 bin satan bir gazete 50 bin veya 100 bin satıyor gösterilip devletten haksız, hukuksuz bir biçimde resmi ilan ücretleri alınıyor. O nedenle hangi gazete ne kadar satıyorsa gerçek anlamda tarafsız bir kurul oluşturulup, bu tarafsız kurulun gazetelerin tirajlarıyla ilgili gerçek durumu ortaya koyup resmi ilan dağıtımının buna göre yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Bunlar yapılmıyor. Aynı şekilde az önce sözünü ettiğimiz gibi bazı bankaların veya devlete ait kuruluşların verdiği reklamlarda yine adil olunması gerekiyor. Türkiye Cumhuriyeti'nde yasalara göre ve yasalar çerçevesinde hareket eden gazeteler arasında da devletin veya iktidarın da adil olması gerekir. Ne yazık ki “Böyle bir adillik var mı” dersiniz, “Asla asla asla” diyorum.

-Türkiye’de basın faaliyetleri toplum yararına, kamusal fayda amacıyla mı yoksa ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Tabii gazeteler kamu yararı diye çıkar. Fakat gazetelerin, televizyonların sonuçta bir de ticari yönünün olduğu gerçeğini göz ardı etmememiz gerekir. Sonuçta burada çalışan insanlar vardır ve dolayısıyla ticaret ve kamu yararı beraber hareket etmek durumdadır. Yani bir gazetenin patronu çıkıp da “Ben kamu yararına sadece gazete çıkartıyorum” derse çok inandırıcı olmaz. Ama şu var ki gazeteler üzerinde az önce söylediğim gibi belli baskılar ve ambargolar olmasa inanın o gazeteler daha çok kamu yararını ön plana çıkarırlar. Fakat “Aman reklamımız kesilmesin” diye daha farklı davranıyorsunuz, yani biraz daha çekinerek muhalefet yapıyorsunuz. O nedenle bunun bir dengesinin olması gerekiyor. Aslolan ve doğru olan tabii ki gazetelerin, televizyonların öncelikli olarak kamu yararını öne almalarıdır. Ama

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

“Günümüzde alınıyor mu?” derseniz, bunun gerçek olmadığını da ifade etmemiz gerekir.

-Gazetelerin geçmişten günümüze promosyon uygulamaları ya da magazin haberlerini öne çıkararak tiraj yakalama uğraşları kamusal fayda adına bir çelişki yaratıyor mu? Hem kamusal fayda amacıyla hareket ediyor hem de kar amacı hedefliyor?

Ama şöyle, sonuçta bunların da bir okuyucusu, bunların da meraklısı vardır. O yüzden bir gazete içerisinde, 24 sayfalık veya 20 sayfalık bir gazetenin içerisinde gazete okuyan kişi kendine göre bir şeyler bulabilmelidir. Bazen okuyucumuz mesela der ki: “Bu falın ne işi var gazetede?” Ama falı koymadığınız zaman da geniş bir kitle de “Fal bugünkü gazetede niye yok” diye tepki gösterir. Veya magazin haberleri, sanatçılarla ilgili haberler olmadığı zaman okuyucu “Niye bunlar yok” der. Yani her okuyucu gazetede farklı şeyler görmek, farklı şeyler bulmak istiyor. Kimisi bazılarını beğenir, kimisi beğenmez ama sonuçta biz “Sadece şu kesime hitap ediyoruz” demiyoruz. Biz Türkiye'nin gazetesiyiz. Herkes alıp bizi okuyabilir veya kendisine göre bulduğu mutlaka bir şeyler vardır. Sonuçta insanlar bunu para verip alıyor ve para verip aldığına göre orada kendisine göre bir şeyler bulmak istiyor.

-Özellikle 1980 sonrasında medya alanında holding egemenliğinin sağlanması basın faaliyetlerini ve basın özgürlüğünü nasıl etkiledi?

Bunları bizler de yaşadık. Daha önce hakikaten ne olursa olsun haber değeri varsa “Ya ama şuna dokunur, buna dokunur” pek denilmez ve doğrudan yazılırdı. “Şu kuruluşun reklamı çok oluyor, reklamı keser mi” diye bir düşünce çok olmazdı. Samimiyetle söylüyorum, 1980 yılının başlarında gazeteciliğe başladığım için söylüyorum. O dönemde böyle şeyler yoktu. Fakat belli bir dönem geldi, şunları duymaya başladık: “Şu konuya girmeyin, bu konuya girmeyin.” İster istemez az önce vurguladığımız gibi gerek hükümetin medya patronları üzerinde oluşturduğu baskı gerekse de medya patronlarının devlet içerisinde gazetecilik faaliyetleri dışında devletle ilgili bir takım işlerin içerisine girmesi bunda etkili oldu. Mesela elektrik işine giriyor, bankacılık işine giriyor, petrol işine geliyor. Bu tür işlere girdiğiniz zaman ne oluyor? Devletle ilişkilerini iyi tutmak gerekiyor. Aksi halde vergi, cezalar

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

gibi birtakım yüksek miktarlı cezalar ortaya konuyor. Bunları ödememek için ne yapıyorsunuz? Hükümetle daha çok içli dışlı olmaya çalışıyorsunuz. Haberler ona göre kısıtlanıyor. Muhabir arkadaşlara doğrudan “Şu konuları yazmayın” denilmez belki ama en azından arkadaşlar şunu görür ve bilir ki falanca bakanla ilgili konular bizim gazeteye girmez. O yüzden, kendi kendine sansürlerini uygular. Böyle bir durum her dönemde yaşanıyor ama son yıllara baktığımız zaman gazetenin dışında işi olmayan belki bir ya da iki tane vardır.

-Basın dışı alanda yatırımları bulunan firmalar neden basın sektörüne girme ihtiyacı duyuyor?

Neden ihtiyaç duyuyor? Devletle, siyasetle, bakanlıklarla daha kolay ilişki kurmak adına. “Gazetem emrinde” diyor mesela ilgili bakana. “Gazetem senin gazeten.” O bakanın aleyhine veya sürdürülen faaliyet alanıyla ilgili, gazete sahibinin faaliyet alanıyla, bakanın ilişkisi olan bölümlerle ilgili yazamazsınız. Tabii ki bu yalnız bir bakanı ilgilendirmiyor. Genelde diğer bakanlıklar da kapsam içerisine oluyor. Ne oluyor? Hükümete yakınlığıyla bilinen bir gazete haline dönüşüyorsunuz. Aslına bakarsanız Türkiye’de şu var: Hükümete yakınlığıyla bilinen gazetelerin tirajları da bitme noktasında, gerçekten yerde sürünüyor.

-Siyasal iktidarın basın mensuplarını kısıtlamasıyla basın mensuplarının patronu tarafından kısıtlanması arasında ne fark görüyorsunuz? Her ikisi de basın özgürlüğünü kısıtlamıyor mu?

Tabii zaten hükümetle olan ilişkiler nedeniyle basına bir kısıtlama geliyor. Belirttiğim gibi özellikle iş sahiplerinin ya da gazetecilik dışında faaliyetleri olanların ister istemez hükümetle ilişkileri beraberinde böyle bir takım kısıtlamalar da getiriyor. Bir iki gazete hariç hemen hemen tamamının devletle işi var. Devlette işi olduğunda ne oluyorsun? Hükümete yakınlığıyla bilinen gazete haline dönüşüyorsun. Bugün Türk basınının bana göre en önemli sorunlarından birisi budur. Hükümete yakınlığıyla bilinen gazeteler olduğu sürece Türkiye’de gazete okur sayısı, gazeteye olan güven önemli ölçüde azalıyor. Yakın bir döneme, bir kaç yıl öncesine kadar günlük gazete satışı 5 milyonu bulurken bugün bakıyoruz günlük gazete satışı 1 milyon 200 bine veya 1 milyon 300 bine düşmüştür. Ben daha önce

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

mesela 2001-2002 yıllarında o dönem çalıştığım, Ankara'da sorumlularından birisi olduğum *Star* gazetesi 1 milyon 200 bin adet basar ve satardı. Bugün Türkiye'deki bütün gazeteler 1 milyon 200 bin adet satamaz noktaya gelmiş durumda. Tirajlara baktığımız zaman da hakikaten okuyucunun da basına güveni önemli ölçüde azaldı. Neden? Gerçeklerin yazılmadığı hep düşünülüyor ve gerçeklerin yazılmadığı düşünüldükçe gazete tirajlarında önemli azalma yaşanıyor. Bundan bütün gazeteler nasibini alıyor. Bugün biz Türkiye'nin en çok satan gazetesiyiz, *Sözcü* gazetesi. “Çok satıyoruz” diye seviniyoruz ama sonuçta bizim gazetenin satışı da 200-205 bin civarında. Baskılar diyoruz, işte diyelim ki cumhurbaşkanımızın zaman zaman toplantıları oluyor. Yurtiçi, yurtdışı veya sarayda yaptığı toplantılar oluyor. Allah aşkına biz yabancı bir ülkenin gazetecisi miyiz ya da yabancı bir ülkenin gazetecisi olsak bile bu kadar ayrımcılık neden? Ben daha önce *Hürriyet*'te çalıştım, *Sabah*'ta çalıştım, *Star* gazetesinde çalıştım. Yani gazetemizin çalışanlarının hepsi daha önce bu saydığımız gazetelerdeki meslektaşlarımız. Bizlerde bir değişiklik veya bizlerde mesleki yönden bir kayma, bir farklılaşma yok ki. Haber neyse biz haberin yanındayız, gerçek neyse biz gerçeğin yanındayız. Ama işte gidemezsiniz, bakanlıklara giremezsiniz. Aldığımız bir haberi doğrulatmak çok zorlanarak yapabildiğimiz şeyler. Böyle durumda gazetecilik de hakikaten zor oluyor. Neden zor oluyor? Yani elinizde bir haber var, doğru da olmayabilir. Bunu nereden araştıracaksınız? İçişleri Bakanlığı'ndan araştıracaksınız örneğin. Oysa İçişleri Bakanlığı'nda basın bürosu da dahil olmak üzere size bilgi vermesi gerekenler sorduğunuz soruya bir cevap vermezse ne yapacaksınız? Ya her şeyi göze alıp yazacaksınız ya da “Yanlış çıkar da yarın bakan bana hakaret eder” gibi endişelerle yazmayacaksınız. Dolayısıyla gerçekler nedir bilemiyoruz. Geçenlerde mesela kaymakamlarla ilgili bir konu oldu. Kaymakamların FETÖ'den alındığıyla ilgili. Birkaç gün sonra bakan çıktı, “Bunların FETÖ'yle ilişkisi yok” dedi. Peki, neyle ilişkisi var? 58 tane kaymakamı eğer açığa aldıysanız neyle ilişkisi var? Kamuoyunun bunu öğrenme hakkı yok mu? Veya işte geçenlerde Askeri Şura'da 720 tane Albay emekli edildi. Niye mesela 720 tane Albay emekliye sevk edildi diye açıklama yapılmaz? Şimdi bunları ancak üç gün beş gün sonra, bir hafta sonra öğreniyorsunuz. Yazacağınız zaman da büyük bir endişe içerisinde oluyorsunuz. Ya doğru değilse? Öğrenmeye çalışıyorsunuz, ancak bulduğunuz gazete itibarıyla o

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

konuda cevap verilmiyor. Ne yapıyorsunuz? Gözü karartıyorsunuz, haberin doğruluğuna inanıyorsunuz, o zaman yazıyorsunuz. Yani muhalif çizgide diye gazetelerin asla düşman görülmemesi gerekir. Neden? Bir yanlışlık yapmamak için bu insanların özen gösterdiğini, “Aman bir açık bulalım” diye böyle bir derdimizin olmadığını herkesin bilmesi lazım. Şimdi zannediliyor ki çalıştığımız gazetede her sabah toplantı olur, “Bugün sabah AKP’nin aleyhine ne bulabiliriz” diye. Ya yemin ediyorum aklımızın ucundan bile geçmez. Olan neyse biz olanları, olanların içerisinde de ancak doğrulattıklarımızı yazabiliyoruz. Böyle bir sıkıntı var basının içerisinde.

-Medya patronlarının hükümetlerle kurduğu siyasi ilişkilerin basın özgürlüğüne olan menfi etkilerinden bahsederken tam tersi olarak düşündüğümüzde, siyasal iktidarla problemi olan basın organlarının gazeteciliği siyasal iktidara karşı dezenformasyon kaynağı olarak kullanması gibi bir durum söz konusu mu?

Yani bunlar pek olan şeyler değil. Olan bir şey yazıyorsunuz, olmayan bir şeyi yazamazsınız zaten, nasıl yazacaksınız? Olanı da dediğim gibi doğrultarak yazmak zorundasınız. Olayı farklı yönlerle çeken, bir doğruyu farklı bir biçimde anlatmaya çalışan, dezenformasyon peşinde koşanlar var mıdır? Vardır. Ama en azından bizler böyle değiliz ya da Türk basınında bunların sayısı son derece azdır. Esas dezenformasyon nerede yapılıyor? Bana göre hükümetle ilgili, hükümetin aleyhine veya iktidarın aleyhine bir haber yazdığınız zaman, o doğru olan haberi “Vay yalan yazdı, vay filanca gazete yine yalan yazdı” diye koro halinde böyle üzerinize geliyorlar. Bir de böyle bir durum var. Yani size “Ya bu haber hakikaten doğru mudur” diye soran asla kimse olmaz. Üzerinizdeki baskı, gazetelerin üzerindeki sansür falan hükümetin yanında, hükümete yakınlığıyla bilinen gazetelerden de önemli ölçüde kaynaklanıyor. En büyük baskı gruplarından birisinin yine az tirajlı olan gazeteler olduğunu da ifade ederim. Çünkü onun görevi sadece bu. Yani gazetecilik falan değil. İnsanların kafasını karıştırarak doğru olan haberleri yalanmış gibi göstermeye çalışıyorlar. Doğrudan yazarlar hedef alınıyor, yazar kişiler, muhabirler hedef alınıyor. Böyle durumlar olunca: “Aman” diyorsun ya “Başımız ağrmasın, bu işe ben girmeyeyim.” En büyük sansürlerden birisi de budur.

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

-Basın özgürlüğü ve basın faaliyetleri açısından basın organlarının tekelleşme eğilimi nasıl bir sorun yaratıyor?

Şimdi tekelleşme şunu getiriyor: Eğer bir gazetenin sahibinin hükümetle, devletle ilişkileri varsa ne oluyor? Bunun birden çok gazetesi, birden çok televizyonu olunca hepsi aynı telden çalıyor. Ne olacak o zaman? Bir tekelleşme var, bu tekelleşme birkaç gazete patronunda olunca muhalefetin bu sefer sesini duyuracak bir mecra da kalmıyor. Bugün tamamen ona doğru büyük bir gidiş var. Önemli ölçüde, önemli ve etkili yayın organları bugün hemen hemen hepsi el değiştirmiş durumda. Bunun sonucu olarak da birden çok gazete, birden çok televizyonda aynı sesle, aynı yayın anlayışıyla yayınlar sürdürülüyor. Yani tekelleşme tabii ki basının önündeki en önemli sorunlardan birisidir. Bu da “Etkili bir biçimde yapılıyor mu?” dersiniz, yapılıyor, şuanda Türkiye’de bir tekelleşme var tabii ki.

-Muhaliif medya içerisinde de zaman zaman gazeteci kısımları gerçekleşip, gazeteciler hak ihlallerine uğrayıp, işten çıkarılmıyorlar mı?

Sonuçta buraların bir ticari kuruluş olduğunu söyledim. Yani gazeteler, evet, kamusal bir konu, ama ticari bir kuruluştur. Yine örnekler vermiştik: Diyoruz ki reklam verilmiyor, resmi ilan ambargosu uygulanıyor. Bunlar beraberinde ne getirir? “Ben bu yükü kaldıramıyorum” dediği noktada, gazete tirajlarının da son derece düşük olduğu bir dönemde ne yapacak gazetenin sahibi? Diyecek ki “Çalışanım beş ise ben ikiye indireyim.” İster istemez böyle kısımlar yaşıyor. Yani bunun önüne geçemezsiniz ama gazetenin işleri iyi olur, satışı yüksek olur, reklam gelirleri iyi olur, o zaman gazete sahibinin daha fazla eleman çalıştırması kendisi için iyi olur. “Şu kadar kişiye ben ekmek veriyorum” sözü patronların sıkça kullandığı güzel bir sözdür. Onun için bir övünçtür bana göre. “Kısımlar şurada olur, burada olmaz” diye bir şey yok. Mesela gazete diyelim ki dinci bir gazetedir ama dinle imanla uzaktan yakından ilgisi yoktur. Veya gazete ne bileyim işçi haklarını savunan bir gazete gibi dışarıda algılanır, fakat işçi haklarını savunan değil, işçi haklarına kırım yapan gazetedir. “İnsanlar sigortasız çalıştırılmasın” der, bugün gazetelerin önemli bir bölümünde sigortasız olarak çalışanların sayısının daha fazla olduğunu görüyoruz.

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

-Peki basın nasıl bir mali yapılanma içerisinde, buna basın organlarının mülkiyeti de dahil olmak üzere, nasıl bir yapılanma içerisinde daha özgür olabileceğini düşünüyorsunuz?

Basının üzerinde öncelikle iktidar baskısı olmaması gerekiyor. İlan ambargoları olmaması gerekiyor. Reklam dağıtımında adil olunması gerekiyor. 5 bin satan gazeteye şu kadar büyüklükte reklam veriyorsunuz devletin reklamlarından. Bu konuda her şeyden önce adil olunması gerekiyor. Bu adaletin olması gerekir ki gazeteler daha çok haber ağırlıklı olarak, daha çok yorum ağırlıklı olarak okuyucunun karşısına çıksın. Siz bunları ekonomik olarak boğmak için çalışırsanız, gazete boğulmamak için sayısını da azaltacak, sayfa kalitesinden de ödün vermek zorunda kalacak. “Aman başımız daha fazla derde girmesin, var olan reklamdan, ilandan olmayalım” diye biraz daha muhalif çizgisinden çıkacak. Bunlar yaşanır. Gazetenin geliri, asıl gelirlerinden birisi reklamdır. Resmi ilanlar veya özel ilanlar... Gazete, satışlarından da kar eder ama her gazete sadece satıştan kar etmez. Hatta birçok gazete satıştan zarar eder, özellikle çok sayfalı gazeteler. Biz, mesela kendi yağımızla kavrulan bir gazeteyiz, gazetecilikten başka hiçbir işimiz yok. Sadece gazeteciyiz. Gazetemizin sahibi de dahil olmak üzere, gazetemizin sahibinin başka hiçbir işi yok. Biz de böyle bir gazetede çalışmanın kıvancını yaşıyoruz açıkçası. Hakikaten bu yönüyle de son derece mutluyuz. Özgürlük özgürlükse, bugüne kadar bu gazetede kimseye “Şunu yazın, bunu yazmayın, şunu alacağız, bunu çok yazın” kesinlikle denilmemiştir.

-Yarın “Şunu yazın, bunu yazmayın” denilmeyeceğinin garantisi var mı?

Denilmiyor işte, denilmedi bugüne kadar. Ben gazetenin Ankara sorumlusuyum, dolayısıyla bir şey olursa en azından benim bilebileceğim konulardır. Bugüne kadar bizde böyle konular hiçbir zaman konuşulmadı. Gazetenin köşe yazarı istediği gibi yazabilir. Bütün gazeteler için geçerli olan bir durum vardır. Bir gazeteye geçilen haberin kullanıp kullanmayacağına o gazetenin yazı işleri karar verir. Ama köşe yazarlarının yazısı neyse bizde o kullanılır. Yani sizin haberiniz farklı olabilir, yazarınız farklı düşünceyi ortaya koyabilir. Bu konuda hakikaten alabildiğine özgürüz. Özgürüz diye bunu suistimal mi ediyoruz. Asla...

EK-13.(devam) Saygı Öztürk ile Görüşme

-Kendinizi dünya görüşü olarak nasıl tanımlarsınız?

Ülkesini, milletini seven bir yurttaş.

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Basın özgürlüğü benim için şunu ifade ediyor: Bu ülkede yaşayan insanların çıkarlarını, iktidara karşı ve diğer güç odaklarına karşı savunmayı, korumayı ifade ediyor. Bunu nasıl yaparsınız? Bunu şöyle yaparız: Biz gazeteciler çoğunluğun hakkını korumak için, örneğin yolsuzlukları takip ederiz. Çünkü bu direkt vergilerle alınan, vatandaştan alınan kaynağın yolsuzluklarla belli gruplara, belli kişilere aktarılmasıdır. Bunu takip etmek, buradaki yanlışları deşifre ederek topluma duyurmak, muhalefet etmek, basının başka bir özelliğidir. Her türlü insan hakkı ihlalinin kovalamak, yasaların dışına çıkıldığını tespit etmek, kaynaklara göre bunu dile getirmek, yazmak, insan hakları ihlallerini haberleştirmektir basın özgürlüğü. Bu aynı zamanda yine çoğunluğun başına gelebilecek bir riski ortadan kaldırma amaçlıdır.

-İktidarın yanı sıra diğer güç odakları derken kimleri kast ediyorsunuz?

Toplumda farklı güç odakları bulunabilir. Çıkar çevreleri olabilir. Örneğin bir iş adamı örgütüdür, kendi çıkarlarını doğal olarak savunacaktır. Ancak burada bir de büyük çoğunluğun, yani kamunun hakkı vardır, kamunun çıkarları vardır. Güç odakları derken bunu kastediyorum. Onların çıkarlarını değil, kamunun yararına olacak işlerin yapılması gerektiğini denetler basın.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller nelerdir?

Basın özgürlüğünün önündeki en büyük engel bir kere iktidardır. İktidar, güçlü iktidarsa basına yönelik tavrı daha da caydırıcı olur, günümüzde olduğu gibi. Güçsüz iktidarsa elinden geldiğince kendisini basının denetlemesinden kaçırmaya çalışır. Ama günümüzde böyle bir şey yok. Günümüzde basını kontrol altına almaya, denetlemeye, tek sesli olmaya yönelten iktidar var. Ayrıca basının özgürlüğünü kısıtlayan yine bu bahsettiğimiz çıkar çevreleri vardır. Bunlar da basın üzerinde bir etki, bir baskı kurmaya gayret ederler. Vereceği reklamlardan, ilanlardan, yapılacak haberleri yönlendirmeye ve bu çıkar çevrelerinin çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde getirmeye çalışırlar.

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

-Devletin varlığı başlı başına bir engel midir, yoksa basın özgürlüğü daha çok siyasal iktidarların yol açtığı bir problem midir?

Basın özgürlüğü bütün dünyada ve Türkiye’de devletin değil, tamamen iktidarların, iktidarların anlayışlarının sorunu olarak ortaya çıkar. Örneğin bir başbakan yapılan haberlere hiçbir şekilde dava açmazken başka bir başbakan gelince veya bir yönetici gelince kendisiyle ilgili karikatürlere dahi dava açar. Devlet sonuçta canlı bir varlık değil. Devleti yöneten insanlar var. Devleti yöneten iktidarların tutumu basın özgürlüğüne ne kadar duyarlı veya ne kadar duyarsız? Basın dendiği zaman aklında nasıl bir kavram şekilleniyor? Sadece benim söylediklerimi yazacak bir basın veya beni eleştirebilecek, benim yanlış yaptığım noktalara dikkat çekebilecek bir basın. Bu hangi anlayışı seçiyorsa buna göre basın özgürlüğü anlam kazanıyor veya basın özgürlüğü olmuyor.

-Siyasal aktörlere dava açma yetkisi veren de bir anayasal sistem değil mi?

Hukuk herkes için eşit. İktidarda bulunan başbakan için de aynı konu geçerli. Sokaktaki sıradan insanlar, bizler için de aynı hukuk geçerli. Haklarının ihlal edildiğini savunan herkes bu hukuktan yararlanabilir. Ancak sokakta sıradan gezinen biz insanların hukuku etkilemesi mümkün değildir. Çok az. Ama iktidarda bulunan, devlet olanaklarını elinde bulunduran insanların hukuku etkileme olanakları daha fazladır ve bunu zaten günümüzde de sık sık yaşıyoruz.

-Siyasal iktidarın hiçbir şekilde basına müdahale etmediği bir durumda basın tamamen özgür müdür?

Değildir. Çünkü basına sadece ülkedeki iktidarlar etki etmezler. Küresel anlamdaki güç odakları da etki ederler. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesinin bir amacı vardır. Atatürk’ün Anadolu Aydınlanması’nın misyonunu sürdürmektir. Bu amaç doğrultusunda yayın yapıyorsanız ve bu amaç Türkiye Cumhuriyeti yasalarına uygunsa sizin açınızdan bir sorun yok. İnsan haklarını korumak adına bir yayın yapıyorsanız, bu açıdan da bir sorun yok. Ancak basın sadece iktidarın, Türkiye’deki çıkar çevrelerinin değil, küreselleşmiş bir biçimde Türkiye üzerinde çıkarı olan dış çıkar odaklarının ve diğer ülkelerin de etkisine açıktır. Biz ne kadar Türkiye Cumhuriyeti’nin iktidarına karşı basın özgürlüğünü savunacaksak, Türkiye

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

Cumhuriyet'i'nin çıkarlarını da yabancı çıkar çevrelerinin ve diğer devletlerin Türkiye'ye giydirmeye çalıştıkları, dayatmaya çalıştıkları kurallar için de savunmalıyız.

-Bahsettiğiniz dış çıkar çevrelerinin, siyasal iktidarı bir kenara bıraktığımızda, Türkiye içerisinde toplumu etkilemek ya da Türkiye'yi belli bir yörengeye hapsetmek için işbirliği içerisinde olduğu çevreler var mı?

Bu çevreler şimdi şu çok açıktır ki, her ülke bir diğer ülkeyle, rakip ülkeyle bir rekabet, bir mücadele içindedir. Bu mücadelesini belli araçlarla yürütür. Ne yazık ki bazen araç noktasında basına yansımaktadır. Bir yazar olarak, bir muhabir olarak, bir kurum olarak yansıyabilmektedir. Bunun tarihimizde, geçmişimizde, basın tarihinde çeşitli örnekleri de vardır. Gazeteciler bir araya geldiklerinde sohbet konusu da olur. Bu ülkede yabancı vakıflar var. Türk yasalarına göre kurulmuş vakıflar bunlar. Bunların faaliyetleri illa ki devlet tarafından denetleniyor. Vakıflar burada sadece kokteyl düzenlemek için, sadece toplantı düzenlemek için çalışmıyor. Mutlaka ki kendisine fon sağlayan ülkelerin propagandalarını, yumuşak propagandalarını yapıyorlar. Aynı şeyler Türkiye'nin bilindik kurumları tarafından başka ülkelerde yapılıyor. Rekabet içindeki ülkelerin birbirlerine karşı hem bu vakıf ve dernek aracılıklarıyla, hem de bu vakıf veya derneklerin kümelendiği veya etkilediği basın kuruluşlarıyla, basın mensuplarıyla yapılabilir.

-Basın mensupları bunu basın organlarının sahiplerinden bağımsız bir şekilde yürütebilir mi yoksa bu bir talimat gereğince mi yapılır?

İki şekilde de olabilir. Basın kuruluşunun sahibinin bütün çalışanlarını denetlemesi pek mümkün olmayabilir. Ancak basın kuruluşunun küresel dünyada diğer ülkelerdeki çıkar gruplarıyla olan ilişkileri çerçevesinde bir bütün olarak ülkenin politikalarına yakın durması şeklinde de olabilir. Örneğin, Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde çok ciddi müzakereler yapıldı ve propagandalar da yapıldı. Avrupa Birliği'ne, Avrupa Birliği anlayışına mesafeli duran basın organları olduğu gibi Avrupa Birliği'nin Türkiye için tek çıkar yol olduğunu savunan basın kuruluşları da oldu. O basın kuruluşlarının sahiplerinin çıkarları Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin koyduğu koşulları kabul etmesinden

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

geçiyor. Onun için kurumsal anlamda da bir savunma olabilir. Bireysel anlamda da bir savunma olabilir. Burada ince bir çizgi var, o da şudur: Bir insan samimi olarak Avrupa Birliği müktesebatının, Avrupa Birliği kurallarının Türkiye'yi belli bir düzeye getireceğine, Türkiye'ye aşama kaydettireceğini inanıyor olabilir. Ancak bu samimiyeti biz insanlar haklı olarak verirken, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi bir rüya alemine götüreceğini savunan ve Avrupa Birliği tarafından fonlanan basın mensupları olduğunu biliyoruz.

-Türkiye'de basının özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Özgürlük ucu olmayan bir kavram, sonu olmayan bir kavram. Ben iki taraflı basının özgür olduğunu düşünmüyorum. Birincisi, ülkedeki çıkar grupları ve iktidar varlığı nedeniyle özgür olduğunu düşünmüyorum. İkincisi uluslararası bağlantılar nedeniyle özgün bir basın yaratılamadığını düşünüyorum. Bu nedenle özgür olamadığını düşünüyorum. Bir de ne için özgür olacaksınız, kimin için özgür olacaksınız? Bu da ayrı bir soru. Siz Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bir misyonunuzu, Türkiye Cumhuriyeti halkı için yerine getirip özgürce yerine getirmek istiyorsanız bence burada sorun. Ancak başka bir türlü özgürlük anlayışınız varsa veya ucu açık özgürlük kavramının altına kendi kişisel çıkarlarınızdan tutun, kurumsal çıkarlar ve çıkar çevrelerinin çıkarlarını yerleştirip bir özgürlük anlayışı oluşturuyorsanız o zaman bence bu da bir tahakküm aracına dönüşmüş olur.

-Basının dördüncü güç olarak okunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Eğer kamu yararına yayın yaparsa basın dördüncü güçtür ama bir çıkar çevresinin çıkarları adına yayın yaparsa, onların çıkarlarını savunuyorsa o zaman “Basın dördüncü güçtür” diyemeyiz. O zaman basın, bir gücün gücü oluyor. Dördüncü güç olabilmesi için Türkiye Cumhuriyeti halkının büyük çoğunluğunun faydalarını savunması gerekiyor. Örneğin Türkiye'de şu anda bir salgın yaşanıyor. Türkiye Cumhuriyeti halkının büyük bir bölümünün çıkarı gereği Türkiye'nin aşı üretilabiliyor olması, aşı üretim tesislerine sahip olması gerekiyor. Eğer gazetemde sadece ben bu konuya duyarlılık gösteriyorsam, sadece benim gazetem buna duyarlılık gösterip bunu gündeme getirmeye çalışıyor ve diğer gazeteler bunu umursamıyorsa bu dördüncü güç olmak değildir.

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

-Türkiye'de gazetecilik faaliyetleri kamu yararı düşüncesiyle mi ticari amaçlarla mı yürütülüyor?

Büyük oranda ticari amaçlarla yürütülüyor. Bizim bir sahibimiz yok *Cumhuriyet* gazetesi olarak. Gazetemizin belli bir misyonu var. Savunduğu değerler var. O değerler doğrultusunda misyonuyla yayın yapmaya çalışıyor. Ancak diğer gazetelerin, ana akım gazetelerin tamamına baktığımız zaman hepsinin bir patronu, sahibi var. Bu patronların da tek işi gazetecilik değil. Bu patronlar başka başka, türlü işler yaparlar. Yanı sıra bir gazeteleri vardır. O gazeteler çoğunlukla iktidar propagandası yapar, iktidarı överek iktidara yakın durmalarını sağlar ve iktidardan bir ihale, parasal ilişkiye girmelerinin anahtarı olur, yolunu açar.

-Gazetecilik ticari amaçlara alet ediliyorsa “kamusal fayda” iddiası bir paradoks oluşturmuyor mu?

Kendi adlarına kesinlikle bir açmazdır. Örneğin, şöyle açmazdır. Patronu olan gazetelerde çalışan insanların aldıkları maaşlarını patronu olmayan birkaç gazetenin çalışanlarının maaşlarıyla kıyaslarsanız bu ortaya çıkar. Bugün ne yazık ki Türkiye'de asgari ücretle gazetecilik yapan insanlar var. Muhabirlik yapan insanlar var. Ancak asgari ücretin 4-5 katı maaşla çalışan muhabirler de var. Şimdi patron çalıştırdığı gazeteciye daha iyi maaşı nasıl vermektedir? İktidardan aldığı ihalede küçük bir pay da çalışanlara düşüyor. Bu ihaleleri elindeki gazete, radyo, televizyon aracılığıyla aldığını bilerek, onun kendisine olan gerekliliğini bilerek, ona göre orada çalışan insanların refah seviyesini diğer muhabirlere göre yükseltmektedir. Somut bir örnektir. Kamu yararı amaç değildir. İş para kazanmak olan bir insanın amacı kamu yararı olmaz ki. Eğer kamu yararını önceleyen bir insan varsa birincil amacı para kazanmak olmamalı. Çünkü onun para kazanma hırslı eninde sonunda dönüp dolaşıp büyük çoğunluğun vergilerinin usulsüz bir şekilde belli kesimlere, belli kişilere aktarılmasını getirecektir.

-Yani “Hem kamusal fayda, hem ticari beklenti bir arada yürüyemez” diyorsunuz.

Bence bu uygun değil. Dediğim gibi benim amacım gazetecilik yapmaksa belli bir misyonda, belli bir dünya görüşü açısından gazetecilik yapmaksa ben patron

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

gazetelerinde çalışan insanların bu amaca bağlı kalamayacağını, patronun para kazanma amacının kritik noktalarda baskın geleceğini düşünüyorum.

-Muhalif olmanın da bir pazar getirisi yok mu?

Bir pazar payı mutlaka ki var. Her şeyin bir pazar payı var ancak o pazar payını patronu olan gazetelerle kıyaslamak pek adilce olmaz. Çünkü bu biraz da popüler bir piyasa olarak düşünebilir. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan konuşmalarla veya sosyal medya aracılığıyla halkın bir teveccühü olabilir. Onun dışında gazetecilikten zengin olan insanlar zaten gazeteci değildir.

-Ama patronu olan muhalif medya da var.

Onu söylemeye çalıştım aslında. Patronu olan muhalif medya hemen hemen kalmadı. Biz de muhalif olan patron eskiden vardı. Patronu olup da muhalif olan gazete daha çok koalisyon hükümetleri döneminde bir anlam kazanıyordu. Çünkü biri koalisyonun bir parçasını destekliyorsa, diğeri koalisyonun öteki parçasını destekler ve oradan bir kaynak yaratmak istiyordu. Şunu tekrar ediyorum: Varlık nedeni para kazanmak olan bir işletmenin sahibinin amacı ne muhaliflik olur, ne de kamu yararı olur.

-Basın piyasasındaki tekelleşme sorunsalının basın özgürlüğüne etkileri neler?

Ciddi bir tekelleşme var. Bunu çok net olarak görüyoruz. Artık basında belli gruplar vardı, o gruplar yok. Basında büyük bir grup, onun yanında küçük küçük basın kuruluşları var. Basın özgürlüğüne öyle bir etkisi olur. Örneğin, basın çalışanları sendikalı olamıyor, sendikaya girmek teoride yasak değil ama pratikte engelleniyor. Gazetecilerin, gazete emekçilerinin, muhabirlerin, editörlerin, fotoğrafçıların bir sendikasının olması istenmiyor. Çünkü bu patronun işine gelmiyor. İkincisi günümüzde artık iktidarın da işine gelmiyor. Çünkü güçlü bir gazeteciler sendikası, medya sektörünü domine edebileceği gibi, arada çok güçlü eleştiriler, sert eleştiriler yöneltebilir. Burada iktidarla patronun hedeflerinin örtüştüğünü görüyoruz. Bu tekelleşme basın özgürlüğünü, sendikal pozisyon aleyhine engellerken başka bir engelleme daha yapıyor. Bu tekelleşmenin içinde yer alan basın organlarının yazarları, düşünürleri, çizerleri, muhabirleri istenen yorumları yapmak, istenen haberleri yapmak, istenildiği gibi karikatür çizmek durumunda kalıyorlar. Bu bir

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

anlamda mahalle baskısına dönüyor. Örneğin bir televizyonda bir sunucu veya yapımcılar işe devam edebilmesi için, para kazanabilmesi için o programa belli şekilde sivri olmayan insanları çıkarıp konuşturmanın gerekli olduğunu artık anlıyorlar. Bunlar düşünce özgürlüğünün de basın özgürlüğünün de önündeki en büyük engellere dönüşüyor.

-Sizin gazetenizde sendikasız gazeteci var mı?

Bizim gazetemizde sendikasız gazeteci yok. Üstelik mevcut sendikanın en çok üyesi bizim gazeteden.

-Muhaliif medya içerisinde de gazeteciler, kendi basın organının kurumsal yapısıyla bağdaşmadığını düşündüğü fikirlerini ileri sürerken, bir otosansür oluşmuyor mu?

Oluşmuyor ama muhalifliği abartıp belli bir noktadan sonra kontrolsüz bir noktaya getirip karşı tarafın her söylediğini yanlış addederek “Su yüz derecede kaynamaz” noktasına gelen insanlar da olabiliyor. Tabii bu daha çok kutuplaşmayla ilgili. Yani bir gazeteci, bir muhabir, muhalifi olduğu bir liderden, bir partiden, bir parti üyesinden nefret etmemeli. Çünkü aradaki ilişki nefret değildir. Aradaki ilişki, “İktidarı eleştireyim” ilişkisi ancak bir taraftan basınç arttıkça diğer taraftan gazetenin genel yayın politikasından çıkıp çok farklı tepkiler vermeye başlayan gazetecileri de vuruyor. Bunlar az oluyor ama oluyor. Gerçek amacı hükümeti eleştirmekken hükümet başkanına, hükümetin belirli mensuplarına hakaret etme noktasına gelen insanlar da var. Bunları gördük, yaşadık. Bu aslında bir sapmadır. Bu sapmanın önemli nedenlerinden birisi de iktidarın o çıkar çevrelerinin, o basın mensubunu, basın kurumunu çok ciddi bir basınç altında bırakmasıdır. Ama her şeye rağmen gazeteci, muhabir kendini kontrol etmesini biliyor.

-Basının nasıl bir düzen içerisinde daha özgür ve daha bağımsız olabileceğini düşünüyorsunuz?

Bizim gazetemiz bir vakıf gazetesi. Vakfın tek işi, tek görevi, *Cumhuriyet* gazetesini çıkarmak. Bir kar amacı yok. Buradan gazetecilik mesleğini yürüterek, *Cumhuriyet* gazetesini çıkararak zengin olmak gibi bir amacı yok. Tekrar ediyorum. Gazetecilikten zengin olan insanlar gazetecilik yapmıyor. Gazeteciliği alet ettiği için

EK-14.(devam) Sertaç Eş ile Görüşme

zengin olmuşlardır. Gazetecilik idealizm işidir. Bağımsız gazetelerin çıkması için örneğin vakıf gazetesi bir yöntemdir. Eskiden gazetecilikten gelen aileler vardı. Örneğin *Milliyet*'i çıkaran Karacan ailesi, *Cumhuriyet* gazetesini çıkaran Yunus Nadi ailesi gibi sadece gazeteciliği iş edinen insanlar, patronlar olursa, işte bankası olmayan, holdingi olmayan patronlar, aileler olursa bu bir modeldir Türkiye açısından. Diğer ülkelerde de örnekleri var, *New York Times*, *Le Monde*, bunlar patron gazetesi değildir. Yani patron anlamında sahiplikleri yoktur. En önemsedikleri konu gazeteciliktir, gazeteciliğin şeklidir, bu şekilde yayın yaparlar. Bir tüccarın, otomobil satan bir insanın, tekstil fabrikası olan bir insanın, inşaat firması olan bir insanın bir de yanına bir gazete sahipliğinin eklenmesi basın özgürlüğünü ve bağımsız yayıncılığı ortadan kaldırır. Bu tüccar gazetecilik mantığı bir süre sonra gazetecilere de sirayet ediyor ve muhabirlerin, foto muhabirlerinin, gazete çalışanlarının tüccar mantığıyla düşünmesini gündeme getiriyor. Bu da mesleği çok ciddi olarak sarsar.

-Kendinizi dünya görüşü olarak nerede konumlandırıyorsunuz?

Cumhuriyet gazetesinin hakkında yorum yapmama gerek yok. Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesi için çıkardığı bir anayasa vardır. *Cumhuriyet* gazetesi Atatürk ilke ve devrimlerini savunur. Demokrasiyi ve insan haklarını savunur. Atatürk Aydınlanmasının, Anadolu Aydınlanmasının Türkiye'de kök salması için çalışır. Bunu ben söylemiyorum, gazetenin vakıf senedinde bu vardır. Benim bunu bu konuda yorum yapmam doğru olmaz zaten o misyona yakın değilsem, karşıysam benim bu gazetede bulunmam mantıksız olur. Bizim genel yayın politikamız olan bu görüşlerle ben birebir örtüştüğümü düşünüyorum. Kendimi Atatürkçü ve Kemalist olarak tanımlıyorum.

-Basın özgürlüğü sizin için ne ifade ediyor?

Biz özgürlük deyince biraz sınırsız ve çok büyük bir çerçeveyi düşünüyoruz. Bulunduğunuz yerle ilgili ya da çalıştığınız kurumun sınırları çerçevesinde bir özgürlük olabileceğini anlıyorsunuz. Bu baskı oluyor anlamında değil tabii ki. Ama her kurumun bir yayın politikası olduğu kesin. Bu yayın politikasını vicdanınıza eğer oturtabiliyorsanız, burada genel çerçevede olmasa bile kendi adınıza basın özgürlüğünden söz edebilirsiniz. Diğer taraftan evrensel anlamda bir basın özgürlüğünün fiili olarak ne bizim ülkemizde ne de dünyanın hiçbir yerinde tam anlamıyla olduğundan söz etmek biraz hayal olur. Mesela ben kendi kurumum adına söyleyeyim ki ben meslek hayatımın 27 yılının 26 yılını bu çatı altında, *Turkuvaz Medya*'da geçirdim. Benim dördüncü patronaj değişti. Herhangi bir patronaj zamanında basın özgürlüğü anlamında kendimi bir baskı altında hissettiğim bir dönem olmadı. Yani bütün dönemler için söyleyebilirim.

-Basın özgürlüğünün önündeki engeller neler sizce?

En fazla söylenen şeydir, gerçek gazetecilerin gazete patronu olması. Basın özgürlüğü içerisinde daha rahat gazetecilik yapabilmesiyle ilgili genel bir kanı var. Doğru olabilir, ben sadece gazete sahibi olan gazete patronlarından birisi, Dinç Bilgin'le başladım. *Sabah* kurulduğu zaman Dinç Bilgin'indi. Şöyle ki sermaye baskısının olmaması, başka patronun başka işlerinin olmamasının, devletle özellikle işlerinin olmamasının, basın özgürlüğünün çerçevesini daha genişleteceğiyle ilgili de bir kanı var. Doğru olabilir ama günümüz gerçekleri artık bunu kaldırabilecek türden değil. Çünkü ne gazeteyi daha fazla satarak, ne gazetenize daha fazla ilan alarak, ne televizyonunuza daha fazla reklam olarak bu büyük kuruluşları döndürmeniz mümkün değil.

-Devlet basın özgürlüğünü engelleyen bir güç müdür yoksa basın özgürlüğü sorunsalı daha çok siyasal iktidarların sebep olduğu problematik olarak mı karşımıza çıkıyor?

Bir taraf olunacaksa haber ve kamuyu doğru bilgilendirme anlamında taraf olmamız gerekiyor. Özellikle son 8-9 yıldır milli olmak gibi bir önceliğimizin olması gereken bir dönemdeyiz. Hani bazen “Gazeteci misin önce yoksa birey veya vatandaş mısın?”

EK-15.(devam) Şebnem Bursalı ile Görüşme

diye sorulur. Yani o milli şuuru hiçbir zaman kaybetmemek gerekir. Bu bazen devletin yanında olmayı da gerektirir ama bazen de devlet yöneticilerinin yanlış yaptığını gördüğünde onu uyarmayı da. 27 yıllık meslek yaşamımda soldan da sağdan da merkezden de bütün partilerin iktidar ya da iktidar ortağı olduğu dönemlere tanıklık etmiş ve bu süreçlerde de bir fiil gazetecilik yapmış birisiyim. Şimdi bana şunu sorarsanız, “Bugün dünden daha mı özgür? Ya da bugün dünden daha mı baskıcı?” Hiçbirine “Hayır” ya da “Evet” demem. Benim için aynı. Burada, muhakkak siyasal iktidarların belli yönlendirmeleri olacaktır ya da tercihleri ama dediğim gibi tek bir partiye, tek bir iktidara, tek bir koalisyona ya da koalisyon ortağına has bir özellik değil. Tabii ki siyasal iktidarlar belli anlamda medyayı karşılarında değil yanlarında isterler, bununla ilgili de ellerinde bir güç var ise muhakkak bunu da kullanırlar. Ama dediğim gibi bunu bir parti ya da iktidar türüne endekslemek doğru değil.

-Türkiye'de basın özgür olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet düşünüyorum. Yani özgürlükten ne anladığınıza bağlı.

-Özgürlüğü nasıl tanımlıyorsunuz?

Ben şuan düşündüğümü yazabiliyorum. Bu benim için özgürlük. Açık söyleyeyim: Şunu sorarsanız, o başka bir tartışma, bununla da ilintili mi bilmiyorum. Şimdi durduğunuz yer itibarıyla dediğim gibi gazetecinin de bir ideolojisi, fikri var muhakkak. Açık söyleyeyim: Yazamadığım ya da yorumlayamadığım bir şey yok ama bu dediğim gibi benim durduğum tarafla da ilgili bir şey.

-Peki, gazetecilerin geneli bu duyguları paylaşıyor mu sizinle?

Mümkün değil. Çünkü dediğim gibi özellikle 2011-2012'lerden itibaren Türkiye'nin yaşadığı iç ve dış saldırılardan da dolayı biraz daha sertleşti her açıdan. Terörden tut, dış saldırıya, ekonomiyle ilgili bütün saldırılarda daha farklı bir konumlanma, siyasal iktidardan tut da medyaya kadar bu gerçekleşti. Hatta STK'lar bile artık biraz daha tarafgirleşti. Daha bir konumlandık açıkçası, buna medya da dahil. Benim konumlandığım tarafla ilgili ben fikirlerimi savunabiliyorum. Benim durduğum tarafta olmayan meslektaşlarım da özgür olmadıklarını iddia ediyorlar. Ama özgür olmadıklarını iddia etmelerinin bir karşılığı yok. Çünkü bunu eğer bir ülkede siz

EK-15.(devam) Şebnem Bursalı ile Görüşme

söyleyebiliyor ve yazabiliyorsanız, işte bu özgürlüktür. Siz özgür olmadığınızı söylüyorsanız özgürsünüzdür.

-Türkiye'deki basın faaliyetlerinin temel motivasyonunu ne belirliyor? Kamusal fayda mı, ticari beklentiler mi, yoksa daha farklı şeyler mi?

Ticari kaygı da var. Ben kendi grubum için söyleyeyim. Biz milli kaygıları daha önde tutuyoruz. Bunu kendi grubum için çok rahat, gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Gazetecinin işi kamuyu bilgilendirmektir, ben kamuyu bilgilendirirken açıkçası neyin haber olup olmadığıyla ilgili önceliği milli olup olmadığına göre belirliyorum. Kendime sansür uyguladığım da vardır. Farklılıkla öne çıkardığım da vardır ama bunun temel referansı milli olup olmamasıyla ilgilidir.

-Maliyet hesabının olduğu yerde kamusal fayda iddiası paradoks oluşturmuyor mu?

O da işte patronun tercihine bağlı. Yani dediğim gibi geçmişten bir patron örneği verdim. O örnekleri çoğaltabiliriz. Dümdüz baktığımızda bir paradokstur bu. Ama dediğim gibi patron eğer kendi vicdanıyla hareket ediyorsa bu denli bir çatışma hali olmayabilir.

-Türkiye'deki basın piyasasında bir holdingleşme görülüyor. Yani basın dışı alanlarda faaliyetleri olan holdinglerin bir uzantısı olarak karşımıza çıkıyor. Genel olarak nasıl bir sorun üretiyor bu durum?

Şimdi artık tabii sermayedar olarak baktığımızda gazete sahiplerini gazetecilikten gelmeyenler oluşturuyor. Dediğim gibi büyük sermayedarlar gazetecilikten değil, sermaye gruplarından geliyor. Bu da gazetecilerin çalışırkenki koşulları ve bundan sonraki emekliliklerindeki koşullarında eski dönem kadar düşünülmemelerini doğuruyor. Çünkü geçmişte daha iyiydi bu durumlar.

-Mesela medya patronlarının hükümetle yakın ilişkiye girmesi ya da tam tersi olarak aralarındaki bir çekişmeden dolayı basını hükümete karşı kullanmaları basına zarar vermiyor mu?

Vermez mi? Bunu geçmişte çok gördük biz. Ben tanık olduğumu söyleyeyim. *Uzan Grubu* döneminde, ben hiç çalışmadım onlarla, orada çalışan arkadaşlarımızdan

EK-15.(devam) Şebnem Bursalı ile Görüşme

dinlediğim, örneğin patronun ters düştüğü herhangi bir bürokrat ya da siyasetçi ile ilgili dosya hazırlanmasıyla ilgili... Özel muhabir ve kameraman ve gazeteci, televizyoncu arkadaşların görevlendirildiğini, bunu yapmak istemeyen arkadaşlarımızın istifa ettiğini biliyorum. Yapanlar da neticede herkes ekmek parasının derdinde. Ama dediğim gibi böyle süreçleri çok yaşadım. Bu dönemde bu kadar keskin bir düşmanlık eden kötü bir patronaj yok açıkçası. Sermayesiyle ilgili amaç uğruna yayın organlarını ya da çalışanlarını kullanan yok. Daha çok ideolojik vesaire bu tür bir yönlendirme söz konusu bugün.

-Basını dördüncü güç olarak kabul ediyor musunuz?

Basın ciddi bir güç. Öyle bir meslek ki bu vicdanınız olmaksızın yapabileceğiniz bir meslek değil. Biz yeri geliyor, yargıyı yerleştiriyoruz; yeri geliyor, siyasal iktidarı eleştiriyoruz; yeri geliyor, muhalefeti eleştiriyoruz ya da “Hadi” diyoruz. Yani bir başka güçte, başka bir kurumda böyle bir güç yok.

-Nasıl bir düzen içerisinde basın faaliyetleri daha bağımsız ve özgürce gerçekleştirilebilir?

Mesela ben sosyal medyanın önemini inkar eden biri değilim ama oradaki yapı eğer özgürlük referansı olarak gösterilirse ben buna karşıyım. Birinin onurunu, şerefini, namusunu sakız çiğner gibi çiğniyorsanız haber metnelerinizde, böyle bir özgürlüğünüz yok. Gazeteler açısından, günümüzde vakıflaşma falan var kimi medya oluşumlarında. Onlar da tek başına ayakta durmuyor. Onlar da el altından, belediyeler ve siyasal bir takım kurumlar tarafından destekleniyor. Onların ne kadar özgürlüğünden bahsedeceğiz? Gerçekçi olmayan şeyleri konuşursak hayallerden bahsederiz. Seninle gerçekleri konuşuyoruz yoksa ben hayalimdeki medyayı anlatırım yani ama 27 yıl bu mesleği yapınca hayalleri belki oturup hayal olarak yazarız. Bunun karşılığı gerçek hayatta yok. O yüzden ha siyasal iktidar ha şuanda siyasal iktidar olmayıp da yerel yönetimde iktidar olanlar. Sonuçta onlar da iktidar. O sebeple tam bağımsız ya da tam özgür, tam sermayenin hiçbir şey şekilde içinde olmadığı diye bir şey yok. Gerçeklik böyle.

EK-15.(devam) Şebnem Bursalı ile Görüşme

-Peki, kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz dünya görüşü olarak?

Yerli ve milli. Milli şuuru daha üstte tutan. Hiçbir zaman cinsiyetimle gazetecilik yapmadım ama kadın hakları, kadına yönelik şiddet, çocuklarla ilgili konularda hassas olmaya çalışan bir gazeteciyim. Alanım siyaset aslında. Yani ben 27 yıldır siyaset konuşuyorum, yazıyorum, haber yapıyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Çoban, Bahadır

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Kocaeli Üniversitesi	15.06.2012
Lise	Cengizhan Lisesi	19.06.2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015-2018	Ortadoğu Gazetesi	Yazar
2018	Türkgün Gazetesi	Yazar

